

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ВСП «ТЕХНОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО НАУ»

**НОМІНАЦІЯ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ**

ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗНАНЬ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВНЗ I-II
РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Біла Церква

Укладач **Єрохіна Надія Миколаївна**, заступник директора з виховної роботи, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

Рецензент **Матвієнко Валентина Миколаївна**, заступник директора з навчально-методичної роботи, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

Розглянуто та затверджено
на засіданні предметної комісії
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 6 від 18 лютого 2013 року
Голова предметної комісії

_____ Г.М. Коренькова

Заступник директора з методичної роботи

_____ В.М. Матвієнко

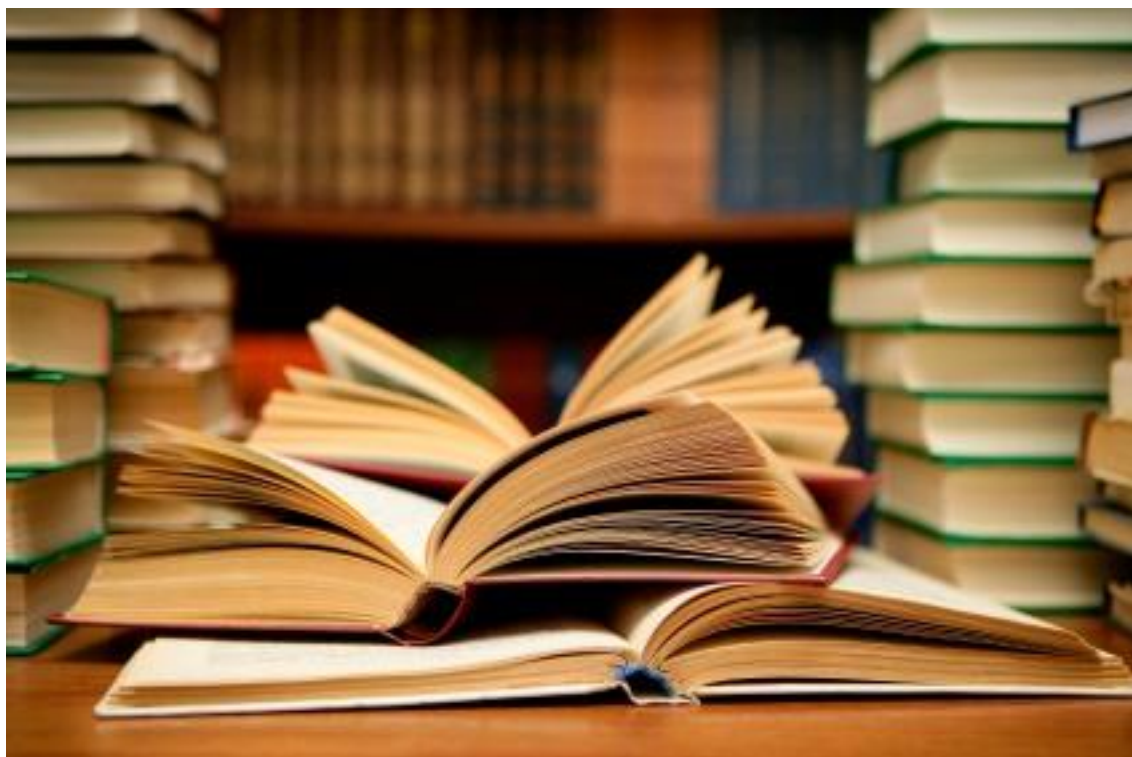
Посібник познайомить з організацією самостійної роботи, системою контролю та оцінки знань студентів, методикою складання навчально-методичних матеріалів та організацією позааудиторної самостійної роботи студентів з курсу «Основи філософських знань».

З М І С Т

ЗМІСТ

• Методичні вказівки до користування посібником для забезпечення самостійної роботи студентів.	5
• Навчальна програма для вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації з предмету “Основи філософських знань”	
ВСТУП до дисципліни	6
РОЗДІЛ I. Гуманістичний зміст історії виникнення і розвитку філософії	24
Модуль №1	26
1. Вступ. Філософія як специфічний тип знання.	26
2. Філософія Стародавнього світу	34
3. Філософія середніх віків	47
4. Гуманістичний характер філософії епохи Відродження	47
5. Філософія в епоху ранніх буржуазних революцій в Європі	58
6. Німецька класична філософія	66
7. Філософія XIX століття. Перегляд моделі світорозуміння	74
8. Зарубіжна філософія XX століття.	81
9. Філософська думка України від Київської Русі до XIX століття	90
10. Академічна філософія XIX століття	95
11. Семінарське заняття №1	104
12. Питання до модуля №1	106
Модуль №2	
РОЗДІЛ II. ОНТОЛОГІЯ І ГНОСЕОЛОГІЯ	108
13. Проблема буття у філософії.	108
14. Духовний вимір людського буття	113
15. Проблема вибору свободи і відповідальності	118
16. Зміст і форми філософського вчення про розвиток	125
17. Основні закони діалектики	129
18. Семінарське заняття №2	134
19. Поняття гносеології. Проблема пізнання у філософії.	136
20. Пізнання і знання. Проблема істини.	144
21. Методологія. Спосіб пізнання діяльності та його будова	150
22. Питання до модулю №2	156
Модуль №3	157
РОЗДІЛ III. СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ	
23. Філософський аналіз суспільства	157
24. Спосіб виробництва матеріальних благ	163
25. Філософія культури і науки	168
26. Філософська концепція людини	174
27. Проблема людини в історії філософії	181

28.Аксіологія в системі культури	189
29.Базові цінності людського буття	193
30.Семінарське заняття №3	197
31.Питання до модуля №3	199
32.Запитання до екзамену	200
33.Матеріали для тесту «Хто є хто»	202
34.Відповіді на тести для самоперевірки	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
РЕЦЕНЗІЯ	206

Методичні вказівки до користування посібником для забезпечення самостійної роботи

Навчальний посібник призначений для організації самостійної роботи з навчальної дисципліни “Основи філософських знань”, а також може бути використаний при підготовці до семінарських, практичних занять, різних видів інших форм навчання. У посібнику значне місце займає опорний конспект, в якому розкрито предмет та призначення філософії як гуманітарної дисципліни та типу світогляду. Велика увага приділяється з’ясуванню специфіки концепцій класиків філософської думки, виокремлено наскрізні, “вічні” філософські проблеми та відмінні риси основних етапів розвитку світової та вітчизняної філософської думки.

Структура посібника складається з чотирьох модулів. Кожен модуль охоплює коло близьких за змістом філософських проблем. Велика увага приділяється історії філософії, через вивчення основних етапів розвитку філософської думки поступово засвоюються основні філософські проблеми та пізнавальні підходи.

Важливо точно дотримуватися методичних порад, які вказані наприкінці кожного модуля. Особливу увагу слід звертати на основні філософські категорії та уточнення їх смислу від одного етапу розвитку філософської думки до наступного. Для цього слід виконувати завдання тесту “Хто є хто”, давати відповіді на питання для самоконтролю. Основний зміст кожного блоку викладено на початку із зазначенням основної та додаткової літератури. Опорні конспекти розкривають лише основні підходи до проблем; для глибшого проникнення у матеріал рекомендується звертатись також до запропонованої літератури. Закріпленню знань та формуванню навичок філософського мислення сприятиме написання реферату за однією з тем, які запропоновані у кінці кожного блоку. Реферат виконується в електронному або рукописному варіанті обсягом 5-8 сторінок. Остаточна перевірка знань здійснюється лише за сприяння викладача, який допомагає розібратися з логікою викладу матеріалу та, зокрема, зі способом вибору правильних відповідей на тести, які вимагають високого ступеня оволодіння навчальним матеріалом.

Перехід до наступного блоку передбачає оволодіння матеріалом попереднього.

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Міністерство освіти і науки України
Науково-методичний центр вищої освіти
“26” 09 2005 рік**

ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗНАНЬ

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
ДЛЯ ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ I-II РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ**

Основи філософських знань. Навчальна програма для ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Укладачі:

Лутак Н.А. голова Дніпропетровського методичного об'єднання викладачів суспільних дисциплін, викладач-методист Дніпропетровського транспортно-економічного технікуму.

Кулакова Т.Г. викладач-методист технологічного коледжу Дніпропетровського державного аграрного університету, голова предметної комісії.

Рисіч Л.О., викладач-методист Дніпропетровського транспортно-економічного технікуму.

Воробйова Л.М. викладач вищої категорії Дніпропетровського транспортно-економічного технікуму.

Воронова І.І. викладач I категорії Дніпропетровського технікуму зварювання та електроніки ім. Є.О. Патона, голова предметної комісії.

Рецензенти:

Перевожченко Л.П., голова міського методичного об'єднання викладачів суспільних дисциплін ВНЗ I-II р.а. м. Києва, викладач-методист з основ філософських знань Київського геолого-розвідувального технікуму;
Данилова Т.В., викладач Київського коледжу нерухомості

Програма розглянута і схвалена комісією з філософії науково-методичної ради МОН України (протокол №2 від 02.02.2005 р.) та Вченою радою НМЦ вищої освіти Міністерства освіти і науки України (протокол №5 від 26.05.2005 р.).

Відповідальна за випуск

Оніщенко М.І. – зав сектором відділу змісту підготовки молодших спеціалістів НМЦ вищої освіти

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна програма з **«Основ філософських знань»** для вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації складено на основі освітньо-професійної програми підготовки молодшого спеціаліста з урахуванням специфіки навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, вікової категорії студентів та складається з орієнтовного тематичного плану, розрахованого на 54 год. (I кредит), основних вимог до знань та вмінь студентів, критеріїв оцінювання, списку рекомендованої літератури.

Основними завданнями курсу є:

- Формування наукового світогляду;
- Формування філософської культури мислення та пізнання;
- Набуття навичок науково-філософського аналізу;
- Набуття навичок духовного самовдосконалення;
- Свідоме застосування в професійній діяльності філософської методології та знань;
- Виховання творчої особистості, яка має високий рівень культури, громадську відповідальність, національну гідність, патріотизм;
- Виховання активної життєвої позиції.

Викладачі навчальних закладів при розробці робочої навчальної програми мають право вносити зміни до програми, які враховують профіль підготовки студентів окремих спеціальностей та кількість годин за навчальним планом. Наприклад, спеціальність «Правознавство» вимагає включити окремим питанням до розділу «Соціальна філософія» питання «Філософія права»; технічні спеціальності – питання «Філософія науки та техніки». Такі зміни не призводять до порушення логіки програми.

Програма розрахована на вивчення дисципліни I-II семестрів. Навчальний заклад має право збільшувати кількість навчальних годин «1,5, 2 кредити» за рахунок резерву гуманітарної та соціально-економічної підготовки. Метод вивчення – лекційно-семінарський. Програма дозволяє застосовувати новітні навчальні технології, зокрема модульно-рейтингову, кредитно-модульну та ін.

Форми підсумкового контролю визначаються навчальним планом. Оцінювання знань студентів здійснюється за тією ж шкалою, яка функціонує у навчальному закладі.

Програма дисципліни для вищих навчальних закладів I-II р.а., які є структурним підрозділом вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації має назву «Основи філософських знань і релігієзнавство». При розробці навчальної програми з цієї дисципліни необхідно до навчальної програми з основ філософських знань додати розділи з релігієзнавства.

Зміст програми «Основи філософських знань»

Основні поняття дисципліни:

Філософія. Джерела філософії. Функції філософії. Призначення філософії. Світогляд. Світобачення. Світорозуміння. Загальна історія розвитку філософії. Онтологія. Буття. Свідомість. Матерія. Рух. Простір. Час. Діалектика. Методологія. Прогрес. Регрес. Творчість. Істина. Аксиологія. Праксеологія. Соціальна філософія. Планетарна свідомість.

Основні положення дисципліни:

Гуманістичний смисл і призначення філософії. Загальна історія розвитку філософії: видатні філософи кожної доби. Історичні особливості кожного з етапів розвитку філософського знання, провідні ідеї часу, досягнення та спрямованість філософської думки кожної доби. Основні положення форм та діалектики буття; принципи, категорії та закони діалектики. Основні положення проблеми свідомості у філософії. Основні методи наукового пізнання. Практика як спосіб ставлення і відношення людини до світу і до самої себе. Шляхи і способи пізнавального освоєння світу. Основи соціальної філософії: філософський аналіз суспільства, філософська концепція людини, цінності в житті людини і суспільства.

Назва розділу, модуля, теми програми	Обсяг годин							
	за навчальною програмою				за робочою навчальною програмою			
	Всього	з них:			Всього	з них:		
		лек- ційних	семі- нарськ.	сам. робота		лек- ційних	семіна- рськ.	сам. робота
Розділ І. Гуманістичний зміст історії виникнення і розвитку філософії								
Тема 1. Вступ. Філософія як специфічний тип знання.	3	2	-	1	2	2	-	-
Тема 2. Філософія Стародавнього світу.	4	2	-	2	4	2	2	-
Тема 3. Філософія європейського середньовіччя та епохи Відродження.	4	2	-	2	4	2	-	2
Тема 4. Філософія Нового часу.	3	2	-	1	4	2	2	-
Тема 5. Філософія XIX – XX століть.	3	2	-	1	2	2	-	-
Тема 6. Філософська думка в Україні.	6	2	2	2	6	2	2	2
РАЗОМ	23	12	2	9	22	12	6	4
Розділ II. Онтологія і гносеологія.								
Тема 7. Проблема буття у філософії.	4	2	-	2	4	2	-	2
Тема 8. Духовний вимір людського буття.	4	2	-	2	4	2	-	2

Тема 9. Основні філософського вчення про розвиток.	4	2	-	2	4	2	-	2
Тема 10. Основний зміст пізнавальної діяльності.	6	2	2	2	6	2	2	2
РАЗОМ	18	8	2	8	18	8	2	8
Розділ III. Соціальна філософія								
Тема 11. Філософський аналіз суспільства.	3	2	-	1	4	2	-	2
Тема 12. Філософська концепція людини.	4	2	-	2	4	2	-	2
Тема 13. Цінності в житті людини і суспільства.	6	2	2	2	6	2	2	2
РАЗОМ	13	6	2	5	14	6	2	6
ВСЬОГО	54	26	6	22	54	26	10	18

Розділ I. Гуманістичний зміст історії виникнення і розвитку філософії.

Тема 1. Вступ. Філософія як специфічний тип знання

Поняття «філософії». Місце філософії в самопізнанні людини.

Основні джерела філософії: міфологія, релігія.

Світогляд як духовно практичне засвоєння. Структура світогляду. Типи світогляду. Світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння. Світобачення та його принципи: монізм, плюралізм, скептицизм, догматизм, раціоналізм, сенсуалізм.

Предмет і функції філософії.

Філософія в системі культури.

Література

Л-1, С.4...70; Л-3, ч.1, с. 21...73;
Л-18, с.4...7; Л-22, с.6...37; Л-24, с.5...29;
Л-25, с.6...19; Л-26, с.5...30; Л-48, Л...54;
Л-11, с. 43...65; 70...107;
Л-20, с. 9...31; 36...41; Л-7.

Тема 2. Філософія Стародавнього світу

Історія філософії як сходження до вершин людського самопізнання. Стародавня філософія як зародок і колыска всіх наступних типів філософії. Людина – змістовне ядро всіх проблем стародавньої філософії.

Проблема позбавлення людини від страждань у філософії Стародавньої Індії.
Проблема філософії Стародавнього Китаю.

Антична філософія: особливості розвитку, морально-етична спрямованість.

Література

Л-3 ч.1, с.80...135; Л-12, с.17...196;
Л-17, с.36...96; Л-18, с.7...15; Л-19, с.13...63;
Л-24, с.30...65; Л-11, с. 108-136; 180...230.

Тема 3. Філософія європейського середньовіччя та епохи Відродження

Загальна характеристика доби середньовіччя. Зміни у світогляді під час переходу від античності до середньовіччя. Роль християнства у формуванні

середньовічної філософії. Основні проблеми та досягнення філософії доби середньовіччя в Європі та Візантії.

Філософія Відродження: гуманістичний характер; науково-природничі погляди; соціально-політичні ідеї; етика Ренесансу. Проблема людської особистості.

Література

Л-3. 1, с.80...115; Л-12. с.17...198; Л-18. с.7...15;
Л-17. с.36...96; Л-24. с.30...63; Л-25. с. 24...50;
Л-26. с. 31...135; Л-29; Л-36; Л-52. том.1;
Л-54; Л-64; Л-65.

Тема 4. Філософія Нового часу

Якісно нова спрямованість філософії в епоху ранніх буржуазних революцій в Європі. Пошуки продуктивного методу пізнання: сенсуалізм, раціоналізм.

Новий філософський ідеал у філософії просвітництва. Проблема свободи людини та шляхи її соціального визволення.

Класична німецька філософія. Моральний смисл обмеження людського розуму і розширення меж віри. Особливості та досягнення класичної німецької філософії.

Література

Л-3. ч.1. с. 146...191; Л-12. с. 345...448; 455..546;
Л-17. с.100...172; Л-22. с. 63...75; Л-25. с. 35...41;
Л-26. с. 64...103; Л-38. т.1. с. 102...123; Л-52. т.2; Л-54.

Тема 5. Філософія XIX-XX століть.

Своєрідність російської філософії: релігійно-ідеалістичний, революційно-демократичний напрямки, руський космізм.

Перегляд класичної моделі світорозуміння у філософії ХІХ-ХХ століть. Програми радикального оновлення філософії – філософія Маркса й Енгельса, позитивізм, філософія життя.

Некласична філософія ХХ століття: основні напрямки та їх особливості. Критика цінностей західних техногенних цивілізацій, відмова від проектів тотального перевлаштування світу, сцієнтизм та антисцієтизм, проблеми ірраціонального та несвідомого, екзистенціальна філософія. Проблема знання та мови у філософії.

Література

Л-3. т.1. с. 221...367; Л-14; Л-18. с.38...49;
Л-22. с. 67...115; Л-24. с. 159...218;

Семінарське заняття

Тема 6. Філософська думка в Україні

Джерела української філософської культури. Становлення українського неоплатонізму ХІV-ХVІ століть. Філософська думка українського ренесансу. Специфіка реформації в Україні. Зародження професійної філософії в культурно-освітніх центрах України: Острозькій та Києво-Могилянській академіях.

Г. Сковорода - родоначальник української класичної філософії. Філософія Т.Г. Шевченка.

Академічна філософія ХІХ століття: особливості, напрямки і основні філософські ідеї. «Культурне відродження» 20-х та філософське відродження 60-х років ХХ століття. Сучасна філософська думка в Україні. Філософська думка української діаспори.

Література

Л-8. с. 25...131; Л-10. с.138...279; 302...384;
Л-18. с.18...21; 30...34; 49...57; Л-19. с.94...151;
Л-24. с.219...314; Л-25. с. 77...127; Л-26. с. 166...185;
Л-41; Л-48; Л-58; Л-68; Л-69.

Семінарське заняття

Вимоги до знань та вмінь студентів

Зміст даного модуля дає можливість студентам отримати необхідні знання сучасного рівня з історії виникнення і розвитку філософських проблем та оволодіти вміннями застосовувати філософське знання в безпосередній практичній і науковій діяльності.

Засвоївши даний матеріал студенти повинні

ЗНАТИ:

Основний зміст усіх тем, напрямків історико-філософської думки, класичну і сучасну вітчизняну та світову філософію, оволодіти філософськими принципами та першоджерелами, засвоїти світоглядно-гуманістичний зміст філософії, її людинотворчу природу.

ВМІТИ:

- На основі ґрунтовного, фундаментального знання виробити свій стиль мислення;
- Формувати свою власну позицію;
- Застосовувати набуті знання при аналізі проблем сьогодення;
- Бачити та вміти пояснити внутрішні зв'язки між основними напрямками філософії;
- Простежувати логіку розвитку проблематики будь-якої епохи;
- При здійсненні виробничої або соціальної діяльності на основі власних спостережень за реальними процесами, використовуючи категоріальний апарат та рефлексивні навички, типологізувати результати спостережень;
- Використовуючи типологізовані результати спостережень за допомогою методологічних принципів формалізації подавати результати спостережень у визначеній знаковій системі;
- Використовуючи формалізовані результати спостережень за допомогою названих критеріїв оцінювання, накопичувати необхідний для структурування обсяг розрізненого інформаційного матеріалу;
- На основі аналізу розрізненого інформаційного матеріалу за допомогою методологічних принципів розподілу та класифікації структурувати інформацію.

Розділ II. Онтологія і гносеологія.

Тема 7. Проблема буття в філософії

Поняття «онтологія», «буття». Фундаментальне значення проблеми буття в філософії. Основні виміри буття (буття речей, природи, людини, духовного і соціального). Світ як всеохоплююча реальність. Єдність природи. Суспільства і людини, матеріального буття і людського духу.

Практичні витоки людського поділу реальності на об'єктивну і суб'єктивну. Реальність буття та небуття. Єдність матерії, руху, простору, часу. Людська діяльність як особливий спосіб саморуху об'єктивної і суб'єктивної реальності.

Література

Л-1. с. 328...340; Л-3. ч.2; Л-6. с. 70...92; Л-18. с. 57...60;
Л-22. с. 126...162; Л-25. с. 182...205; Л-54; Л-57.

Тема 8. Духовний вимір людського буття.

Свідомість людини як діалектичне співвідношення об'єктивної та суб'єктивної реальності як духовний спосіб орієнтації людини в реальності буття, що розвивається.

Проблематика походження, розвитку і сутності свідомості. Свідомість і мова. Структура і функції свідомості. Свідомість та самосвідомість, свідоме, підсвідоме. Несвідоме. Загадкові явища людської свідомості та психіки.

Суспільна свідомість. Форми суспільної свідомості: політична, правова, моральна, естетична, релігійна, філософська та ін.. проблема вибору свободи і відповідальність.

Література

Л-1. с. 156...194; 340...360; 420...430;
Л-2. с. 174...138; Л-3. ч.2. с. 288...317; Л-6. с.123...151;
Л-18. с. 76...88; Л-22. с.162... 212; Л-24. с. 431...444;
Л-25. с. 268...271; 283...312; Л-26. с. 201...221; 501...520;
Л-54; Л-55; Л-56.

Тема 9. Основи філософського вчення про розвиток.

Діалектика як вчення про розвиток і універсальні зв'язки. Загальні ознаки і людський критерій розвитку.

Принципи діалектики. Категорії діалектики. Закони діалектики, їх методологічне та світоглядне значення.

Антиподи діалектики: софістика, метафізика.

Література

Л-1. с. 430...448; Л-3. с. 95...135; Л-25. с. 205...247;
Л-26. с. 222...261; Л-18. с. 60...66.

Семінарське заняття

Тема 10. Основний зміст пізнавальної діяльності

Поняття «гносеології». Проблема пізнання у філософії. Поняття пізнання та його рівні. Об'єкт і суб'єкт пізнання. Чуттєве і раціональне. Емпіричне і теоретичне пізнання. Опосередковане та безпосереднє пізнання. Логіка та інтуїція. Пізнання та творчість.

Пізнання і знання. Проблема істини. Практика як критерії істини. Практика як спосіб ставлення і відношення людини до світу і до самої себе. Типологія видів практики: виробничої, соціальної, політичної, духовної. Знання і мудрість.

Методологія. Метод як усвідомлений спосіб пізнавальної діяльності. Методологічний арсенал науки.

Література

Л-1. с.102...146; 194...249; Л-3. с.92...123; Л-6. с. 92...123;
Л-17. с. 227...237; Л-18. с. 112...118; Л-22. с. 419...446;
Л-25. с. 312..332; Л-26. с. 261...283; 315...334; 539...555.

Семінарське заняття

Вимоги до знань та вмінь студентів

Зміст даного модуля дає можливість студентам орієнтуватися у своїй теоретичній і практичній діяльності, охопити підвалини суб'єктивно – об'єктивних відносин, зрозуміти універсальний масштаб пізнавальної діяльності. Усвідомити, що основою специфічно людського способу самоутвердження у світі постає людська діяльність.

Засвоївши матеріал модуля, студенти повинні

ЗНАТИ:

- основний зміст усіх тем, послідовність;
- категоріальні визначення буття, свідомості, матерії, пізнання;
- окреслення найперших цінностей людського буття;
- основні аспекти, в яких розкривається співвідношення смерті та людського безсмертя;
- співвідношення понять “Людини – індивід – особа – особистість - індивідуальність”;
- основні причини складності розуміння та наукового вивчення свідомості;
- значення індивідуальності свідомості для визначення її онтологічного статусу;
- філософські позиції, що виникають на ґрунті тлумачення можливостей людського пізнання та значення для нього, його окремих складових;
- існуючі у філософії тлумачення істини, її співвідношення із життєвою правдою людини.

ВМІТИ:

- у процесі роботи зі структурованою інформацією, відповідно до визначеної мети, виявляти зв'язки між частинами у процесі роботи із елементами інформаційного матеріалу;
- структурованою інформацією на основі відомостей про зв'язки елементами інформаційного матеріалу визначити наявність системи;

- на основі результатів порівняльного аналізу визначеної системи з існуючими моделями установлювати її тип та характеристики;
- на підставі відомостей про тип та характеристики визначеної системи встановлювати їх відповідність (невідповідність) меті діяльності;
- з урахуванням мети діяльності та визначених критеріїв ефективності синтезувати схему функціонування оптимальної системи;
- відповідно до мети діяльності та визначених критеріїв ефективності, використовуючи правила генетичної логіки, встановлювати зв'язки між елементами оптимальної системи;
- використовуючи методи діалектики, здійснювати переведення ієрархічно структурованої інформації до вигляду синтетичної системної цілісності з теоретично визначеними правилами функціонування.

Розділ II. Соціальна філософія.

Тема 11. Філософський аналіз суспільства.

Поняття суспільства у філософії. Основні підходи до розуміння суспільства. Суспільство як самоорганізуюча і само розвиваюча система.

Роль географічного природного середовища у житті суспільства. Демографічні чинники суспільного розвитку. Матеріальні основи розвитку суспільства. Політична система суспільства. Громадське суспільство: поява, основи, ознаки.

Сутність та структура духовного життя суспільства, поняття «культура» як єдність матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством.

Історична різноманітність і єдність типів суспільства. Формація і цивілізація. Сучасні концепції суспільного розвитку, його критерії. Історичний результат як підсумок зіткнення різних сил і тенденцій у суспільному розвитку. Рушійні сили історичного розвитку. Роль і місце насильства в історії.

Література

Л-3. ч.2 с. 219...258; Л-6. с. 27...51; Л-17. с. 204...222;
 Л-18. с. 66...73; Л-22. с. 212...230; Л-25. с.220...271;
 Л-26. с. 433...453; Л-40; Л-49; Л-54; Л-55; Л-56; Л-10. с. 480...490.

Тема 12. Філософська концепція людини.

Філософська концепція людини – основа наук про людину. Сутність людини. Праця і мова – фактори становлення й розвитку людини.

Проблема людини в історії філософії. Філософський зміст поняття «індивід», «індивідуальність», «особистість». Типологія особи. Проблема відчуження людини та шляхи її подолання. Діалектика взаємодії людини і суспільства.

Самореалізація особи. Роль особистості в історії. Самоцінність людського життя. Сенс життя людини. Проблема людського щастя. Аморальність використання людини як засобу.

Література

Л-2; Л-3. с. 566...576; Л-6. с.151...208; Л-17. с. 289...305;
Л-18. с. 105...112; Л-22. с. 263...343; Л-25. с. 351...365; 412...424;
Л-22. с. 263...343; Л-25. с. 351...365; 412...434;
Л-26. с. 433...476; Л-40; Л-49; Л-54; Л-56.

Тема 13. Цінності в житті людини і суспільства.

Поняття «аксіологія». Місце аксіології в системі культури. Цінності як визначальні характеристики людського буття. Людина в системі цінностей. Структура цінностей.

Цінності як ядро духовного світу людини. Проблема суб'єктивного вибору. Цінність і ціль. Цінності і життєвий смисл. Цінність як регулятор поведінки людини.

Базові цінності людського буття. Цінності орієнтації. Вищі духовні цінності. Поняття про духовну досконалість.

Глобальні проблеми людства і людини: екологічний і моральний імперативи виживання людства. Стратегія людства в планетарному масштабі. Проблема переходу від техногенної до антропогенної цивілізації.

Література

Л-2. с. 292...356; Л-3. с. 522...550; Л-6. с. 208...240;
Л-17. с. 299...312; Л-18. с. 98...100; 118...120;
Л-22. с. 340...356; Л-25. с. 399...412; Л-49; Л-56.

Семінарське заняття

Вимоги до знань та вмінь студентів

Зміст даного модуля дає можливість студентами зрозуміти сутність та особливість розвитку людської історії, оскільки людина живе і діє в історично визначеному суспільстві.

Засвоївши матеріали студенти повинні

ЗНАТИ:

- предмет і завдання філософії історії;
- проблематику філософії історії та особливості її історичного формування

ВМІТИ:

- використовуючи теоретично визначені правила функціонування системи, за певними методиками розробляти практичні рекомендації щодо здійснення безпечної та ефективної діяльності;
- виконуючи практичні рекомендації щодо здійснення безпечної та ефективної діяльності, здійснювати діяльність;
- на основі аналізу результатів виконання практичних рекомендацій щодо здійснення безпечної та ефективної діяльності, встановлювати ступінь істинності теоретично визначених правил.

ЛІТЕРАТУРА

Основна

- Л-1. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия. Учебник. – М.: Проспект, 1996.
- Л-2. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996.
- Л-3. Введение в философию. Учебник для высших учебных заведений. (В двух частях.) Фролов И.Т. и др. – М.: Политиздат, 1989.
- Л-4. Бойченко І.В. Філософія історії. К.: “Знання”, 2000.
- Л-5. Гордиенко А.Т. Історія філософії України. Хрестоматія. К.:”Либідь”, 1993.
- Л-6. Горак Г.І. Філософія. – К.: Вілбор, 1997.
- Л-7. Горлач М.І. Філософія. Підручник. Харків, “Консул”, 2000.
- Л-8. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. – К.: Наукова думка, 1996.
- Л-9. Жаров Л.В. Современная философия: словарь и хрестоматия. Ростов – на – Дону “Феникс”, 1996.
- Л-10. Історія філософії України. Підручник./ Тарасенко Н.Ф., Русин М.Ю. – К.Либідь, 1994.
- Л-11. Гурина М. Философия. Учебное пособие, М.: “Республика”, 1998.
- Л-12. История философии в кратком изложении. / Богута Й.Й., перевод с чеш. – М.:Мысль, 1995.
- Л-13. История философии. Запад – Россия – Восток./ книга III Философия XIX – XX ст. Н.В. Мотрошилова, А.М.Руткевич. М.: “Греко – латинский кабинет”, 1998.
- Л-14. Мир философии. Книга для чтения в двух томах. – М.: Политиздат, 1991 / сост. Гуревич П.С., Столяров В.И./
- Л-15. Никонова К.М. Семинарские занятия по философии. М.: “Высшая школа”, 1991.
- Л-16. Огородник І.В. Історія філософської думки в Україні. К.: “Вища школа”, “Знання”, 199.
- Л-17. Радугин А.А. Философия. – М.: Центр, 1996.
- Л-18. Старовойт І.С., Сілаєва Т.О. Філософія. навчальний посібник. – тернопіль, Астон, 1996.
- Л-19. Струк Й. Філософія. Курс лекцій. – К.: Інтас, 1995.
- Л-20. Причепій Є.М. Філософія. Посібник. К.: “Академія”, 2001.
- Л-21. Петрушенко Філософія. Навчальний посібник. К.: “Каравела”, Львів, “Новий світ - 2000”, 2001.
- Л-22. Философия. Учебник для высших учебных заведений./Кохановський В.П. – Ростов на – Дону, Феникс, 1995.
- Л-23. Тарасенко М.Ф. Історія філософської України. К.: “Либідь”, 1994.
- Л-24. Філософія. Курс лекцій./ Бичко І.В. та ін. – К.: Либідь, 1993.

Л-25.Філософія. підручник для вузів / Заїченко Г.А. та ін. – К.: Вища школа, 1995.

Л-26.Філософія. навчальний посібник. / Надольний І.Ф. та ін. – К.: Вікар, 1997.

Додаткова

Л-27.Антология мировой философии. Сборник философских текстов. / М.А. Парнюк, В.И. Днаниленко, К.: 1992 / т.1,3

Л-28.Асмус В.Ф. Антична філософія. – М.: Высшая школа, 1976.

Л-29.Аристотель. Метафизика // соч. в 4-х т. – М.6 Мысль, 1976.

Л-30.Якушев А.В. Філософія. Конспект лекцій. М.: “ПРИОР”, 2000.

Л-31.Бердяев Н.А. судьба России. – М.: Политиздат, 1990.

Л-32.Буржуазная философия XX века / Митрохин Л.Н., Ойзерман Т.И., Шершенко Л.Н. – М.: Политиздат, 1974.

Л-33.Булапсов М.А. Філософія. Учебное пособие для студентов вузов. К.:”Фита”, 1994.

Л-34.Вілков В.Ю. Людина і світ. К.: “Кондор”, 2001.

Л-35.Гусев В.І. Історія західноєвропейської філософії XV – XVII ст. Курс лекцій. – К.: Либідь, 1994.

Л-36.Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу. // Вибране. – К.: Либідь, 1991.

Л-37.Заїченко Філософія. К.: “Вища школа”, 1995.

Л-38.Зеньковський В.В. История русской философии. В 2-х т. – Л.: МП “Эго” и др., 1991.

Л-39.Золопушина-Аболина Є.В. Страна философии. Ростов – на – Дону “Феникс”, 1996.

Л-40.Камю А. Бунтующий человек. – М.: Республика, 1990.

Л-41.Конинський Г.Загальна філософія поділена на чотири відділи. Відділ “Моральна філософія або етика” // Філософські твори у 2-х т., т.1.- К.: Наукова думка, 1990.

Л-42.Кьєркегор С. Страх й трепет. – М.: Республика, 1993.

Л-43. Лосский Н.О. История русской философии. – М.: Советский писатель, 1991.

Л-44.Ніцше Ф. Так казав Заратустра. – К.: “Основи”, “Дніпро”, 1993.

Л-45.Платон. Государство // Соч. в 3-ч т., т.3. – М.: Мысль, 1971.

Л-46.Поздняков З.А. Філософія государства и права. – М.: 1995.

Л-47.Римские стоики: Сенека, Епиктит, Марк Аврелий. – М.: Республика, 1995.

Л-48.Разанов В.В. Религия. Філософія, Культура. – М.: Республика, 1992.

Л-49.Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992.

Л-50. Сартр Ж.П. Нудота. Мур. К.: Основы, 1993.

Л-51.Современная западная философия. Словарь. – М.: Политиздат, 1991.

Л-52.Таранов П.С. 120 философов. Анатомия мудрости. в 2-х т. – Симферополь, Реноме, 1997.

Л-53.Цикалов Л.В. Нариси з філософії Григорія Сковороди. Харків. “Основа”, 1993.

- Л-54.Философский энциклопедический словарь. – М., Сов. энциклопедия, 2 изд., 1989.
- Л-55.Фрейд З. Психология бессознательного. – М.: просвещение, 1990.
- Л-56.Формм З. Душа человека. – М.: Республика, 1992.
- Л-57.Хайдеггер М. Время и бытие. – М.: Республика, 1993.
- Л-58.Шевченко Т.Г. Твори. В 5-ти т., т. 1-5. – К.: 1978-1979.
- Л-59.Шестов Л. Апофеоз беспочвенности. – Л.: Лен. ун-т, 1991.
- Л-60.Шинкарук В.І. Філософський словник. К.: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1986.
- Л-61.Шепенгауэр А. Афоризмы житейской мудрости. – М.: Интербурк, 1990..
- Л-62.Шопенгауэр А. Свобода воли й нравственность. – М.: Республика, 1992.
- Л-63.Щипанов И.В. Кракий очерк истории философии. М.: “Мысль”, 1975.
- Л-64.Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии, - М.: Высшая школа, 1981.
- Л-65.Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М.: Высшая школа, 1991.
- Л-66.Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К.: Орій, 1992.
- Л-67.Читанка з історії філософії ХХ ст. У 6-ти кн. 6. – К.: довіра, 1993.
- Л-68.Юркевич П.Д. Философские произведения. – М.: Правда, 1990.
- Л-69.Яворирницький Д.І.Історія запорізьких козаків. В 3-х т., т.1-3. – К.: Наукова думка, 1990.
- Л-70.Ясперс К. смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991.
- Л-71.Бублик С.А. Релігієзнавство. Навч. посібник. К.: Юрінком. Інтер. 1998р.
- Л-72. Головащенко С. Біблієзнавство. Вступний курс. К.: “Либідь” 2001.
- Л-73. Еришев А.А. Религиоведение. Учебное пособие. Киев. 1999.
- Л-74.Калінін Ю.А. Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство. К.: Наукова думка. 1995р.
- Л-75.Рибачук М.Ф. Релігієзнавство. Навч. посібник. Київ, Освіта.1997р.

Вступ до дисципліни

Філософія постає своєрідним випробуванням людського інтелекту щодо його можливостей. Вона спирається на унікальні властивості людської думки – на її властивість саму себе сприймати та усвідомлювати та на властивість цілісного охоплення реальності, розгортання розумових актів від гранично широкої межі узагальнення – межі буття та небуття. Унаслідок цього філософія являє собою історичну школу самовибудовування, дисциплінування, культивування людської думки, постає думкою про думку. Саму назву “філософія” перекладають із давньогрецької як “любов до мудрості”, а слово “софія” (мудрість), своєю чергою, - як “говорити, стверджувати цілісно (доречно)”.

Отже, філософія була і залишається інтелектуальною формою відповіді на глибинні занепокоєння та запити людини, вона завжди потрібна людині, а особливо тоді, коли життя вимагає вибору, визначення моральної та соціальної позиції.

Завдання посібника – дати методичний та теоретичний матеріал для безтактного (самостійного) вивчення філософії як навчальної дисципліни – зумовило деякі його особливості. Це, насамперед, широке застосування наочно-демонстративного матеріалу (схем, таблиць, малюнків). Унаслідок того посібник передбачає необхідність звертання до інших філософських джерел: словників, філософських хрестоматій та антологій, оригінальних текстів. Водночас матеріал посібника досить повний у плані висвітлення основних питань навчальної програми з філософії.

Вимоги до знань та вмінь студентів

Після вивчення курсу дисципліни “Основи філософських знань” студенти повинні:

Знати:

- історичні типи філософії, основні парадигми філософствування;
- основні галузі філософського знання (онтологія, гносеологія, логіка, філософська антропологія, етика, естетика, соціальна філософія тощо);
- основні форми буття і сутність діалектики;
- походження свідомості, форми і структуру свідомості;
- шляхи пізнання світу, функціонування знання у сучасному інформаційному суспільстві, особливості взаємозв’язку науки, техніки з сучасними соціальними й етичними проблемами;
- форми суспільної свідомості, її свободи, відповідальності за збереження життя, природи, культури;

Уміти:

- обґрунтувати свою світоглядну та громадську позицію;
- застосовувати одержані знання при вирішенні професійних завдань, при розробці соціальних та екологічних проектів, організації міжлюдських відносин;
- науково аналізувати соціальнозначущі проблеми і процеси, факти і явища суспільного життя;

- розуміти й об'єктивно оцінювати досягнення культури, пояснювати феномен культури й цивілізації;
- володіти методологією й методами пізнання, творчої діяльності;
- вдаватися до діалогу як засобу вирішення соціальних і етичних проблем, досягнення консенсусу.

Для цього необхідно:

- систематично проробляти навчальний матеріал лекцій і практичних занять;
- конспектувати, запам'ятовувати навчальний матеріал і контролювати його засвоєння;
- регулярно опрацьовувати додаткову навчально-методичну літературу.

Працюючи з опорним конспектом лекцій (теоретичним матеріалом), потрібно самостійно аналізувати й узагальнювати його положення, виділяючи основні думки, визначення філософських категорій і процесів, ключові фрази, самостійно добирати з періодичної літератури та навчальних посібників потрібний матеріал тощо.

При поточному контролі студент повинен самостійно відповідати на поставлені тестові запитання, звіряючись з опорним конспектом, вдумливо й сумлінно вирішувати задачі.

Самостійна робота з підручниками, посібниками та конспектами має завершуватись написанням домашньої контрольної роботи.

Під час проміжного та підсумкового контролю студент повинен продемонструвати глибоке знання основних положень курсу, вміння самостійно відповідати на поставлені запитання.

Тема. ВСТУП. ФІЛОСОФІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ТИП ЗНАННЯ

План

1. Загальне поняття світогляду і його види. Міфологія і релігія як світогляд.
2. Еволюція філософського світогляду.
3. Предмет філософії, її функції. Джерела філософії.
4. Світогляд, його структура і типи.
5. Методи філософії.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- що таке світогляд, його складові та типологія;
- співвідношення філософії зі світоглядом, наукою, мистецтвом, релігією та ідеологією;
- історичні особливості виникнення філософії;
- особливості та характерні риси філософського мислення;
- структуру та основні функції філософії.

Вміти:

- розрізняти світоглядні та інші види знання;
- виділяти елементи філософського мислення у певних знаннях;
- пояснювати основні функції філософії;
- застосовувати до конкретних ситуацій ознаки найперших філософських позицій.

Розуміти:

- в чому полягають необхідність та неминучість виникнення у людини світоглядних знань та орієнтацій;
- як пов'язані між собою світогляд та філософія;
- чим зумовлена наявність у філософії саме таких характерних рис мислення;
- внутрішній зв'язок основних функцій філософії між собою;
- чим зумовлена саме така структура філософського знання.

Ключові терміни і поняття

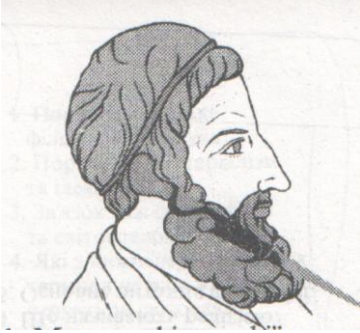
Світогляд – сукупність узагальнених уявлень людини про світ, місце людини у світі, підвалини людських взаємин із світом, що виконують функції людського самоусвідомлення та світоорієнтування.

Філософія – теоретична форма світогляду; особливий рівень мислення, на якому думка усвідомлює себе саму у своєму ставленні до дійсності та шукає остаточних, абсолютних засад для власних актів і людського самоствердження у світі.

Рефлексія – унікальна здатність людської свідомості (і думки) у процесі сприйняття дійсності сприймати і себе саму; внаслідок цього людська свідомість постає водночас і як самосвідомість, думка про щось – як думка про думку, знання про щось – як знання про саме знання.

Категорії – гранично широкі, вузлові поняття певної галузі знання, сукупність яких окреслює якісну специфіку предмета пізнання даної галузі.

Філософія, релігія, мистецтво – три основні форми людської духовно-практичної діяльності, які фіксують три основні властивості людського інтелекту: філософія і наука уособлюють здатність людини розуміти, мистецтво – здатність переживати дійсність, релігія – здатність відчувати спорідненість людського духу з фундаментальними початками буття.

Світогляд – цілісний погляд на світ і місце людини в ньому. В історії людства виділяє **три основні форми світогляду**:

- міфологія;
- релігія;
- філософія.

Міфологія – форма суспільного свідомості, світогляду давнього суспільства, яке містить в собі як фантастичне, так і реалістичне сприйняття навколишньої

дійсності. Як правило, міфи намагаються дати відповідь на такі основні питання:

- походження Всесвіту, Землі і людини;
- пояснення природних явищ;
- життя, судьба, смерть людини; діяльність людини і її досягнення;
- питання честі, обов'язку, етики.

Ознаками міфу є:

- олюднення природи;
- наявність абстрактних богів, їх спілкування, взаємодія з людиною;
- відсутність абстрактних мислень (рефлексії);
- практична направленість міфу на рішення конкретних життєвих задач;
- одноманітність і повехневисть міфологічних сюжетів.

Релігія – форма світогляду, основана на вірі в наявність фантастичних сил, які впливають на життя людини і навколишній світ. При релігійному світогляді для людини характерна чуттєва, образно-емоційна форма сприйняття навколишньої дійсності. Релігія досліджує ті ж питання, що й міф:

- походження Всесвіту, Землі, життя на Землі, людини;
- пояснення природних явищ;
- вчинки, судьба людини;
- етичні проблеми.

Основними світовими релігіями є:

- християнство;
- іслам;
- буддизм.

Найбільшими і найрозповсюдженими у світі національними релігіями є:

- синтоїзм;
- індуїзм;
- іудаїзм.

Крім світоглядних релігій має ряд **інших функцій**:

- об'єднуючу (консолідує суспільство навколо або заради ідей);
- культурологічну (сприяє розповсюдженню певної культури, впливає на культуру);
- виховну (культтивує в суспільстві ідеали любові до ближнього, співчуття, відвертості, терпимості).

Філософія – особливий, науково-теоретичний тип світогляду. Філософський світогляд відрізняється від релігійного і міфологічного тим, що він:

- оснований на знанні (а не на вірі або вимислі);
- рефлексивний (має місце звернення думки до самої себе);
- логічний (має внутрішню єдність і систему);
- опирається на чіткі поняття і категорії).

Таким чином, **філософія** являє собою найвищий рівень і вид світогляду, який відрізняється раціональністю, системністю, логікою і теоретичною оформленістю.

Філософія як світогляд пройшла **три основні стадії своєї еволюції**:

- космоцентризм;
- геоцентризм;
- антропоцентризм.

Космоцентризм – філософський світогляд, в основі якого лежить пояснення навколишнього світу, явищ природи через могутність, всесильність, безкінечність зовнішніх сил – Космосу і згідно якому все суще залежить від Космосу і космічних циклів.

Геоцентризм – тип філософського світогляду, в основі якого лежить пояснення суцього через панування непоясненої сили – Бога.

Антропоцентризм – тип філософського світогляду, в центрі якого стоїть проблема людини.

Основна специфіка філософського знання заключається в його в тому, що воно:

- має дуже багато загального з науковим знанням – предмет, методи, логіко-понятійний апарат;
- однак не являється науковим знанням в чистому вигляді.

Головна відмінність філософії від усіх інших наук в тому, що **філософія** є теоретичним світоглядом, узагальненням раніше накоплених людиною знань. Предмет філософії ширше досліджень будь-якої окремої науки, філософія узагальнює, інтегрує інші науки, але не поглинає їх, не включає в себе наукове знання, не стоїть над ним.

Можна виділити наступні **особливості філософського знання**:

- має складну структуру (включає онтологію, гносеологію, логіку);
- носить загальний, теоретичний характер;
- містить базові, основоположні ідеї і поняття, які лежать в основі інших наук;
- несе в собі відбиток особи і світогляду окремих філософів;
- є сукупністю об'єктивного знання і цінностей, ідеалів свого часу;
- вивчає не тільки предмет пізнання, але й його механізм;
- має якість рефлексії – зверненості думки на саму себе;
- відчуває на собі сильний вплив доктрин, які вироблялись попередніми філософами;
- динамічно розвивається і постійно оновлюється;
- опирається на категорії;
- невичерпне по своїй суті;
- обмежено пізнавальною здатністю людини.

Предметом називається коло питань, які вивчає філософія. Загальну структуру **предмету філософії**, філософського знання складають чотири основних розділи:

- онтологія (вчення про буття);
- гносеологія (вчення про пізнання);
- людина;
- суспільство.

В рамках даних чотирьох основних розділів філософії можна виділити багато **питань**, що нею вивчаються:

- сутність буття;
- походження буття;
- матерія, її форми;
- свідомість, її походження і природа;
- взаємовідносини матерії і свідомості;
- несвідомість;
- людина, її суть та існування;
- душа, духовний світ людини;
- суспільство;
- суспільство і людина;
- природа;
- природа і суспільство;
- духовна сфера життя суспільства;
- матеріально-економічна сфера життя людини;
- соціальна сфера суспільства;
- суспільно-економічна формація, цивілізація;
- перспективи людини, суспільства;
- екологія, проблеми виживання;
- особливості пізнання;
- вплив суб'єкта на процес пізнання і його результати;
- обмеженість і безмежність пізнання;
- рух;
- філософські категорії;
- діалектика, її закони;
- інші питання.

Основними методами філософії є:

- ❖ діалектика, метафізика, догматизм, еkleктика, софістика, герменевтика.

Діалектика – метод філософського дослідження, при якому речі, явища розглядаються критично, послідовно з урахуванням їх внутрішніх протиріч, змін, розвитку, причин і наслідків, єдності і боротьби протилежностей.

Метафізика – метод, протилежний діалектиці, при якому об'єкти розглядаються:

- уособлено, як самі по собі (а не з точки зору їх взаємозв'язку);
- статично (ігнорується факт постійних змін, саморуху, розвитку);
- однозначно (ведеться пошук абсолютної істини, не приділяється уваги протиріччям).

Догматизм – сприйняття навколишнього світу через призму догм – раз і назавжди прийнятих переконань, недоказаних, “даних згори” і які носять абсолютний характер. Цей метод був властивий середньовічній теологічній філософії.

Еkleктика – метод, оснований на роз'ясненні будь-яких поглядів, ідей, які приваблюють масову свідомість, але не мають реальної ні онтологічної, ні гносеологічної цінності і достовірності.

Софістика – наперед визначене, свідоме застосування в спорі і в доведенні софізмів, тобто неправдивих, хибних положень, аргументів, замаскованих зовнішньою, формальною правильністю.

Герменевтика – у класичній філософії вчення про інтерпретацію текстів.

Одночасно і **напрямами у філософії, і філософськими методами є:**

- матеріалізм;
- ідеалізм;
- емпіризм;
- раціоналізм.

Основні функції філософії:

- **Світоглядна** (філософія допомагає людині знайти і обґрунтувати свої життєві орієнтири, з'ясувати зміст і значення життєвих пріоритетів та цінностей);
- **Пізнавальна** (завдяки дослідженню загальних проблем пізнання філософія озброює людину орієнтирами в пізнавальній діяльності, критеріями та ознаками правильного руху на шляху до надійних, достовірних знань);
- **Логічна** (філософія сприяє формуванню культури людського мислення, виробленню критичної неупередженої позиції);
- **Соціально-адаптивна** (філософія допомагає зорієнтуватися в складних, строкатих проявах суспільного життя і виробити власну соціальну позицію);
- **Критична** (проявляється в опозиції філософії до емпіричної дійсності, до світу повсякденної реальності, руйнуванні звичних стереотипів та забобів);
- **Виховна** (філософія прищеплює інтерес і смак до самовиховання, сприяє потягу людини до самовдосконалення, творчого підходу до життя, пошуку життєвих сенсів).

Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Розкрийте зміст поняття світогляду і окресліть його значення в свідомому регулюванні людиною свого життя.
2. Назвіть і охарактеризуйте основні складові світогляду як інтелектуальної форми людського самоусвідомлення.
3. Охарактеризуйте найважливіші особливості міфологічного, релігійного та буденного світоглядів, їх відмінності від філософського світогляду.
4. Окресліть та розкрийте зміст основних особливостей філософського мислення.
5. Охарактеризуйте основні елементи структури філософського знання (основні філософські дисципліни) та поясніть, на якій основі їх виділяють.
6. Спробуйте визначити предмет філософії та обґрунтувати його розуміння.
7. Розкрийте зміст основних функцій філософії.
8. Розкрийте основні аспекти співвідношення філософії та світогляду.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

Тести для самоперевірки

1. Що означає термін “філософія”?
А. Мудрість.
Б. Любов.
В. Любов до мудрості.
Г. Знання.
Д. Вміння розмовляти.
2. Що є основним світоглядним питанням?

- А. Сутність світу.
- Б. Сутність буття.
- В. Сутність людини.
- Г. Місце людини у світі.
- Д. Предмет споглядання.

3. Що є історично першою формою світогляду?

- А. Міф.
- Б. Релігія.
- В. Філософія.
- Г. Наука.
- Д. Телебачення.

4. Що є ядром будь-якого світогляду?

- А. Світ.
- Б. Знання.
- В. Віра.
- Г. Почуття.
- Д. Переконання.

5. Що є предметом філософії?

- А. Бог.
- Б. Найбільш загальні закони розвитку та їх дія.
- В. Людина.
- Г. Людина.
- Д. Розум.

6. Яка з названих дисциплін не є філософською?

- А. Антропологія.
- Б. Метафізика.
- В. Діалектика.
- Г. Онтологія.
- Д. Математика.

7. Яка з названих функцій не є філософською?

- А. Руйнівна.
- Б. Пізнавальна.
- В. Методологічна.
- Г. Аксиоматична.
- Д. Праксеологічна.

8. Яке значення для філософії має історія філософії?

- А. Ніякого.
- Б. Є архівом.

- В. Є школою думки.
- Г. Завдає шкоду.
- Д. Є повчальною.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.** Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
- 2.** Кульчицкий О. Основы філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
- 3.** Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
- 4.** Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
- 5.** Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
- 6.** Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
- 7.** Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
- 8.** Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
- 9.** Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
- 10.** Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
- 11.** Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
- 12.** Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема . ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

План

1. Проблема людини – змістовне ядро всіх проблем стародавньої філософії.
2. Загальні поняття та характерні риси китайської філософії.
3. Характерні риси давньоіндійської філософії.
4. Морально-етична проблематика давньогрецької філософії.
5. Антична філософія. Поняття, етапи розвитку, особливості.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- особливості та характерні риси західного та східного типу цивілізації;
- найперші джерела філософської думки Стародавньої Індії та Стародавнього Китаю;
- найперші проблеми, які ставила та вирішувала давньосхідна філософська думка.

Вміти:

- порівнювати між собою провідні ідеї філософських шкіл Стародавнього Сходу;
- виділяти у філософських текстах характерні риси східного типу мислення;
- оцінювати світоглядну цінність ідей давньосхідної філософії.

Розуміти:

- умови й особливості зародження і можливі форми вираження світоглядної проблематики;
- особливості східного та західного філософствування і їх певну взаємодоповнюваність;
- багато вимірність як людського світосприйняття, так і теоретичного осмислення світу.

Ключові терміни і поняття

Традиціоналістський та прогресивний тип цивілізації – характеристики цивілізацій за їх фундаментальними цінностями, запропоновані Рене Геноном: традиціоналістська цивілізація цінує традицію і обернена скоріше до минулого, прогресистська цивілізація цінує новачі і більше орієнтована на майбутнє. Традиціоналістські орієнтації характерні для східних цивілізацій, прогресистські – для західних.

Духовний канон життя – у межах деяких, переважно традиціоналістських цивілізацій – збірка найдавніших, освячених авторитетом, асом і традицією переказів, настанов на життя, міфів, розповідей про богів або божественні об'явлення, що виконує роль нормативу-регулятора життєдіяльності людей в усіх сферах суспільного життя.

Сансара – зафіксовані в текстах “Вед” давньоіндійські уявлення про переселення душі з тіла в інше при його смерті; душа, на відміну від тіла, вважається безсмертною. Подальше для душі втілення може підносити або знижувати статус попереднього життя залежно від добрих або поганих вчинків людини. Вже в давні

часи сансара була усвідомлена скоріше в негативних оцінках, ніж позитивних: нескінченне блукання душі поставало як лише накопичення страждань.

Карма – закон відплати, який нібито діє при перевтіленнях людини з однієї живої істоти в інші і визначає її суспільне становище відповідно до морального поведіння в минулому.

Мокша – стан вічного щастя і блаженства, якого можуть досягнути ті душі, які у своїх життєвих втіленнях запобігли зла, чинили лише благодіяння.

Брахман – у давньоіндійських уявленнях про світ єдиний духовно-інтелектуальний початок світу.

Атман – індивідуальні, конкретні виявлення брахмана.

Дао – вихідне поняття філософії даосизму і дуже важливе для духовної культури Китаю, яке означало “шлях” природи, її закономірність, в етиці – смисл життєвого шляху людини, етичну норму, в логіці – підставу, засновку, аргумент.

Небо і Земля – у давньокитайських уявленнях про світ – універсальні сутності, що виконують оцінні та орієнтовні функції: небо – це сфера чистих, ідеальних, правильних, вічних рухів та явищ, земля – сфера змішаних, часткових, кінцевих, неправильних рухів та явищ. Життя людини відбувається у проміжку між Небом та Землею, тому людина розглядається причетною як до ідеального, так і до хаотичного.

Фізис – у вихідному значенні те, що становить основу будь-чого, що довільно, без впливу ззовні діє, проявляє, зростає, розширюється, породжує свої різноманітні прояви.

Архе – у давньогрецькій філософії – універсальний початок усього суцього.

Атом – дослівно: неподільний, неруйнівний; найменша частинка речовини, яка не підлягає ніяким змінам; наявність такої частинки є запорукою незнищеності світу.

Космос – розуміння Всесвіту як розумно та закономірно впорядкованого.

Ідея – дослівно: вид, вигляд; основне поняття у філософії Платона, що позначає внутрішню неподільну цілісність будь-чого, завершену, одвічну його сутність; за дещо модернізованим тлумаченням – сукупність необхідних та достатніх елементів будь-якого явища або його конструктивний принцип.

Гілеморфізм – вихідні складові будь-якого суцього; матерія – невизначений пасивний матеріал; форма – активне впорядкування матерії.

Ноос – Світовий розум, розпорядник усього суцього у світі.

Атараксія – незворушність, безпристрасність; у школах завершального циклу античної філософії – душевний стан, до якого повинен спрямовувати своє самовдосконалення прихильник мудрості.

Китайська філософія.

Філософія Китаю в своєму розвитку пройшла **три основні етапи:**

- VII ст. до н.е. – III ст. н.е. – зародження і становлення

- стародавніх національних філософських шкіл;
- III-XIX ст. н.е. – проникнення в Китай із Індії буддизму (III ст. н.е.) і його вплив на національні філософські школи;
- XX ст. н.е. – сучасний етап – поступове подолання замкнутості китайського суспільства, збагачуючи китайську філософію досягненнями європейської та світової філософії.

Стародавніми національними філософськими вченнями в Китаї є:

- даосизм;
- легізм;
- конфуціанство;

Менш поширеними були:

- ❖ моїзм;
- ❖ натурфілософія;
- ❖ номіналізм.

Після проникнення в Китай буддизму (III ст. н.е.) і до кінця XIX ст.

(другий етап) основу китайської філософії складають:

- чань-буддизм (національний філософський буддизм, який виник в результаті впливу китайської культури на індійський буддизм, який був запозичений Китаєм);
- неодаосизм;
- неоконфуціанство.

В XX ст. національна китайська філософія збагатилася досягненнями світовими філософськими думками, а також і ідеями:

- марксизму;
- відомих європейських філософів;
- американською філософією прагматизму;
- християнською релігією.

Для китайського бачення світу і оточуючої реальності (що знайшла відображення в китайській філософії) **характерно:**

- ❖ сприймання своєї країни – Китаю – як центру існуючого світу;
- ❖ поняття окремих подій, історії в цілому як циклічного процесу;
- ❖ усвідомлення своєї відповідальності перед Небом і Землею за вірне втілювання на Землі космічних циклів;
- ❖ сприйняття людини, природи і космосу як єдиного цілого;
- ❖ консерватизм свідомості, звернення в минуле, боязнь перемін;
- ❖ не виділяння окремих людських особистостей із колективу;
- ❖ усвідомлення безпорадної людини в боротьбі проти природної стихії; пріоритет, який віддається колективним формам праці; звідси – повага і пріоритет перед організаційною силою – державою;
- ❖ сприйняття людської особистості, колективу, суспільства і держави – як єдиного цілого; поширення в суспільстві вертикальних зв'язків (влади і підлеглих), субординації, відповідальність перед начальниками, сприйняття глави держави, а державу – з'єднуючою силою суспільства;
- ❖ конформізм у взаємовідносинах, віддавання переваги спокою і
- ❖ бездіяльності;
- ❖ розуміння життя перш за все як життя Духа в тілесній оболонці, віддаючи перевагу земному життю загробному, прагнення максимально продовжити

життя окремої людини на Землі (за допомогою трав, фізичних вправ, правильного способу життя і правильного відношення до оточуючої діяльності);

- ❖ сприйняття нереальних сил як реальність;
- ❖ повага до батьків, старших, предків та духів (“шенів”).

Згідно китайській філософській традиції людина є згустком трьох видів **космічної енергії**:

цзин, ци, шень.

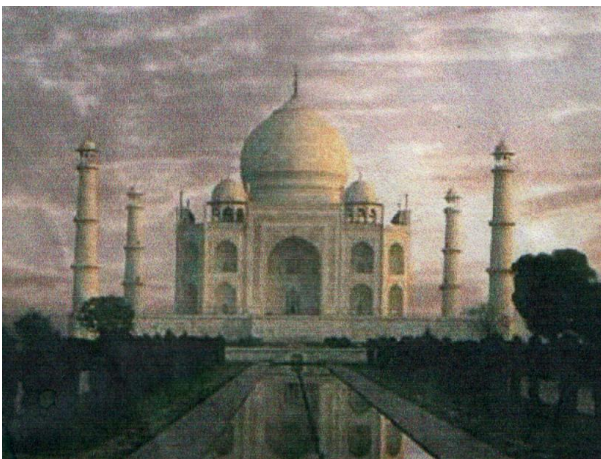
Цзинь – енергія зародження всього сутнього, “корінь”, “насіння” живого організму.

Ци – матеріально-духовна енергія, яка служить “будівельним матеріалом” всього сутнього.

Шень – невичерпна духовна енергія, що існує в людині, яка складає основу людської особистості і не зникає після смерті людини.

Сприйняття китайською філософією людини має ряд **особливостей**. На відміну від західної філософської традиції китайська філософія:

- не дає чіткого поняття, намагається вникнути в сутність людини не шляхом виведення чітких понять, а шляхом створення і вивчення її образу;
- починає відлік людського життя не з моменту народження, а з моменту зародження;
- не виключає людину назавжди із системи людських відносин після смерті, тобто людина залишається в системі людських відносин після смерті нарівні з живими людьми;
- виділяє в якості духовного центру людини не голову, а серце;
- сприймає людину як частину природи і космосу;
- закликає цінити земний відрізок життя, максимально продовжувати його тривалість.

Давньоіндійська філософія.

В основі періодизації **давньоіндійської** філософії лежать різні **джерела** філософської думки, відомі як в давнину, так і в сучасну епоху. Згідно з даними джерел в давньоіндійській філософії виділяються

три основних етапи:

- XV – VI ст. до н.е. – ведичний період;
- VI – II ст. до н.е. – епічний період;
- II ст. до н.е. – VII ст. н.е. – епоха сутр.

Веди (знання) – релігійно-філософські трактати, які були створені племенами арійців. Веди

включали в себе:

- “священне писання”, релігійні гімни (“самхіти”);
- описування ритуалів (“брахмани”);
- книги лісових відшельників (“араньяки”);
- філософські коментарі до Ведів (“упанішади”).

До наших днів дійшло всього **4 Веди**:

- Ригведа;
- Самаведа;
- Яджурведа;
- Атхарваведа.

В ту ж епоху з'являються **вчення, протилежні Ведам**:

- буддизм;
- джайнізм;
- чарвана-лакаята.

Одночасно виникає ряд філософських **шкіл**, які розвивають ведичне вчення: йога, веданта, вайшешина, ньяя, миманса, санкх'я.

Онтологія індійської філософії (вчення про буття і небуття) опирається на закон Рити – космічної еволюції, циклічності, порядку взаємозв'язку. Буття і небуття асоціюється відповідно видихом і вдихом Брахми-Космоса (Бога-творця).

Головною **особливістю** давньоіндійської гносеології (вчення про пізнання) є не вивчення зовнішніх ознак предметів і явищ, а вивчення процесів, які проходять в свідомості при взаємодії зі світом предметів і явищ.

Внаслідок цього індійська філософія виділяє **три види свідомості**:

- “пракрити” – матеріальна свідомість;
- “пуруша” – чиста свідомість;
- “майя” – свідомість сновидінь, міраж.

Давньогрецька філософія.

Давньогрецькою називається філософія, вироблена грецькими філософами, що

проживали на території сучасної Греції, а також в грецьких полісах. В своєму розвитку вона пройшла **чотири основних етапи**:

- досократівський – VII – V ст. до н.е.;
- класичний (сократівський) – середина V – кінець IV ст. до н.е.;
- елліністичний – кінець IV – II ст. до н.е.;
- римський – I ст. до н.е. – V ст. до н.е.

До **досократівського** періоду відноситься діяльність так званих філософів-досократиків:

- мілетська школа;
- Геракліт Ефейський;
- елейська школа;
- атомістик;
- деякі інші філософи.

Основні проблеми, якими займалися “досократики” – пояснення явищ природи, сутності Космосу, навколишнього світу, пошуки першопочатку всього сущого.

Класичний період – час розквіту давньогрецької філософії. Філософи цього часу також намагалися пояснити сутність Космосу, але робили це глибше “досократиків”.

Для елліністичного періоду характерно:

- розповсюдження анти суспільної філософії кініків;
- зародження стоїчного напрямку філософії;
- діяльність “сократичних” філософських шкіл;
- філософія Епікура та ін.

Взагалі **давньогрецька філософія** має наступні **особливості**:

- матеріальною основою розквіту даної філософії був економічний розквіт полісів (торгово-промислових міських центрів);
- вона була відірвана від процесу матеріального виробництва;
- головною ідеєю цієї філософії є космоцентризм;
- на пізніх етапах – зміщення космоцентризму і антропоцентризму;
- допускалося існування богів;
- давньогрецькі боги були частиною природи і близькі до людей;
- людина не виділялася із навколишнього світу, була частиною природи;
- були закладені два напрямки у філософії – ідеалістичний і матеріалістичний.

Етапи
розвитку
античної
філософії

натурфілософський (фізичний) або рання
класика (VII-V ст. до Р.Х.)

висока класика (V-IV ст. до Р.Х.)

пізня класика або завершальний цикл
античної філософії. До нього входять
періоди:

- елліністична філософія (IV-I ст. до Р.Х.)
- олександрійська філософія (I ст. до Р.Х.)
- римська філософія (I-VI ст.)

Найважливіші особливості античної філософії

- набула автономного (щодо інших сфер суспільного життя) характеру розвитку; завдяки цьому вона вперше отримала тут свою назву;
- постала відкритою та доступною: всі вільні громадяни, окрім жінок, мали право займатися філософією;
- терпимо ставилась до різних ідей та позицій (окрім атеїзму);
- була надзвичайно пластичною, тобто здатною набувати різних форм та виявлень;
- була надзвичайно динамічною у розвитку (саме тому, що приймалися різні позиції і відбувалося швидке нарощування ідей, проблем)

Умови, що сприяли появі феномену античної філософії

- ❖ **географічно-кліматичні** – розміщення Балканського півострова, де починався розвиток античної філософії, на перетині трьох континентів (Європа, Азія, Африка); сприятливий клімат; наявність різноманітних природних зон (гори, долини, ріки, морські затоки), що, врешті, створювали ефект своєрідної “природної лабораторії” для випробування людської кмітливості, розумності та активності;
- ❖ **культурно-історичні** – Стародавня Греція перебувала в інтенсивних контактах із давнішими цивілізаціями, зверталась до їх здобутків та вмiла їх оцінити, переосмислити і використати; сама вона у цьому плані була “цивілізацією другого порядку”;
- ❖ **соціальні** – високий рівень розвитку соціальних стосунків та діяльності, різноманітність напрямів життєдіяльності; існування полісної (невеличкі міста-держави) форми організації життя та інтенсивні контакти між полісами; демократичний устрій життя у більшості полісів, що сприяло спілкуванню між людьми, культивуванню навичок формування якісних, виразних думок, їх аргументації та доведенню;
- ❖ **відносна зрозумілість античної міфології та її близькість до людини;**
- ❖ **талановитість, активність та рухливість стародавніх греків.**

Основні
положення
атомістичної
...

➤ вся природа складається з атомів;

- атоми мають кількісні властивості і не мають якісних;
- властивістю атомів є рух;
- атоми відрізняються один від одного формою, місцем знаходження;
- атоми рухаються в порожнечі, яка, як і атоми, є матеріальною.

Школа еволюціонізму. Розробив її ідеї Емпедокл, який вважав, що всі процеси світу можна пояснити через взаємодію чотирьох стихій, або елементів (вогнь, повітря, вода і земля), та двох сил протилежного спрямування (любов і ворожнеча). Під дією любові подібне з'єднується із подібним, а під дією ворожнечі навпаки – у світі панують роз'єднання, розпад. Любов та ворожнеча по чергово встановлюють своє панування у світі, а останній перебуває у періодичних станах прямування або до досконалості, або до розпаду.

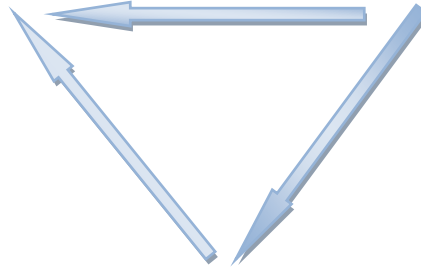
Школа ноології, або концепція всесвітнього розуму. Розробив її Анаксагор, на думку якого все, що існує, складається з частинок, які містять у собі всі якості та властивості світу, - із гомемерій (частково подібних до всього). Тому ми й бачимо різноманітність світу. Але конкретне поєднання гомемерій зумовлене дією світового розуму – Нуса, або Носа; саме він постає мірою для усього суцього.

МІЛЕТСЬКА ШКОЛА

“Із чого все?”

Фалес
(“усе з води”)

Анаксимандр
(початок усього –
“апейрон”)

Анаксимен
(“початок усього повітря”)

Піфагор
(усе подібне до числа або має пропорцію)

Геракліт
(світ є колообіг 4-х стихій; слід думати не лише над тим,
що є світ, а й як треба його сприймати і розуміти)

ЩО? ЯК?

Елеати
(Парменід,
Зенон)
є лише буття,
вічно тотожне
собі самому

Атомізм
(Демокріт)
ніщо не виникає з нічого;
запорука
буття світу –
не-подільний,
не-змінний,
не-руйнівний

Еволюціонізм
(Емпедокл)
унаслідок поєднання
стихій та космічних сил світ
проходить
різні стадії
формування

Ноологія
(Анаксагор)
світовий розум упорядковує
Космос,
використовуючи
“гомеомерію”

Ідеї найавторитетніших шкіл античної філософії

Школи	Їх основний зміст	Основи світобудови в їх значенні для людини	Висновки, що впливають для людини з такого розуміння світобудови	Життєві завдання людини
<i>Епікуреїзм</i>		Смерті не існує, тому що в основі світу лежать невмирущі атоми	Слід позбутися життєвих страхів	Досягнення атараксії – душевної незворушності
<i>Скептицизм</i>		Кожна річ є не більше такою, ніж будь-якою іншою	Треба утримуватися від будь-яких суджень про речі	Треба зберігати стан автаркії (самовладності)
<i>Стоїцизм</i>		Світ пронизаний божественною пневмою, у ньому панує фатум – невблаганний закон долі	Не варто опиратись фатуму: того, хто бажає, доля вабить, хто не бажає – тягне	Треба зберігати мужність духу, оскільки дух автономний стосовно обставин життя
<i>Неоплатонізм</i>		Світ є послідовним “виливанням” божественного Єдиного	Слід намагатися наблизитись до Бога	Треба прямувати шляхом духовного самовдосконалення

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Порівняйте основні характеристики цивілізацій східного та західного типів, визначте місце України у співвідношенні цих цивілізацій.
2. Окресліть основні світоглядні ідеї “Вед” як духовного канону Стародавньої Індії.
3. Охарактеризуйте основні ідеї та ідейні здобутки провідних філософських шкіл Стародавньої Індії.
4. Окресліть світоглядні ідеї давньокитайського “П'ятикнижжя”.
5. Охарактеризуйте основні ідеї та ідейні здобутки провідних філософських шкіл Стародавнього Китаю.
6. Поясніть сучасне значення ідейних надбань давньосхідної філософії.
7. Розкрийте співвідношення понять “антична філософія” та “давньогрецька філософія”.
8. Позначте основні напрями розвитку ідей в античній натурфілософії.

9. В чому полягали основні здобутки представників мілетської школи?
 10. Поясніть значення філософських ідей Піфагора.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Що означає термін “Будда”?

- А. Камінь.
- Б. Мудрець.
- В. Шак'ямуні Гаутама.
- Г. Просвітлений.
- Д. Знання.

2. Яка з названих істин не належить до “4 благородних істин буддизму”?

- А. Життя – це продовження нашого попереднього життя в іншому тілі.
- Б. Життя – це страждання.
- В. Є шлях звільнення від страждань, адже страждання мають причину.
- Г. Причина страждань – бажання.
- Д. Звільнення від бажань є звільненням від страждань.

3. Яка інтерпретація пари понять “Інь-Ян” не належить до давньокитайської філософії?

- А. Світле-темне.
- Б. Добро-зло.
- В. Чоловіче-жіноче.
- Г. Правитель-підлеглий.
- Д. Небо-земля.

4. Хто з китайських філософів вважав головним принципом філософії та життя “не-діяння”?

- А. Ван Чун.
- Б. Лао Цзи.

- В. Конфуцій.
- Г. Мао Дзе Дун.
- Д. Будда.

5. Що з названого не належить до чотирьох стихій давньогрецьких філософів?

- А. Думка.
- Б. Вогонь.
- В. Вода.
- Г. Повітря.
- Д. Земля.

6. Кому з названих філософів належить вислів “Все тече, все змінюється”?

- А. Анаксагор.
- Б. Пармені.
- В. Анаксимен.
- Г. Геракліт.
- Д. Демокріт.

7. Яким був улюблений вислів Сократа?

- А. Я не роблю, чого знаю.
- Б. Я не знаю, що роблю.
- В. Я знаю, що я нічого не знаю.
- Г. Я нічого не знаю, нічого не бачив.
- Д. Добре все знати і нічого не робити.

8. Хто є автором теорії ідей?

- А. Сократ.
- Б. Декарт.
- В. Платон.
- Г. Геракліт.
- Д. Демокріт.

9. Чим є ідеї стосовно речей?

- А. Взірцями.
- Б. Копіями.
- В. Доповненнями.
- Г. Запереченнями.
- Д. Атомами.

10. Яке поняття Аристотель визнавав найважливішим в естетиці?

- А. Доброго.
- Б. Прекрасного.
- В. Істинного.
- Г. Піднесеного.

Д. Химерного.

11. Що означає дана в епоху еллінізму назва Аристотелевої книги “Метафізика”?

- А. Те, що йде після фізики.
- Б. Те, що стоїть над фізикою.
- В. Те, що суперечить фізиці.
- Г. Те, що належить фізиці.
- Д. Те, де немає фізики.

12. Яка з філософських шкіл не належить до доби еллінізму?

- А. Платонізм.
- Б. Скептицизм.
- В. Стоїцизм.
- Г. Епікуреїзм.
- Д. Матеріалізм.

13. На яку філософську школу спиралось вчення Епікура?

- А. Атомізм.
- Б. Платонізм.
- В. Кінізм.
- Г. Скептицизм.
- Д. Прагматизм.

14. Яку назву мала школа послідовників філософії Аристотеля?

- А. Періпатетика.
- Б. Академія.
- В. Скептики.
- Г. Стоїки.
- Д. Епікурейці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.

Тема. ФІЛОСОФІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ.

План

1. Загальне поняття світогляду і його види. Міфологія і релігія як світогляд.
2. Еволюція філософського світогляду.
3. Предмет філософії, її функції. Джерела філософії.
4. Світогляд, його структура і типи.

5. Методи філософії.
- 6. Поняття “Відродження” і характерні риси духовного життя цієї доби.**
7. Основні напрямки філософії епохи Відродження.
8. Характерні риси філософії епохи Відродження.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- загальні особливості середньовічного типу філософствування;
- основні етапи розвитку середньовічної філософії;
- провідну проблематику середньовічної філософії;
- загальне значення ідей середньовічної філософії для розвитку європейської культури та науки.
- які саме зміни відбулися у християнському світобаченні в епоху Відродження;
- чому гуманістичний світогляд постав внутрішньо суперечливим явищем;
- якими були провідні змістові акценти у ренесансній філософії.

Вміти:

- проводити порівняння античного типу культури та філософії із середньовічним типом;
- виявляти позитивні та негативні риси у середньовічному світосприйнятті;
- бачити елементи середньовічних духовних та інтелектуальних надбань у сучасному житті.
- пояснити особливості ренесансної трансформації християнського світосприйняття;
- виділити єдину логічну лінію у розвитку філософських шкіл європейського Відродження;
- знаходити аналоги між історичними процесами Відродження та сьогоденням.

Розуміти:

- особливості середньовічного світобачення, елементи якого ще й донині є органічною складовою частиною європейської духовності;
- специфічні виявлення духовного світу людини середньовічними філософією та богослов'ям;
- роль середньовічної філософії у становленні сучасної науки;
- нові обрії людського самовиявлення та самоусвідомлення, що були окреслені в епоху середньовіччя.
- найважливіші особливості розвитку філософії за умов розвитку основ індустріального суспільства;
- суперечливий характер європейського Відродження, прояви в ньому титанізму та фастівського духу;
- особливості гуманізму як феномену європейської історії;

- світоглядне підгрунття формування вихідних принципів класичної науки.

Ключові терміни і поняття

Абсолют – основна характеристика Бога в середньовічному Його осмисленні, яка передбачає доведення позитивних якостей Бога до гранично можливого стану повноти та досконалості.

Причетність – у середньовічному світобаченні – основний спосіб утвердження будь-чого в бутті через певну, індивідуальну міру участі в абсолютному бутті.

Дух – у середньовічному світобаченні єдино справжня форма буття або буття як таке, корінь будь-якого існування.

Душа – в Середні віки – джерело і причина людського життя, результат вкорінення у людське тіло частки божественного духу; тому душа займає середнє положення між духом і тілом.

Екзегетика – мистецтво тлумачення текстів Святого Письма, пояснення змісту та сенсу божественного об'явлення.

Ієрархія – структура світоустрою у християнському світобаченні.

Теологія – термін, введений Аристотелем для позначення “першої філософії”; у перекладі значить богослов'я; за змістом – це теоретична складова релігійного віровчення, покликана узгоджувати між собою основні релігії та пояснювати їх.

Теоцентризм – визнання Бога джерелом і основою всього сущого.

Трансцендентність – характеристика Бога у християнському світобаченні як такого, який принципово несумісний із реаліями світу внаслідок того, що незліченно їх перевершує, тобто це позамежність або поза світність Бога.

Об'явлення – пряме і безпосереднє розкриття Богом своїх намірів та настроїв людям, як правило, через обраних осіб: пророків, провидців та ін.

Макрокосм та мікрокосм – поняття, що позначають фундаментальні орієнтири європейського світобачення доби Відродження: макрокосм – великий світ, мікрокосм – малий світ, або людина. Ці поняття співвідносні: мікросвіт є концентрацією та виявленням властивостей великого світу, а останній перебуває у спорідненні із якостями людини.

Антропоцентризм – логічний наслідок тлумачення співвідношення в епоху Відродження макрокосму та мікрокосму: оскільки лише людині в яскравій формі притаманний розум, то якості світу не лише зосереджені в людині, а й через людину виходять у виявлення, усвідомлення, тому людина стає центром та зосередженням якостей світу.

Геліоцентризм – висунуте М.Коперніком положення, що доцільніше вважати не Землю, а Сонце центром світу; за часів Коперніка та пізніше геліоцентризм розглядали як аргумент проти релігійних тверджень про особливе становище людини в світі.

Панпсихізм – позиція, яка наслідує усі явища світу душею, оскільки саме світова душа постає джерелом життя та активності космосу; через це зірки, планети, мінерали розглядалися як одухотворені істоти.

Зміни у світогляді під час переходу від античності до європейського Середньовіччя.

Античний світогляд

Середньовічний світогляд

- політеїзм (багатобожжя);
- боги є частиною природи або уособленням природних стихій;
- вихідні якості богів: сила, могутність;
- боги впорядковують та оздоблюють світ;
- космос, природа – загальні умови існування богів і людей;
- людина спирається у своїх вчинках на знання;
- головне життєве завдання людини – здійснення подвигу;
- у сприйнятті дійсності акцент падає на зовнішнє; внутрішнє проявляє себе лише через зовнішнє;
- люди поділяються за етнічними та родовими ознаками;
- панування натуралістичного світосприйняття;

- монотеїзм (єдинобожжя);
- Бог є духовною сутністю, яка перебуває за межами світу;
- Вихідна якість Бога – любов до людини;
- Бог творить світ із нічого;
- природа не має власної сутності і не може існувати без припливу божественної енергії;
- людина в усьому покладається на віру в Бога;
- головне життєве завдання людини – спасіння душі;
- у сприйнятті дійсності акцент падає на внутрішнє; зовнішнє радше заважає правильно думати зрозуміти внутрішнє;
- всі люди є рівними перед Богом;
- панування символічного світосприйняття;

Вихідні ідеї середньовічної патристики. Місце філософії у духовному житті Середньовіччя.

Ставлення до античної філософії

Патристика

Позитивне

Юстин Мученик
Афінагор
Климент Олександрійський

→ Негативне

Татіан
Тертуліан
Арнобій

П'ять аргументів Юстина над язичницькою мудрістю:

- аргумент єдності (оскільки Бог єдиний, не треба шукати все нові й нові початки буття)
 - аргумент універсальності (християнство відкрите й доступне всім, незалежно від статі, віку, походження)
 - аргумент простоти (у християнстві йдеться про те, що зрозуміле для всіх і не потребує спеціальної освіти)
 - аргумент авторитету (філософію вигадали люди, а істини християнства дані Богом через об'явлення)
- аргумент давнини (Юстин посилався на твердження Аристобула Олександрійського про те, що греки завозили філософію у Мойсея, тобто зі Старого Завіту).

- Бог є сукупність усіх можливих досконалостей.
- Бог є вічним та завершеним Буттям.
- Бог творить світ із нічого, бо його могутність необмежена.
- Можливості Бога у творенні невичерпні.
- Світ перебуває у повній залежності від Бога, але Бог від світу не залежить.
- Бог є гарантом безсмертя та спасіння людства

Філософія, теологія та релігія в Середні віки:

Філософія	Теологія	Релігія
<ul style="list-style-type: none">• Розробляла інтелектуальний інструментарій;• Вчила християн розмовляти “філософською” мовою;• Раціоналізувала релігійні догмати;• Осягала абсолютну істину засобами людського розуміння;	<p>Сприяла :</p> <ul style="list-style-type: none">• філософізації релігії;• сакралізації філософії;• підпорядкуванню розуму вірі.	<ul style="list-style-type: none">• Вимагала приймати свої догмати на віру;• Ініціювала нову філософську проблематику;• Верифікувала істини філософії;• Приписувала людині, як діяти, жити.

Схоластика і містика як провідні напрями середньовічної філософії:

Християнська релігійна
філософія

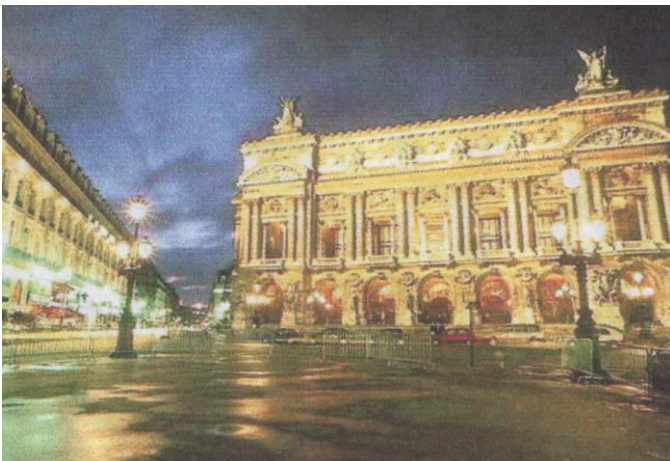
- слід повною мірою використовувати можливості розуму в питаннях богопізнання;
- найкращим засобом діяльності розуму є логіка;

- розум і роздумування ведуть лише до гріха і до відходу від шляху віри;
- шлях до Бога лежить через почуття, любов до Бога та самозречення.

Вчення Томи Аквінського про умови

- існують істини, які можна досягнути природним розумом (царина науки та філософії);
- існують істини, які перевищують людські можливості (вони даються лише в божественному об'явленні і торкаються питань створення світу, спасіння та безсмертя душі);
- існують істини, що їх можна розуміти як з допомогою розуму, так і з допомогою віри (тут філософія і теологія повинні співпрацювати, але філософія повинна узгоджуватись із теологією).

Філософією епохи Відродження називається сукупність філософських напрямків, що виникли і розвивалися в Європі в XIV – XVII ст., які об'єднувала антицерковна і антисхоластична направленість, спрямованість до людини, віра в його великий фізичний і духовний потенціал.

Виникненню філософії і

культури епохи Відродження сприяли:

- удосконалення засобів праці і виробничих відносин;
- криза феодалізму;
- розвиток ремесла і торгівлі;
- підсилення міст, перетворення їх у торгово-промислові, військові і політичні центри, незалежні від феодалів і Церкви;

- укріплення, централізація європейських держав;
- поява перших парламентів;
- відставання від життя, криза Церкви і схоластичної (церковної) філософії;
- підвищення рівня освіти в Європі в цілому;
- великі географічні відкриття (Колумба, Васко да Гама, Магеллана);
- науково-технічні відкриття (винайдення пороху, вогнепальної зброї, станків, мікроскопа та ін.).

- Природа і земне життя людини мають реальну цінність;
- Світ і природа являють собою єдине, до того ж розумне творіння Бога;
- Найвище творіння Бога – людина;
- Людина здатна осягти процес творіння, наслідуючи Творця, навіть змагатися з Богом у творчому процесі.

Філософи і мислителі Відродження почали підкреслювати реальну цінність природи і земного життя людини. Вони виходили з того, що світ являє собою єдине, до того ж розумне творіння Бога, і тому було б безглуздо відвертатися від них. Навпаки, пізнання світу дає змогу людині прилучитися до вищої мудрості, закладеної у творіння. Найвище творіння Бога – людина. Людиною завершується процес творіння, тому вона здатна осягти його і творити, наслідуючи Творця, навіть змагатися з ним у творчому генії. Звідси випливає титанізм Відродження – піднесення людини до рівня Бога в деяких її можливостях і діях.

Основними **напрямами** філософії епохи Відродження були:

- гуманістичний;
- неоплатонічний;
- натурфілософський;
- реформаційний;
- політичний;
- утопічно-соціалістичний.

Основними рисами гуманізму були:

- антицерковна і антисхоластична направленість;
- бажання зменшити могутність Бога і довести самоцінність людини;
- антропоцентризм – особлива увага до людини та її можливостей;
- життєстверджуючий характер і оптимізм.

Неоплатонізм – ідеалістичний напрямок у філософії, який ставив своєю метою строгую систематизацію вчення Платона, видалення з нього протиріч і його подальший розвиток. Теоретики неоплатонізму:

- ◆ запропонували нову картину світу, в якій зменшувалась роль Бога і посилювалось значення початкових ідей;

- ◆ не заперечували божественну природу людини, але в той же час розглядали її як самостійний мікрокосм.

Представники натурфілософії висували нову картину світу, в якій Бог, Природа і Космос єдині, а Земля не являється центром Всесвіту.

Філософія Реформації мала на меті реформу католицизму, демократизацію Церкви, встановлення більш справедливого відношення між Богом, Церквою і віруючими. Значення філософії Реформації в тому, що вона послужила ідеологічною основою політичної і збройної боротьби за реформу Церкви і проти католицизму. Результатом цієї боротьби стало падіння католицизму в ряді держав і релігійне розмежування в Європі.

Політична філософія досліджувала проблеми управління реально існуючою державою, методи впливу на людей, прийоми політичної боротьби.

Соціалісти-утопісти проявляли інтерес до проблем суспільства і держави, Церкви. Як правило, при їх вивченні філософи намагалися опиратися на реальні факти, досліджувати положення в конкретному суспільстві і державі, намагалися змінити ситуацію на краще. Однак частина філософів основну увагу приділяла розробці проектів ідеальної держави, де були б знищені всі соціальні протиріччя і була б соціальна справедливість.

До характерних рис філософії епохи Відродження належать:

- антропоцентризм і гуманізм;
- опозиція до Церкви і церковної ідеології;
- переміщення основного інтересу від форми ідеї до її вмісту;
- принципово нове, науково-матеріалістичне розуміння навколишнього світу;
- великий інтерес до соціальних проблем, суспільства і держави;
- індивідуалізм;
- широке розповсюдження ідеї соціальної рівності.

М.Кузанський – вважав Бога єдиним початком суцього, але розрізняв Бога в його виявленнях і сутності, яка є невимовна. Розглядав природу як божественну книгу, що розкриває Бога людині. Оскільки сутність Бога невичерпна, то й творіння світу відбувається вічно. Звідси – Земля не може бути центром світобудови. Але людина водночас являє собою фокус природи, бо в людині всі природні можливості зведені до максимального ступеня. Тому людська природа загалом є суверенною. Людський розум складається з відчуття, уяви, міркувань і мислення.

М.Коперник – на його думку, філософія шукає істину в міру досяжності її людським розумом. Світ природи є першим об'єктом пізнання, тому слід займатися не стичними сперечаннями, а пізнаванням світу.

Д.Бруно – зірка першої величини натурфілософії пізнього Відродження. Вихідна категорія міркувань – Єдине, котре тотожне Буттю як збігу сутності та існування. Його погляди на пізнання:

- пізнання розпочинається з відчуття, що дають нам речі та образи;
- образи попередньо впорядковує уява, а глузд виводить із них загальне;
- інтелект, подальша сходинка, переводить знання в ранг мислення;
- розум знаменує охоплення вихідної єдності буття, тобто споглядання Бога (інтелектуальна інтуїція).

Перегляд провідних філософських ідей доби Відродження дає можливість виразно побачити перехідний характер епохи, яка була суперечливою, неоднозначною: новації тут переплітались із середньовічною містикою, оптимізм і піднесення людини – з трагізмом і визнанням несумісності певних людських якостей.

Загалом філософська думка Відродження еволюціонувала від етичного гуманістичного антропологізму – через платоністські синтези й одухотворення космосу – до натурфілософії, яка дедалі більше ставала аскетичною, суворою, максимально наближеною до класичної науки та досить віддаленою від живої різновимірної людини.

Характерними парадигмами філософського мислення Відродження були антропоцентризм, пантеїзм, панпсихізм, гілозоїзм, залучення геометрично-математичного апарату до розв'язання натурфілософських проблем.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

- 1.** Розкрийте і поясніть основні відмінності у світогляді античності і європейського Середньовіччя.
- 2.** Поясніть роль апологетики і патристики у формуванні середньовічної духовної культури.
- 3.** Розкрийте основні особливості розвитку західної та східної патристики.
- 4.** Охарактеризуйте ідейні здобутки Августина Блаженного.
- 5.** Зробіть порівняння вихідних ідей схоластики та містики.
- 6.** Окресліть історичний зміст концепції “подвійної істини”.
- 7.** Розкрийте зміст і значення принципу “бритви Оккама”.
- 8.** Епоха Відродження в історії Європи: загальна характеристика духовного життя.
- 9.** Провідні ідеї та основні представники ренесансного гуманізму.
- 10.** Особливості ренесансного неоплатонізму та натурфілософії.
- 11.** Філософські ідеї пізнього Відродження.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Яку книгу написав Бл. Августин?

- А. “Утопія”.
- Б. “Про місто Земне”.
- В. “Про місто Боже”.
- Г. “Нова Атлантида”.
- Д. “Держава”.

2. Що означає термін “схоластика”?

- А. Вміння дискутувати.
- Б. Лженаука.
- В. Наука про природу речей.
- Г. Темне, незрозуміле вчення.
- Д. Філософія, що викладається у школі.

3. Який символ виражає сутність філософії номіналізму?

- А. “Пекло Данте”.
- Б. “Лезо Фоми”.
- В. “Лезо Абеяра”.
- Г. “Лезо Оккама”.
- Д. “Проповідь Франциска”.

4. Якою є головна теза середньовічного реалізму?

- А. Поняття реально існують.
- Б. Речі реально існують.
- В. Філософія реально існує.
- Г. Істина реально існує.
- Д. Ніщо реально існує.

5. Що є найвищою цінністю гуманізму Відродження?

- А. Культура.
- Б. Людина.

- В. Античність.
- Г. Гуманісти Відродження.
- Д. Всесвіт.

6. Хто є автором праці “Правитель”?

- А. В.Шекспір.
- Б. Т.Мор.
- В. Т.Гоббс.
- Г. Н.Макіавеллі.
- Д. Платон.

7. Кому належить вислів “знання – сила”?

- А. Данте.
- Б. Н.Макіавелі.
- В. Ф.Бекону.
- Г. Леонардо да Вінчі.
- Д. Ігнатію Лойолі.

8. Який методи пізнання протиставив Ф.Бекон середньовічній схоластиці?

- А. Дедукцію.
- Б. Індукцію.
- В. Діалектику.
- Г. Майевтику.
- Д. Силогістику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
11. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
12. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
13. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.

14. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
15. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
16. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
17. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема . ФІЛОСОФІЯ НОВОГО ЧАСУ

План

1. Панорама соціокультурних та духовних процесів у Європі Нового часу та особливості розвитку філософії.
2. Методологічні пошуки Ф.Бекона та Р.Декарта.
3. Теорія пізнання Т.Гоббса та Дж.Локка.
4. Скептицизм П.Бейля та Д.Юма, сенсуалістські максими Дж.Берклі.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- в чому проявлялася справжня новизна нової історичної епохи;
- якими були основні змістові наголоси у новоєвропейському світогляді;
- як провідні напрями новоєвропейської філософії розвивали та виражали ці наголоси.

Вміти:

- визначати зміст основних філософських позицій, що сформувались у епоху Нового часу;
- бачити та пояснювати внутрішній зв'язок між основними напрямими новоєвропейської філософії;
- виділяти та пояснювати принципові новації у філософських ідеях цієї епохи.

Розуміти:

- найважливіші особливості розвитку філософії за умов розвитку основ індустріального суспільства;
- зміст і спрямованість провідних проблем новоєвропейської філософії;
- особливості тлумачення людини й суспільства у філософії Нового часу.

Ключові терміни і поняття

Деїзм – розповсюджена в Новий час позиція, згідно з якою Бог створив світ, надав йому власних законів і далі вже втручається у його функціонування; творчі ідеї Бога в бутті світу набувають характеру необхідності, пізнання якої стає завданням людини.

Здоровий глузд – панівний в Європі тип мислення за умов утвердження індивідуалізму та буржуазних суспільних стосунків; він ґрунтувався на трьох китах: 1) на виключній довірі фактам, 2) на чіткій, ясній та зрозумілій логіці, 3) на культивуванні активності.

Об'єкт і суб'єкт – провідні категорії світ осмислення епохи Нового часу: об'єктом позначали частину природи, на яку спрямовувалась активність людини, суб'єктом – людину як вихідний пункт проявів активності розумового та матеріального планів.

Закон – форма прояву необхідності у природі, об'єктивний, сталий, повторюваний тип зв'язку між процесами та явищами дійсності або всередині них, в попередні епохи закон розглядався переважно як юридичний закон або владна норма.

Субстанція – одне із центральних понять новоєвропейського світоосмислення, що позначало таку основу світу, яка охоплювала собою усі форми та явища дійсності, була самовладною та не потребувала для свого буття ніяких інших джерел.

За часом **епоха Відродження** охоплює період з XVII ст. до кінця XIX ст. За соціальним змістом це був період формування і утвердження в Європі буржуазних суспільних відносин. Зараз термін “буржуазний” не дуже вживаний, проте у даному випадку йдеться про фіксацію того факту, що у самих засадах суспільного життя відбулися суттєві зміни: центр життя – виробничої, культурної соціально-політичної діяльності змістився у міста, де почали бурхливо розвиватися різноманітні форми промислової діяльності. Врешті це привело до появи машинного виробництва, яке революціонізувало всю людську діяльність взагалі.

У духовний світ людини XVII – XVIII ст. проникають ідеї прогресу, енергійного прагнення до майбутнього. Діяльність людей починають розглядати не як кругообіг подій, де немає ні початку, ні кінця, а як розвиток від примітивних до досконаліших форм існування суспільства.

Зміна ідей про суспільний розвиток у думках таких учених як Д.Віко, Ж.Тюгро, Й.Г.Гердер ішла від погляду на історію як кругообіг трьох епох – божественної, героїчної, людської – до тлумачення її як нескінченного прогресу буржуазного суспільства. Можна сюди також додати такі епохальні відкриття у науці, як винахід компаса, пороху, книгодрукування, парового двигуна та ін. Свобода людини, її більша цінність порівняно з природою і соціальними інститутами – це те гасло, з яким людина Нового часу йде в майбутнє. Знаряддям досягнення свободи є знання.

Відбуваються відчутні **зміни і у розвитку філософії:**

- філософія починає розвиватися у діалозі із різними науками, які активно формуються та розвиваються в цю епоху;
- філософія Нового часу зазнає суттєвих внутрішніх диференціацій: виникають національні та релігійні філософії, які тепер пишуться не єдиною церковною мовою, а національними мовами; формуються деякі нові філософські дисципліни, такі як гносеологія, антропологія, історія філософії, методологія та ін.;
- розгалуження філософського знання логічно вимагає нового рівня його систематизації – утворюються так звані “філософські системи”, досить типові для даної епохи.

Філософія Нового часу мала свою специфіку:

- матеріалістичну направленість;
- великий інтерес до соціально-політичних проблем;
- панування емпіризму над раціоналізмом.

Першим філософом Нового часу був Френсіс Бекон. У своїх творах він передбачав надзвичайно важливу роль науки в подальшому розвитку суспільства. У зв'язку з цим основним завданням філософії Ф.Бекон вважав розроблення такого методу пізнання, який підніс би ефективність науки на новий рівень.

Ф. Бекон зауважує, що формуванню істинного знання заважають так звані “ідоли”. Вони нагромаджені в історії пізнання, і їх треба усунути, давши шлях новому знанню. Перші два “ідоли” пов'язані з самою людиною, два останні – із соціальною діяльністю людини:

- “ідоли роду” – це загальні помилки, яких людина допускається в пізнавальному процесі. Вони зумовлені обмеженістю і недосконалістю людських органів відчуття;
- “ідоли печери” – це помилки, які ми робимо виходячи з нашого рівня освіти, виховання, оточення;

- “ідоли ринку” – це омани, пов'язані з людським спілкуванням, неправильним використанням мови, некритичним ставленням до інформації (н-д, неправильно називаються речі, явища);
- “ідоли театру” – це орієнтація на авторитети, хибні вчення, які своєю зовнішньою досконалістю вводять нас в оману. Цей вид оман, на думку Ф.Бекона, - це найзгубніший для людей шлях тому, що він блокує їхню ініціативу, самостійність, змушує критично ставитись до будь-яких суджень, вірити хибним теоріям, а то й химерам, освяченим традиціям.

Р.Декарт вважав, що емпіричний досвід має мінливий, нестійкий характер. За допомогою відчуттів людина сприймає світ залежно від обставин, і тому надії слід покладати на розум. Він стверджував, що “пізнання речей залежить від інтелекту, а не навпаки”.

Декарт сформулював **чотири правила методу**, що сприяють правильній роботі інтелекту:

Правило 1 – наголошує, що за істину можна приймати тільки те, що ясне, виразне, самоочевидне.

Правило 2 – вимагає ділити складне питання на складові елементи, доходити до найпростіших положень, що їх можна вже сприймати ясно й незаперечно.

Правило 3 – скеровує на шлях пошуку складного через просте, коли “з найпростіших і найдоступніших речей повинні виводитися... сокровенні істини”.

Правило 4 – передбачає повний перелік усіх можливих варіантів, фактів для аналізу й отримання повних знань про предмет; тобто це значить, що до предметів пізнання треба підходити всебічно.

Суть онтології Р.Декарта:

- єдине, що може бути надійним джерелом “природного світла”, є Бог
- Бог – основа світобудови і пізнання.
- світ складається з двох окремих субстанцій: матеріальної і духовної.
- першоосновою матеріальної субстанції є протяжність.
- протяжність необмежена, необмежений і Всесвіт.
- матеріальна субстанція єдина і всюди одна й та сама, нескінченноподібна.
- духовна субстанція непротяжна й неподільна.
- головним атрибутом духовної субстанції є мислення.
- взаємодія між субстанціями в світі зумовлена посередництвом Бога.

Отже, перші методологічні розвідки у філософії Нового часу були і цікавими, і продуктивними. Вони подвійно орієнтували науку на факти та на незаперечну з логічної точки зору розумну очевидність, що підводило до розуміння науки, як знання, що функціонує на емпіричному та теоретичному рівнях. Окрім того, це були докладні розробки засад мислення “здорового глузду”.

Ф.Бекон і Р.Декарт обстоювали позиції емпіризму та раціоналізму і в дечому абсолютизували індуктивний і дедуктивний шляхи пізнання. Синтез шляхів пізнання до певної міри здійснив англійський філософ **Т.Гоббс**. Як і Ф.Бекон, Т.Гоббс вбачає у знанні силу. Теоретичні знання повинні стати знаряддям для розвитку практики, але вони повинні базуватися на досвіді. Тому будь-яке знання починається із відчуття і ніколи не виходить за межі доступних чуттю реалій.

Т.Гоббс поєднує індукцію і дедукцію, бо вважає, що спочатку треба йти шляхом пізнання простіших, елементарних якостей речей (дедукція), а потім поєднувати їх синтезувати (індукція). Пізнання через аналіз виявляє головні акциденції (властивості речей): протяжність, місце, рух, якість.

Особливу увагу Т.Гоббс приділяє дослідженню людини. На противагу Аристотелеві, для якого людина є суспільною істотою, Гоббс стверджує, що людина за своєю природою егоїстична. Заради своєї вигоди люди можуть заперечувати навіть геометричні теореми. Усі люди хочуть собі добра, тому прагнуть до самозбереження та уникання зла. Оскільки воля кожної людини детермінована досягненням якоїсь мети, то свободи волі немає, є лише свобода як

відсутність перешкод для досягнення мети. Свобода досягається усуненням зовнішніх перешкод або погодженням із зовнішніми чинниками. В цьому сенсі морально лише те, що стосується користі окремого індивіда.

Англійський філософ **Дж.Локк** постав засновником більш-менш розвиненої теорії пізнання у філософії Нового часу. Значну увагу він приділив запереченню існування “вроджених ідей”, посилаючись при цьому як на наукові дані, так і на спостереження над примітивними народами, здобуті в епоху географічних відкриттів.

Джерела знань за Дж. Локком

відчуття, які дають нам прості ідеї (біле, овальне, солодке та ін);

рефлексія – діяльність розуму, спрямована на зіставлення й узагальнення простих ідей та утворення на їх основі “складних ідей”.

Критикуючи раціоналізм, Дж. Локк спирається на здоровий глузд людини, апелює до чуттєвого досвіду і доходить висновку, що суб'єктно-об'єктні відносини у процесі пізнання виявляють різні за своїм характером якості речей:

- “первинні” – протяжність, фігура, об'єм, рух і спокій
- “вторинні” - пов'язані з індивідуальними особливостями суб'єкту пізнання, виникають та існують лише в ньому.

Критикуючи філософську позицію Дж. Локка, **Дж. Берклі** стверджував, що не лише “вторинні”, а й “первинні” якості речей мають суб'єктивний статус. У цьому аспекті всі якості речей “вторинні” тому, що їх сприймає людина. В дусі радикального сенсуалізму Дж. Берклі вирішував найперше питання філософії: він стверджував, що лише чуття можуть незаперечно засвідчувати факт існування будь-чого; звідси його теза “Бути – значить бути сприйнятим”. Він визнавав існування світу у трьох випадках:

- коли цей світ сприймає “я”;
 - коли його сприймає “хтось”;
 - коли він існує у розумі Бога як сукупність “ідей”, що становлять єдино можливу основу людських відчуттів.
- Отже, за Берклі, існує лише те, що сприймають органи чуття; це і є позиція радикального сенсуалізму.

Проведений послідовно сенсуалізм приводить не тільки до соліпсизму, а й до скептицизму, який у добу Нового часу репрезентували французький просвітник П. Бейль і англійський філософ Д. Юм.

Скептицизм, наполягаючи на недосконалоості наших відчуттів, відмовляв у праві на істину також і розуму. П. Бейль, аналізуючи результати людського пізнання, стверджував, що з однаковою можливістю можна довести як існування, так і не існування порожнечі, протяжності, руху, субстанції, матерії тощо. І тому люди повинні утримуватися від визначень.

Запитання для закріплення матеріалу

1. Окресліть основні особливості розвитку філософії в епоху ранніх буржуазних революцій.
2. Порівняйте основні методологічні ідеї Ф.Бекона і Р.Декарта; зробіть належні висновки.
3. Охарактеризуйте пізнавальні ідеї Дж.Локка, Т.Гоббса, Д.Юма.
4. Порівняйте погляди на субстанцію Б.Спінози і Г.Лейбніца.
5. Охарактеризуйте спрямованість провідних ідей європейських просвітників.
6. Розкрийте особливості та оригінальність роздумів Б.Паскаля про людину.
7. Які принципові зміни у науковій і філософській картині світу відбулися в Новий час?

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів,

які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Який вислів є ключовим для філософії Р.Декарта?

- А. Бог є найдосконалішою істотою.
- Б. Існую, отже мислю.
- В. Я є причиною самого себе.
- Г. Мислю, отже існую.
- Д. Знаю, що нічого не знаю.

2. Хто є автором вчення про монади?

- А. Р.Декарт.
- Б. Демокрит.
- В. Платон.
- Г. Г.Лейбніц.
- Д. Б.Спіноза.

3. Хто з філософів-раціоналістів стояв на позиції дуалізму?

- А. Р.Декарт.
- Б. Б.Спіноза.
- В. Г.Лейбніц.
- Г. Абельяр.
- Д. Аристотель.

4. Якою є головна теза раціоналізму Нового часу?

- А. Розум пізнається лише за допомогою почуттів.
- Б. Розум є головним об'єктом пізнання.
- В. Розум є недосяжним об'єктом пізнання.
- Г. Дай розуму волю – заведе в неволю.
- Д. Розум є основою людського пізнання та діяльності.

5. Якою є головна теза емпіристів Нового часу?

- А. Вік живи, вік учись.
- Б. Досвід – велика сила.
- В. Досвід є доповненням розуму.
- Г. Досвід є головним джерелом знання.
- Д. Досвід є неможливим.

6. Чим, на думку емпіристів, є людська свідомість до початку процесу пізнання?

- А. Чистою дошкою.
- Б. Зоряним небом.
- В. Ангелом.

Г. Почуттями.
Д. Чистим розумом.

7. Хто вважав, що причинність є лише асоціацією ідей?

А. Дж.Берклі.
Б. Дж.Локк.
В. Д.Юм.
Г. Р.Декарт.
Д. Б.Спіноза.

8. Кому належить авторство тези “Світ – це комплекс моїх відчуттів”?

А. Дж. Берклі.
Б. Дж. Локк.
В. Сократ.
Г. Ф.Бекон.
Д. Р.Декарт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема. НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

План

1. Німецька класична філософія як особливий етап розвитку новоєвропейської філософії.
2. Основні напрямки німецької класичної філософії.
3. Іммануїл Кант – засновник німецької класичної філософії. Основні ідеї І.Канта.
4. Філософські ідеї І.-Г.Фіхте та Ф.-В.-Й.Шеллінга.
5. Філософія Гегеля як найвище досягнення німецької класичної філософії.
6. Антропологічний принцип філософії Л.Фейербаха.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- чому німецьку класичну філософію виділяють в окремий період розвитку новоєвропейської філософії;
- на яких світоглядних засадах були створені великі філософські системи німецької класики;
- завдяки чому та в якому сенсі німецька класична філософія постала вершиною в розвитку новоєвропейської філософії.

Вміти:

- пояснювати зміст принципів, обґрунтованих та запропонованих у наукове мислення німецькою класикою;
- простежувати логіку розвитку проблематики у німецькій класичній філософії;
- оцінювати загальні результати її розвитку.

Розуміти:

- що нового внесла німецька класична філософія в європейську філософію, науку та культуру;
- зміст і значення фундаментальних філософських тем – будови Всесвіту, пізнання, людського буття та духу, якими вони постали у концепціях і вченнях представників німецької класичної філософії;
- у якому сенсі німецька класична філософія завершила розвиток класичної європейської філософії.

Ключові терміни і поняття

Апріорний та апостеріорний – дослівно: перед “досвідний” та “після досвідний”; поняття філософії І. Канта, який вважав, що задля пізнання людського розуму потрібні його власні форми, які передують пізнанню, а тому постають апріорними; все, що проходить через досвід, набуває рис не просто інтелектуальних форм, а знання, яке завжди апостеріорне.

Друга рефлексія – той рівень самоусвідомлення думки, коли вона фіксує не реальність, а лише свої власні акти, висвітлюючи поле свого “чистого” споглядання; саме така рефлексія здатна усвідомлювати себе як єдине всеохоплююче середовище будь-якого змісту, а логікою другої рефлексії може бути лише логіка самовідрізнання та самопоєднання – логіка внутрішніх суперечностей, тобто діалектична логіка.

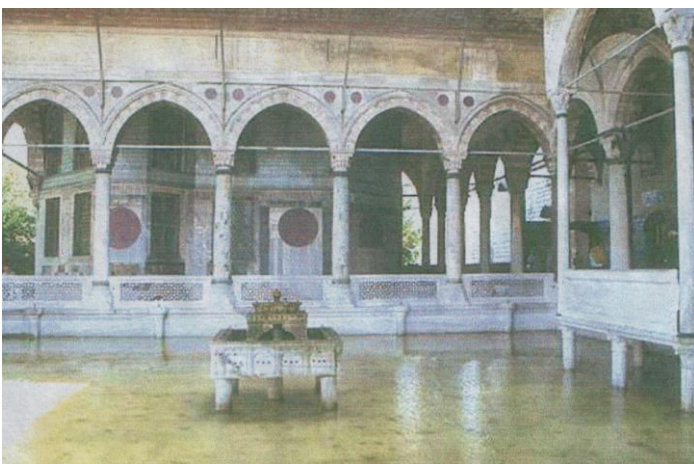
Предмет – частина об'єкта, яка виділена, помічена та відмічена людиною через віднесення її до певних еталонних систем відліку та визначеності; через це той же самий об'єкт може поставати у визначеннях різних предметів для різних галузей пізнання.

Розвиток – за Гегелем, такий тип зв'язку, який резюмує, підсумовує усі можливі зв'язки та взаємодії дійсності, тобто це є “зв'язок усіх зв'язків”; тому лінія розвитку найбагатша за змістом від будь-яких типів зв'язку, а тому пізнання розвитку ущільнює пізнання, робить його більш насиченим та ефективним.

Система знання – за Гегелем, будь-яке знання, що претендує на істинне, має бути системно впорядкованим, адже лише при цьому воно постане позбавленим односторонності та випадковості; взаємний зв'язок усіх компонентів знання не лише робить знання надійнішим, а й доступним для перевірок.

Субстанція - суб'єкт – основна характеристика абсолютної ідеї у філософії Гегеля, оскільки остання не лише все включає у свій зміст, а й постає єдиним джерелом руху та активності.

Я і Ти – відношення, яке у філософії Фейєрбаха постає єдиною справжньою основою та умовою людського спілкування: лише тоді, коли ми бачимо у співбесіднику “Ти”, тобто принципово рівне та споріднене нашому “Я”, можливий справжній, виправданий діалог між людьми.

Німецька філософія XIX в. - унікальне явище світової філософії.

Унікальність німецької філософії в тому, що трохи більше, ніж за 100 років їй вдалося:

- глибоко дослідити проблеми, що століттями переймали людство, і прийти до таких висновків, що визначили весь майбутній розвиток філософії;
- сполучити в собі майже всі відомі в той період філософські напрямки - від суб'єктивного ідеалізму до вульгарного матеріалізму й ірраціоналізму;
- відкрити десятки імен видатних філософів, що увійшли в "золотий фонд" світової філософії (Кант, Фіхте, Гегель, Маркс, Енгельс, Шопенгауер, Ніцше й ін.).

У цілому в німецькій філософії XIX в. можна виділити наступні **основні напрямки**:

- німецька класична філософія (перша половина XIX в.);
- матеріалізм (середина і друга половина XIX в.);
- ірраціоналізм (друга половина і кінець XIX в.), "філософія життя".

Німецька класична філософія одержала особливе поширення наприкінці XVIII - першій половині XIX вв. Її основу склало творчість п'яти найбільш видатних німецьких філософів того часу:

- Іммануїла Канта (1724-1804);
- Йоганна Фіхте (1762 - 1814);
- Фрідріха Шеллінга (1775 - 1854);
- Георга Гегеля (1770 -1831);
- Людовика Фейєрбаха (1804 - 1872).

У німецькій класичній філософії були представлені три ведучих **філософських напрямки**:

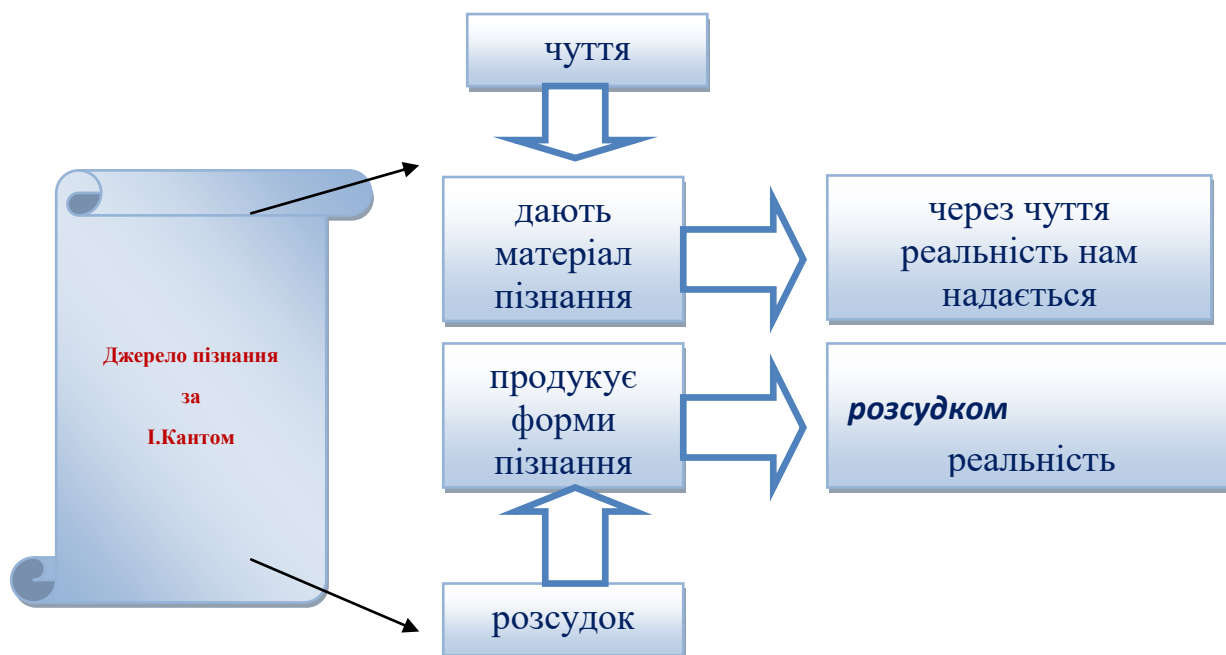
- об'єктивний ідеалізм (Кант, Шеллінг, Гегель);
- суб'єктивний ідеалізм (Фіхте);
- матеріалізм (Фейєрбах).

Німецька класична філософія розробила кілька загальних проблем, що дозволяють говорити про неї як про цілісне явище. Вона:

- ❖ повернула увагу філософії від традиційних проблем (буття, мислення, пізнання й ін.) до дослідження людської сутності;
- ❖ особливу увагу приділила проблемі розвитку;
- ❖ значно збагатила логіко-теоретичний апарат філософії;
- ❖ глянула на історію як цілісний процес.

Основоположником німецької класичної філософії вважається **Іммануїл Кант** (1724 - 1804). Іммануїл Кант:

- ◆ дав пояснення виникненню Сонячної системи в силу природних причин на основі законів Ньютона - з обертової туманності розряджених у просторі часток матерії;
- ◆ висунув теорію про наявність границь пізнавальної здатності людини і неможливості пізнати внутрішню сутність речей і явищ навколишнього ("речей у собі");
- ◆ висунув навчання про категорії - основних, гранично загальних поняттях, якими оперує філософія;
- ◆ сформулював моральний закон ("категоричний імператив");
- ◆ висунув ідею про "вічний світ" у майбутньому, заснованому на економічній неефективності війни і її правовій забороні.

Георг Гегель (1770 - 1831) ототожнив буття і мислення, висунув вчення про абсолютну ідею, незалежну від свідомості і що є першопричиною всього сущого, матеріального світу, і тим самим глибоко обґрунтував концепцію об'єктивного ідеалізму, розповсюджену в ряді країн Заходу.

Виняткова заслуга Гегеля перед філософією - розробка **діалектики** - навчання про загальний розвиток, його основних законів і принципів. Йоганн Фіхте (1762 - 1814), навпаки, вніс великий вклад у розробку концепції суб'єктивного ідеалізму, відповідно до якої єдиною і головною реальністю для людини є він сам, його свідомість (так називана "Я-концепція").

- принцип тотожності мислення і буття (все, що є породжене мисленням і може бути зведеним до нього);
- принцип усезагального зв'язку (все пов'язане з усім);
- принцип розвитку.

Фрідріх Шеллінг (1775 - 1854) глибоко обґрунтував розуміння природи з позицій об'єктивного ідеалізму, висунув ідею, відповідно до якої воля і правовий лад споконвічно закладені в природі.

Людвіг Фейєрбах (1804 - 1872) був представником матеріалістичного напрямку в німецькій класичній філософії. Фейєрбах критикував ідеалізм і висунув цілісну і послідовну матеріалістичну картину світу. У своїй філософії Фейєрбах виступав як повний атеїст, доводив відсутність Бога, його штучність, придуманість людьми, перенесенням на особистість Бога нереалізованих людських ідеалів. . . ;

Іншим напрямком німецької філософії XIX в. поряд з німецькою класичною філософією був **матеріалізм**, що одержав широке поширення в другій половині XIX в.

Німецький матеріалізм XIX в. представлений головним чином:

- філософією Людвіга Фейєрбаха;
- марксистською філософією;
- творчістю вульгарних матеріалістів.

Атеїстична і матеріалістична філософія Людвіга Фейєрбаха зараховується як до німецької класичної філософії, так і до матеріалізму. Це справедливо, тому що філософія Фейєрбаха завершила німецьку класичну філософію і заклала основи німецького матеріалізму XIX в.; з'явилася вододілом між ними.

Класичний матеріалізм XIX в. представлений **марксизмом**, комплексним навчанням, до складу якого входили:

- ◆ марксистська філософія;
- ◆ політекономія (економічне навчання);
- ◆ науковий комунізм (соціально-політична теорія).

Засновниками марксизму були німецькі вчені і філософи **Карл Маркс (1818 - 1883)** і **Фрідріх Енгельс (1820 - 1895)**. Марксистська філософія:

- висунула послідовно-матеріалістичну картину світу;
- показала роль економіки, виробництва для матеріального і суспільного буття;
- осмислювала філософські проблеми з позицій діалектики (діалектичного матеріалізму);
- розглядала історію як цілеспрямований і закономірний процес (історичний матеріалізм);
- дала докладну картину виникнення людини, суспільства, держави;
- виступала з атеїстичних позицій.

Різновидом німецького матеріалізму XIX в. був **вульгарний матеріалізм**. Вульгарні матеріалісти - Фохт, Бюхнер, Молешотт - дивилися на проблеми людини, навколишнього світу, пізнання винятково з позицій щприродничих наук (фізики, хімії, біології). Зокрема, вони:

- механічно переносили закони природи (поводження, організацію життя тварин, природний добір, боротьбу за існування) на людське суспільство (соціальний дарвінізм); заперечували ідеальне, ідеальність свідомості;
- розглядали діяльність свідомості як фізіологічний процес ("мозок виділяє думка, як печінка - жовч").

В другій половині XIX в. особливе поширення в Німеччині одержали ідеї **ірраціоналізму**. Ірраціоналізм - напрямок у філософії, що заперечував об'єктивні закони буття й історії, діалектику, сприймав навколишній світ і історію як хаос, ланцюг випадків.

Основоположником ірраціоналізму вважається **Артур Шопенгауер (1788 - 1860)**. У цілому філософія Шопенгауера наповнена песимістичним духом, невір'ям у можливості людини впливати на навколишній світ і власне життя.

Близькою до ірраціоналізму є "**філософія життя**", що ставить у центр уваги не абстрактні поняття - буття, ідею, матерію і т.д., а буття людини у світі - тобто життя, єдину реальність для людини.

Одним з основоположників "**філософії життя**" був Фрідріх Ніцше (1844 - 1900). Зокрема, ним були висунуті ідеї про можливості людини цілком впливати на свою долю, рушійні сили людського поведіння ("воля до життя", "воля до влади" - експансія свого "Я"), ілюзорність, неактуальність Бога ("Бог помер").

У майбутньому "філософія життя" лягла в основу популярних сучасних філософських напрямків - прагматизму й екзистенціалізму.

? Запитання для закріплення матеріалу

1. Чому німецьку класичну філософію виділяють в окремий період розвитку новоєвропейської філософії?
2. Розкрийте зміст і значення "коперниканського перевороту" І.Канта у філософії.
3. У чому полягає відмінність між розсудком та розумом у філософії І.Канта?
4. Що таке предмет і "реч-в собі" у філософії І.Канта? Як вони співвідносяться?
5. В якому напрямі розвивали свої філософські ідеї І.Г.Фіхте та Ф.Шеллінг?
6. Окресліть основні аспекти розуміння субстанції Г.Гегелем.
7. Поясніть розуміння Г.Гегелем життєвого циклу абсолютної ідеї, джерел її руху та розвитку.
8. Окресліть основні складові філософської позиції Л.Фейербаха.

Тест "Хто є хто"

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

- 1. Чим є простір і час відповідно до "Критики чистого розуму" І.Канта?**
 - А. Умовами життя.
 - Б. Характеристиками світу.
 - В. Характеристиками речі-у-собі.
 - Г. Характеристиками науки.
 - Д. Умовами чуттєвого сприйняття.
- 2. Що таке речі-в-собі для І.Канта?**
 - А. Речі, які завжди є.
 - Б. Речі після нашого досвіду.

- В. Речі, яких не вистачає.
- Г. Речі поза нашим досвідом.
- Д. Речі, яких ніколи немає.

3. Що І.Кант назвав трансцендентальним пізнанням?

- А. Пізнання умов життя.
- Б. Пізнання умов можливості пізнання речей.
- В. Пізнання речей.
- Г. Пізнання людей.
- Д. Відсутність пізнання.

4. Що І.Кант вважав джерелом моралі?

- А. Релігію.
- Б. Природу.
- В. Науку.
- Г. Сумління.
- Д. Естетику.

5. Яке поняття є ключовим для філософії Г.В.Ф. Гегеля?

- А. Я.
- Б. Абсолютний Дух.
- В. Трансцендентальний суб'єкт.
- Г. Світова Воля.
- Д. Матеріальне виробництво.

6. Хто з названих філософів був матеріалістом?

- А. Г.Шеллінг.
- Б. І.Фіхте.
- В. Л.Фейєрбах.
- Г. Г.Гегель.
- Д. І. Кант.

7. У кого з названих філософів виникла суперечність між методом та системою?

- А. Л.Фейєрбах.
- Б. І.Фіхте.
- В. Г.Шеллінг.
- Г. І.Кант.
- Д. Г.Гегель.

8. Яка філософська система не належить Ф.Шеллінгу?

- А. Філософія техніки.
- Б. Система теоретичної філософії.
- В. Система практичної філософії.
- Г. Філософія мистецтва.
- Д. Філософія міфу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема. ФІЛОСОФІЯ ХІХ СТОЛІТТЯ. ПЕРЕГЛЯД МОДЕЛЕЙ СВІТОРОЗУМІННЯ.

План

1. Зміна парадигми філософського мислення у ХІХ – на поч. ХХ ст.
2. Вихідні ідеї А.Шопенгауера та С.К'єркегора.
3. Ідеї розроблення “наукової філософії” у європейській філософії ХІХ ст.
4. Ф.Ніцше та ідеї “філософії життя”.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- якими були умови формування найперших теорій неklasичної філософії;
- в чому полягають вихідні ознаки неklasичності як загальнокультурного явища;
- що саме та чому неklasична філософія не приймала у класичній;
- переваги та недоліки неklasичної філософії у порівнянні із неklasичною.

Вміти:

- проводити порівняння вихідних ідей класичної та неklasичної філософії;
- знаходити та оцінювати характерні ознаки неklasичності в тезах провідних течій європейської філософії другої половини ХІХ ст.;
- пояснювати провідні тенденції розвитку неklasичної філософії із виходом на процеси сучасного життя.

Розуміти:

- вихідні особливості неklasичного способу філософствування;
- провідні акценти у філософських концепціях ХІХ ст.;
- особливості основних напрямів відходу від класичної філософії та переходу до неklasичної.

Ключові терміни і поняття

Відчай екзистенціальний – (або тотальний) – за К'єркегором, стан, до якого людина може прийти внаслідок щирого самопізнання та самозаглиблення: шукаючи і не знаходячи ні в чому свого життєвого кореня, людина впадає у відчай – відчуття абсолютної самотності та відчуження від усього.

Воля – не пояснюване, ірраціональне прагнення до само здійснення, просте поривання до буття, що, на думку А. Шопенгауера та Ф. Ніцше, лежить в основі будь-якого існування.

Екзистенція – цей термін С. К'єркегором був витлумачений у його початковому значенні – “вихід за межі встановленого” – для позначення провідної особливості людського існування: неузасадненості, відсутності надійних, однозначних коренів буття.

Життя – за Ф. Ніцше, єдина справжня реальність, бо все в світі постає лише різними проявами життя; в основі життя лежить “воління до волі”, тобто бажання проявити воління як таке.

Діалектичний та історичний матеріалізм – назва основних філософських складових вчення марксизму, що прагнув бути системою тверджень про світ, як в основі своїй – матеріальний, ніким не створений, але динамічний і рухливий.

Ірраціональне – таке, що не підлягає розумінню, раціональному поясненню та тлумаченню.

Позитивне – основне поняття філософських міркувань О. Конта: ясне, реальне, спостережуване, корисне, - те, що повинна вивчати наука, відкидаючи примарне, непевне, непотрібне людині та суспільству.

У 20 – 30-х роках XIX ст. **філософія Г. Гегеля** набула в Європі тріумфального поширення, а в Німеччині її було проголошено офіційною філософією, особливо корисною для зміцнення соціального порядку та виховання молоді. Але якраз на вершині визнання Гегель раптово помер і в європейському філософському житті на деякий час запанували розгубленість і невизначеність. Адже гегелівська філософія набула системно завершеного характеру, увібравши в себе як найцінніші здобутки попередньої європейської філософії, так і результати філософського осмислення основних напрямів людської життєдіяльності.

Не один європейський філософ ставив у цей час перед собою запитання: чи можлива філософія після Гегеля? Тому, коли Ф. Шеллінг, колишній друг Гегеля, оголосив про намір прочитати курс лекцій з філософії принципово іншого характеру, ніж гегелівська, його аудиторія зібрала велику кількість слухачів, серед яких була група видатних осіб. Лекції Шеллінга не задовольнили його слухачів. Але згодом з'ясувалось, що початки справді нової філософії з'явилися у Європі ще за життя Гегеля.

Поступово процес формування засад нового філософствування став набувати сили і визначеності: виникла **некласична філософія**, особливості якої остаточно визначилися у XX ст. А явище некласичності поширилось і на інші сфери життя, такі, як мистецтво, наука, культура.

Чим же відрізнялась нова, некласична філософія, від класичної? Відповідь на це питання ми отримаємо, порівнявши вихідні ідеї класичної й некласичної філософії.

Класична

- буття є цілісне, глибинно узасаднене, внутрішньо концентроване
- розум є вищою і найціннішою частиною людської психіки
- розум здатний висвітлити глибини психіки й орозумнити їх
- за допомогою розуму людина спроможна належним чином організувати своє життя і взаємини з буттям

Некласична

- говорити про буття безвідносно до людського сприйняття й уявлення безглуздо; ми можемо судити лише про те, що ввійшло в контекст нашого сприйняття і знання; поза цим питання про буття залишається відкритим
- на перший план у людській психіці виходять чинники, які за своєю природою нерозумні або поза розумні; масштабами й силою дії вони перевершують розум
- оскільки нерозумні чинники психіки потужніші, то розум нездатний їх опанувати
- розум не лише не сприяє гармонізації людського життя, а іноді заважає цьому

Як бачимо, за вихідними спрямуваннями думки некласична філософія принципово відрізняється від класичної, що дає підстави стверджувати: під час виникнення некласичної філософії відбулася зміна парадигми філософського мислення. Слід додати, що йдеться про панівні тенденції. У реальному розвитку філософії можна знайти і певні винятки з цих тенденцій, але вони не впливають на картину процесу зміни парадигми загалом.

Некласична філософія наважилася не протиставити людині чисті принципи, а прийняти людину такою, якою вона є у реальності, через це вона навіть у мовному відношенні постала більш простою, більш зрозумілою та стилістично більш різноманітною.

Вихідні ідеї філософії Артура Шопенгауера:

- світ не можна розуміти як щось, що існує десь за межами нашого сприйняття;
- світом ми називаємо те, що сприймаємо як дійсність;
- наше уявлення про світ у стані стабільності утримує те, що світ водночас постає і як воля;
- все, що являє себе як таке, що існує, тримається на пориві до буття, до само здійснення;
- воля не підлягає розумовому поясненню; це просто сліпе поривання;
- оскільки все просякнуто волею, світ являє собою нещадну боротьбу за існування;

- на рівні людини воля усвідомлена (але не стає розумною).

Суть філософських поглядів Сьорена К'єркегора:

- першим і єдиним предметом, гідним уваги філософії, може бути тільки людина;
- пізнати людину узагальнюючими засобами науки неможливо, оскільки кожна людина унікальна й неповторна;
- людина може досягнути себе через внутрішнє переживання та самозаглиблення;
- кожна людина проходить три стадії самопізнання і самоутвердження: 1) естетичну, коли людина прагне здобувати все нові й нові життєві враження; 2) етичну, коли людина стабілізує своє життя дотриманням моральних норм; 3) релігійну, відчуваючи виправданість своєї індивідуальності прямим відношенням до Бога, людина діє на цій zasadі, не знаючи ніяких соціальних чи моральних обмежень.

Іншим напрямом неklasичної філософії було розроблення **“наукової філософії”**. Представники цього напрямку виходили з переконання у тому, що наука в першій половині XIX ст. набула такого розвитку, що стала спроможною намалювати повну і струнку картину світобудови в її основних складниках і підрозділах разом з людиною, соціальною історією і людською свідомістю. Звідси робився висновок, що за таких умов потреба у філософії як дисципліні, що окреслює загальну концепцію світобудови, відпадає. Єдиним духовним і світоглядним наставником людини стає наука. Філософія, тією мірою, якою вона ще могла бути корисною, повинна була також стати наукою серед інших наук.

Першим із подібними твердженнями виступив позитивізм, що його розробив Огюст Конт, який видав шість томів своєї основної праці **“Курс позитивної філософії”**, де як вихідне фігурує поняття **“позитивного”**. За О.Контом, воно має такий зміст:

- позитивне – це спостережуване, на відміну від не спостережуваного;
- реальне, на відміну від химерного, ілюзорного;
- корисне, на відміну від шкідливого;
- достовірне, на відміну від сумнівного;
- точне, на відміну від непевного;
- конструктивне, на відміну від руйнівного.

Виходячи з такого розуміння позитивного, О.Конт обґрунтовує **“закон трьох стадій”** у розвитку теоретичних досліджень людства, що історично йдуть за таким порядком: релігійна, метафізична та позитивна.

- **Релігійна:** пошуки абсолютних знань про явища, які постають продуктом дії надприродних сил;
- **Метафізична:** пошуки абсолютних знань шляхом виведення реальних подій із абстрактних всезагальних сутностей;
- **Позитивна:** (або наукова) відмова від абсолютних знань; зосередження зусиль на виведенні законів (відношень та послідовності) спостережуваних явищ.

Позитивна наука, за О.Контом, уже не намагається давати відповіді на запитання про докорінні причини буття, а лише прагне фіксувати факти. На місце

запитання “Чому?” вона ставить запитання “Як?”. У зв'язку з усім спрямуванням своїх думок О.Конт висуває гасло: “Наука сама собі філософія”.

Функції філософії за О.Контом:

- систематизація знань;
- прояснення мови науки;
- дослідження логіки науки.

Ідеї О.Конта сприяли підвищенню авторитету науки, очищенню її від справді химерних побудов. Важливе значення мала ідея О.Конта запровадити нову науку “соціологію”, яка ґрунтувалася б на наукових засадах.

Другим варіантом розроблення **“наукової філософії”** став марксизм (заснував К.Маркс та розвинув Ф.Енгельса).

К.Маркс вважав, що в ХІХ ст. наука сама спроможна давати відповіді на всі найважливіші питання людського буття. Після відкриття закону збереження і перетворення енергії, клітинної будови органічної матерії, створення еволюційної теорії Ч.Дарвіна світ постав єдиним процесом, де все пов'язано з усім і де людину, соціальну історію і духовні процеси розглядали як результат еволюції матерії, що існує вічно, ніким не створена і нікуди не зникає. Джерелом розвитку матерії постають її внутрішні суперечності.

Таку концепцію світу К.Маркса назвали **“діалектичним матеріалізмом”**.

К.Маркс вважав своєю заслугою створення матеріалістичного розуміння історії, згідно з яким хід історії зумовлюють економічні відносини, і він не залежить від свідомості людей. На таких засадах була розроблена теорія класової боротьби, з якої випливало, що робітничий клас, внаслідок свого становища в суспільстві, покликаний ліквідувати приватну власність на засоби виробництва й експлуатацію людини людиною, побудувати суспільство вищої соціальної справедливості – **комунізм**.

Для марксизму були і є характерними спрощені тлумачення деяких аспектів людського буття, процесів соціальної історії, людської духовності, що йому притаманні елементи утопізму та соціальної міфотворчості.

Отже, **напрями розроблення “наукової філософії”** у ХІХ ст., з одного боку, безперечно підносили авторитет науки і намагалися наблизити філософію до науки, зробити її положення науково достовірними. А з іншого – цим самим вони виявляли певну нечутливість до питань людської суб'єктивності й духовності, а інколи зображали історію людства як різновид природних процесів.

Ознайомлення з **ідеями напрямів** створення **“наукової філософії”** може породити запитання: на яких підставах їх також відносять до початків некласичної філософії? “Наукова філософія” ставила розум (свідомість) у залежність від несвідомих або позасвідомих чинників, вводячи у свій зміст елементи некласичного філософствування поруч із деякими елементами, які наближають її до класики. Марксизм проголошував тезу про те, що свідомість є ніщо інше, як усвідомлення буття і що будь-які утворення у мозку людини є лише своєрідним “випаровуванням” матеріальної дійсності.

Ф.Ніцше вважається основоположником **“філософії життя”**. Основним поняттям цієї філософії є поняття **життя**, яке розглядається як світ в аспекті його

данності суб'єкту, який його пізнає, єдина реальність, що існує для конкретної людини.

Мета філософії, по Ніцше, - допомогти людині максимально реалізувати себе в житті, пристосуватися до навколишнього світу.

В основі як життя, так і навколишнього світу лежить **воля**. Ніцше виділяє кілька **видів волі людини**:

- “воля до життя”;
- воля всередині самої людини (“внутрішній стержень”);
- підсвідома воля;
- “воля до влади”.

Останньому різновиду волі – “волі до влади” – філософ приділяє особливу увагу. По Ніцше, “воля до влади” в більшій чи меншій мірі притаманна кожній людині. По своїй природі “воля до влади” близька до інстинкту самозбереження, являється зовнішнім вираженням схованого всередині людини бажання безпеки і рухомою силою багатьох вчинків людини. Також згідно Ніцше кожна людина (як і держава) свідомо чи несвідомо намагається розширити своє “Я” у навколишньому світі.

Філософія Ніцше була попередником ряду сучасних західних філософських концепцій, в основі яких лежать проблеми людини і його життя – прагматизму, феноменології, екзистенціалізму.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Розкрийте зміст основних змін у парадигмі філософського мислення при переході від класичної філософії до некласичної.
2. Порівняйте філософські позиції А.Шопенгауера та С.К'єркегора, визначте спільне та відмінне в цих позиціях.
3. Охарактеризуйте основні напрями розроблення “наукової філософії” у ХІХ ст.
4. Проілюструйте конкретними прикладами прояви внутрішньої суперечливості філософських ідей Ф.Ніцше.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до	Держав на та етнічна	Напрям, течія чи філософсь-	Основні праці	Поняття, введені ним в	Оцінка відпо-
----------	-----------------------	---------------------------	-----------------------------	------------------------------------	----------------------	-------------------------------	----------------------

		якого він нале- жить	прина- лежні- сть	ка школа		науковий обіг	віді

Тести для самоперевірки

9. Від якого поняття походить назва філософської школи екзистенціалізму?

- А. Існування.
- Б. Свобода.
- В. Людина.
- Г. Суспільство.
- Д. Природа.

10. Хто з названих філософів був основоположником екзистенціалізму?

- А. Ф.Енгельс.
- Б. О.Конт.
- В. Г.Гегель.
- Г. К'єркегор.
- Д. Ф.Ніцше.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.

Тема. ЗАРУБІЖНА ФІЛОСОФІЯ ХХ СТОЛІТТЯ

План

1. Загальні особливості духовних процесів та розвитку філософії у ХХ ст.
2. Сцієнтистські напрями в зарубіжній філософії ХХ ст.
3. Напрями антропологічного спрямування.
4. Культурологічні та історіософські напрями філософії ХХ ст.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- якими є особливості духовного життя Європи ХХ ст.;

- як класифікуються провідні напрями філософії ХХ ст.;
- чому неопозитивізм був впливовим у ХХ ст. і якої еволюції зазнали його вихідні ідеї;
- чим була зумовлена провідна проблематика антропологічних напрямів;
- якими були найперші прояви релігійної свідомості середини ХХ ст.

Вміти:

- проводити порівняння основних особливостей філософії ХХ ст. та філософії другої половини ХІХ ст.;
- виділяти провідні теми у філософських напрямках та течіях ХХ ст.;
- використовувати ідеї філософії ХХ ст. для пояснення провідних тенденцій розвитку сучасної історії.

Розуміти:

- які саме чинники спричинили прояви особливостей філософії ХХ ст.;
- чому саме певні напрями набули найпершого поширення у філософії ХХ ст.;
- які філософські ідеї перш за все так яскраво окреслювали особливості духовних процесів та суспільного життя людства у ХХ ст.;
- які тенденції та чому діють у сучасній філософії на початку ХХІ ст.

Ключові терміни і поняття

Абсурд – ситуація людського існування, зумовлена впевненістю людини в тому, що “Бог помер”, що не існує абсолютної системи визначення добра і зла, а тому всі вчинки людини стають відносними і втрачають будь-який сенс.

Верифікація – запропонована представниками логічного позитивізму процедура перевірки наукових знань на істинність: за допомогою апарату математичної логіки треба було звести положення науки до “атомарних фактів”, а останні – порівняти з “атомарними фактами”.

Несвідоме – приховані глибинні шари людської психіки, результат проявів у ній дії найглибших інстинктів життя; несвідоме відчутно впливає на процеси свідомості, особливо – на творчість, уявлення про цінності, життєвий вибір, мотивацію дій.

“Отвір у бутті” – характеристика людини у фундаментальній онтології М.Хайдеггера: лише через людину буття проявляє себе як буття, оскільки окрім людини ніхто не усвідомлює себе у своєму відношенні до дійсності; із названої характеристики людини випливають також: “при-бутті-перебування”, “вартувий-буття”, “тут-буття”.

Парадигма – з давньогрецької: взірець – у філософії та наукознавстві ХХ ст. – усталений взірець (еталон) мислення або науково виправданих міркувань, що повинні приводити до достовірних результатів у науковому пошуку.

Проект – у філософії екзистенціалізму спосіб реалізації людиною своєї свободи; постійне і неминуче здійснення вибору, що, врешті, постає не лише вибором дій, а вибором життєвої долі.

Сублимація – непряме, опосередковане виявлення несвідомого у діяльності людини.

Сцієнтизм – світоглядна установка, згідно із якою лише наукове знання постає найбільш виправданим, цінним для будь-якого знання.

Феномен – основне поняття філософії Е.Гуссерля: те єдине, що надане нам у досвіді свідомості, те, що нам реально з'являється, єдина форма виявлення реальності у свідомості та для свідомості.

Особливості філософії ХХ ст.

- вийшла далеко за межі академічних аудиторій;
- постала досить інтегрованою у системі загальної освіти;
- отримала широке розповсюдження через різного роду видання, публічні лекції, симпозиуми та семінари, діяльність філософських товариств;
- постала у своїх основних проявах неklasичною;
- відчутно змінилася мова філософії: звернена до широкого загалу, вона почала говорити зрозумілою кожній людині мовою;
- змінилися також її змістові та предметні орієнтації: можна стверджувати, що для філософії ХХ ст. не існує заборонених тем;
- їй властива колосальна різноманітність, строкатість, насиченість різновидами та варіантами;
- вона не замикається лише на тому змісті, який виник у ХХ ст., а навпаки, ніби актуалізує усю попередню філософію;
- відбулася досить радикальна переоцінка ідеї, уявлень та цінностей, нарощувалась тенденція мінімалізму у філософії, тобто відмовлення від абсолютів;
- почали поступово розмиватися грані між філософськими працями та працями і жанрами.

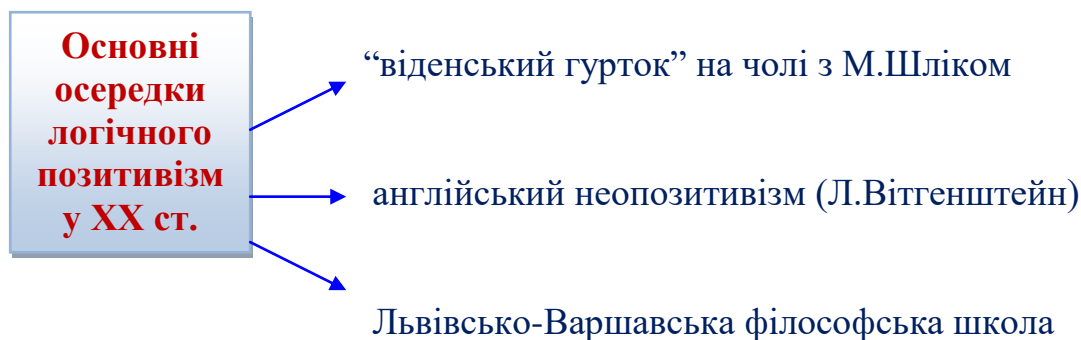
Основні напрями у зарубіжній філософії ХХ ст.

- **сцієнтичний** (М.Шлік, Л.Вітгенштейн, Б.Рассел, Е.Кассігер, Г.Коген, Е.Глазерсфельд та ін.)
- **антропологічний** (М.Шелер, М.Хайдеггер, Ж.-П.Сартр, А.Камю, Х.Ортега-і-Гасет, Е.Муньє, М.Бердяєв, З.Фрейд, К.-Г.Юнг, А.Адлер, Е.Фром та ін.)
- **культурологічний** (О.Шпенглер, К.Леві-Строс, Ф.Бродей, Ф. Арієс та ін.)
- **“нова філософська хвиля” та постмодерн** (Б.-А.Леві, А.Глюксман, П.Слотердайн, Ж.Деррида, Ш.Дельоз)
- **історіософський** (А.Тойнбі, П.Сорокін та ін.)
- **релігійна філософія** (Ж.Маритен, Е.Жільсон, Ю.Бохенський, К.Барт, П.Тілліх та ін.)

Сцієнтичні напрями у філософії ХХ ст.

- “логічний позитивізм” або неопозитивізм;
- “аналітична” та “лінгвістична” філософія;
- постпозитивізм;
- Марбурзька школа неокантіанства;
- радикальна епістемологія.

Представники **“логічного позитивізму”** або неопозитивізму намагалися відділити науку від всіх інших, недостовірних видів знань.

М.Шліком була сформульована процедура під назвою **“верифікація”**, яка передбачала таку **послідовність дій**:

виділення провідних положень певної теорії, зведення їх до простих, діла неподільних “атомарних суджень”; виділення у реальності таких само “атомарних фактів”, співставлення “атомарних суджень” із “атомарними фактами”, обґрунтування отриманих результатів.

Суть верифікації у двох словах:

- щоб зробити науку точнішою, треба її перевірити шляхом співставлення із фактами;
- співставленню треба піддавати провідні, а не другорядні положення певної теорії, дотримуючись суворих вимог апарату математичної логіки.

Заслуги неопозитивізму:

- його представники зробили вагомий внесок у розроблення математичної логіки та вдосконалення мови науки;
- під впливом ідей та діяльності неопозитивізму суттєво змінилися уявлення про науку.

Представники **постпозитивізму**, розглядаючи науку складним явищем, почали доводити, що вона історично розвивається, що на неї чинять впливи соціальна історія, культура, особистості вчених.

Представники **“радикальної епістемології”** вважали, що людські знання постають за суттю інтелектуальним конструюванням; їх завдання полягає не у представленні реальності, а у її творенні на основі внутрішнього структурування інтелектуальної діяльності.

Другим за значущістю, впливом та авторитетом, а за поширенням, може, й першим напрямом філософії ХХ ст. постають філософські осмислення людини. Відбувається своєрідне переосмислення проблеми людини у філософії, її перше осмислення саме у плані намагання з'ясувати, що робить людину людиною. Сталося так, що основні течії антропологічного напрямку сформувались у ХХ ст. Це екзистенціалізм, філософська антропологія, персоналізм, фрейдизм та неофрейдизм.

Засновником філософії **екзистенціалізму** вважають **М.Хайдеггера**, хоча сам він так не вважав і навіть називав свою філософію “фундаментальною онтологією”.

Він розглядав людину не ззовні, не як об'єкт спостереження та вивчення, а із середини її феноменального світу і вважав, що:

- людина є буттям, у самому становищі якого завжди стоїть питання про її буття, або ж її буття завжди постає під знаком питання;
- людина є отвором у бутті у тому сенсі, що лише їй відкрите буття як таке, лише вона може ставити питання про буття та небуття.

Іншою течією цього напрямку була **філософська антропологія**. Її представники наполягали на тому, що найпершим об'єктом філософського дослідження повинна бути людина, проте людину слід розглядати та вивчати всебічно, в усіх її проявах та характеристиках, залучаючи до її розуміння результати багатьох наук.

М.Шеллер вважав, що людина постає унікальним явищем світу, оскільки лише вона прилучена до буття як такого. Наслідком такого прилучення постає людська орієнтованість на цінності: людина перш за все є носієм цінностей, а це значить, що її первинним відношенням є відношення позитивне. Воно проявляється у ставленні до інших, найвищим проявом якого є любов, бо любов – це унікальна зустріч із іншим, рівним тобі буттям, і входження із ним у співзвучність.

А.Гелен прийшов до висновку, що вихідною особливістю людини є її недостатність та незавершеність. Цю недостатність людина компенсує, створюючи культуру: через неї людина надолужує природну обмеженість та досягає відкритості для себе світу.

Г.Плеснер називав людину найбільшою таємницею буття, бо людина на знаходить свого завершення і прагне виходити за всілякі межі. Проте вона є принципово ексцентричною і тому знаходить своє вираження у тілесності – як тілесності створюваних нею речей, так і в культивуванні власної тілесності.

Е.Ротхакер наполягав на тому, що вирішальним чинником буття людини як особи є культуротворення. Він розглядав культуру як відповідь людини на виклик природи.

Персоналізм, наступна течія антропологічного спрямування, на відміну від антропології наполягав на тому, що вирішальним для людини є не якісь її властивості, а те, що вона є особа, точніше – особистість. Яскравими представниками персоналізму були Е.Муньє та М.Бердяєв.

Е.Муньє вважав, що особистість – це прояв вищої, абсолютної духовної сутності в людині. Він закликав до оновлення суспільства шляхом відродження особистості, наполягав на необхідності вітати та позитивно засвоювати різні культурно-історичні та філософські надбання тому, що вони можуть постати надбаннями особистості.

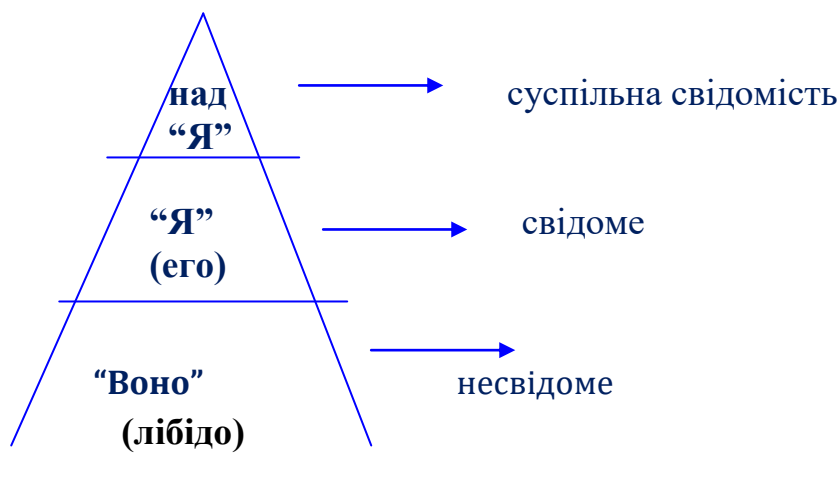
М.Бердяєв у категоричній формі декларував те, що лише особистість може нам пояснити, чим є людина, а не навпаки.

Важливу роль у формуванні сучасного погляду на людину відіграв у ХХ ст. **фрейдизм**. Його засновником був австрійський психіатр З.Фрейд. Його ідеї викликали і викликають суперечливе до них ставлення, досить розбіжними постають і їх оцінки. Проте сьогодні можна сказати, що Фрейду належить не лише відкриття, а й досконале дослідження явища несвідомого в людській психіці.

Основним поняттям у вченні **Фрейда** є “несвідоме” як специфічний об'єкт глибокого психологічного і соціально-філософського дослідження. Несвідоме

невидиме, але воно присутнє у психіці й відіграє величезну роль в життєдіяльності кожної людини.

Топографічна структура психічного апарату людини:

У філософії ХХ ст. авторитетним та впливовим були ті течії, що намагалися осмислювати суспільство, суспільну історію та соціальні проблеми: адже у ХХ ст. історія не лише почала рухатися прискореними темпами, а й ускладнилася такою мірою, що поза філософським її охопленням як цілісного явища навряд чи могла бути вивченою із достовірністю.

Концепція культури та історії О.Шпенглера:

- історія людства являє собою сукупність співіснуючих культур;
- кожна культура є замкненою або локальною, непроникненою зовні, базується на душі певного народу, який її творив;
- усі без виключення прояви певної культури містять в своїй основі якийсь єдиний "профеномен", тобто перше формоутворення;
- "профеномен", якщо його відкрити, постає відмичкою для поглибленого розуміння будь-яких явищ певної досліджуваної культури;
- культура – це цілісне утворення; вона являє собою своєрідний універсам буття;
- кожна культура проходить 4 періоди свого життя: весну, літо, осінь, зиму, тобто вона спочатку іде вгору, але досягнувши вершини, починає занепадати (зокрема, коли переходить у стадію цивілізаційного розвитку).

У філософії ХХ ст. вагомим місцем належить **релігійній філософії**. Найбільш поширеною та авторитетною у ХХ ст. постала філософська концепція **неотомізму** – оновленої філософії Томи Аквінського, яку в 1879 р. проголошено офіційною філософською доктриною католицької церкви.

Неотомісти наполягають на єдності в людині душі й тіла, вважають, що пізнання розпочинається із відчуття, із реальних контактів людини із дійсністю, але ці контакти повинні активізувати наш розум, який потенцію пізнавального акту переводить у дійсність.

Суть філософської концепції неотомістів:

- світ речей нам наданий реально;
- цей світ може засвоюватися практично у досвіді життя;

- і сьогодні залишаються в силі тлумачення Св. Томою симфонії розуму та сили;
- відповіді на найважливіші для людини питання слід шукати у текстах Святого Письма та в божественному об'явленні;
- вирішення найважливіших проблем світової філософії можливе лише на ґрунті релігійного світогляду, божественного об'явлення;
- пізнання розпочинаються із відчуття, із реальних контактів людини з дійсністю, але переходить в активізацію тих кращих інтелектуальних здібностей, якими наділив нас Бог.

Авторитетним напрямом релігійної філософії була також **протестантська теологія**, яка отримала назву негативної, оскільки різко підкреслювала принципову не співмірність Бога та світу, а через це і неможливість розумового осягнення Бога (неотомісти, йдучи за Св. Томою, наголошували на необхідності орозумнення волі).

Серед філософських течій релігійного спрямування варто згадати також **теософію, учення “живої етики” та російську релігійну філософію.**

Представники теософії ґрунтували свої твердження на тезі про те, що релігії усього світу ведуть розмови про одне й теж – про виявлення божественного у відношенні до людини.

Учення “Живої етики” базувалося на етичних тезах давньоіндійських філософсько-релігійних течій, називаючи себе різновидом йоги. Воно стверджувало матеріальність усього існуючого, щоправда, проводячи розрізнення тонкої матерії і грубої.

Російська релігійна філософія найбільш широко і потужно розгорнула свою діяльність на початку ХХ ст. Вона включила у поле своєї проблематики всі найважливіші проблеми світової філософії, проте підпорядкувала їх розуміння і вирішення релігійному світогляду.

Погляди представників “діалектичної теології” протестантизму:

К.Барка:

- ♣ Бог постає принципово недосяжним для світу і поза Його волею немає і не може бути людського із Ним діалогу;
- ♣ за людиною лишається тільки одне – віра: щира, віддана, непохитна;
- ♣ Бог сам відкриває себе людині та світу, коли вважає це доречним.

П.Тілліха:

- ♣ у світі людини існує принципова розірваність між сутністю та існуванням (їх єдність постає лише характеристикою Бога);
- ♣ фундаментальною людською характеристикою постає турбота про сенс буття: її свідома реалізація робить людину релігійною;
- ♣ своє відношення до Буття людина виражає у культуротворенні;
- ♣ вирішальне значення для розвитку культури людства мають “кайроси” – ключові моменти історії, у які Бог відкриває себе людині;
- ♣ у “кайросі” відбувається прорив людини до над часової основи історії, що потім відіграє вирішальну роль для життя людини та суспільної історії.

Р.Бульмана:

- ♣ існування – це перший рівень життя, і воно може бути справжнім чи несправжнім;
- ♣ піднести людину над цим рівнем може тільки віра, яка є явищем інтимно-індивідуальним і не підлягає визначенню чи дослідженню, а може лише переживатися;

♣ людина, що має віру, звільняється від обтяжливих рис існування і постає справді релігійною незалежно від приналежності до тієї чи іншої церковно-релігійної конфесії.

“Нова філософська хвиля” кінця ХХ ст. ініціює:

- розрив із усією попередньою філософською традицією;
- проголошення почуття більш виправданими, ніж логічні міркування;
- надання волі проявам інстинктів життя і створення нової “чуттєвості”, що революціонізує людину;
- повернення до стану “до-логосу”, де людина розмовляла голосом щирого почуття.

Основні принципи (позиції) постмодерну:

- антилогіцизм (антипанлогізм) – протест проти будь-яких, а по-перше, логічних унормувань думки чи інтелектуальної діяльності;
- антидемаркаціонізм – протест проти будь-яких різких розмежувань різних у класичній культурі напрямів діяльності, тобто принципове наполягання на тому, що наука, мистецтво, міф, фантазія повинні в реальному живому людському самовиявленні зливатися, а не протистояти одне одному;
- вторинне засвоєння – діяльність на основі тих феноменів, які вже виявлені у історії культури;
- вільний герменевтичний дискурс – відкидання будь-яких норм у веденні розмови-діалогу із явищами культури, людини та людської життєдіяльності.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Окресліть особливості та провідні тенденції розвитку філософії у ХХ ст.
2. Назвіть основні напрями розвитку філософії ХХ ст. та коротко їх охарактеризуйте.
3. Порівняйте ідеї неопозитивізму та пост позитивізму; виявіть у цих ідеях спільне та відмінне.
4. Розкрийте зміст та значення ідей феноменології Е.Гуссерля.
5. Охарактеризуйте провідні ідеї фрейдизму та неофрейдизму, дайте їм оцінку.
6. Коротко окресліть та охарактеризуйте ідеї основних представників філософії екзистенціалізму.
7. Окресліть значення ідей філософської антропології та персоналізму для людського самоусвідомлення людини ХХ ст.
8. Охарактеризуйте основні напрями релігійної філософії ХХ ст.
9. Що таке філософський постмодерн? Які тенденції розвитку філософії проявились у його ідеях?
10. Порівняйте ідеї Платона та Аристотеля і обґрунтуйте свої висновки.
11. Поясніть особливості та здобутки філософських шкіл пізньої античної філософії.

Тест "Хто є хто"

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Хто з названих філософів був основоположником позитивізму?

- А. О.Конт.
- Б. К'єркегор.
- В. І.Кант.
- Г. Ф.Енгельс.
- Д. Ф.Ніцше.

2. Хто з названих філософів є автором теорії історичного матеріалізму?

- А. Ф.Ніцше.
- Б. К'єркегор.
- В. І.Кант.
- Г. З.Фрейд.
- Д. К.Маркс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.

11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.

12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема. ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА В УКРАЇНІ ВІД КИЇВСЬКОЇ РУСИ ДО ХІХ СТОЛІТТЯ.

План

1. Українська філософія як органічна складова української духовної культури.
2. Загальні особливості української філософії.
3. Особливості функціонування філософських ідей в Київській Русі.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- історичні та культурні особливості формування української філософської думки;
- етапи розвитку української філософії та їх загальну характеристику;
- зміст і проблематику найвизначніших культурно-освітніх та філософських пам'яток;
- характерні риси й особливості української філософії на кожному з етапів її розвитку та особливості її зв'язку із загально історичним процесом.

Вміти:

- пояснювати історичні особливості проявів українських філософських пошуків в залежності від суспільно-історичного та культурно-гуманітарної думки;
- робити порівняльний аналіз філософських надбань різних епох української історії.

Розуміти:

- причини історичних та культурних особливостей української філософської думки;
- органічний зв'язок розвитку філософських ідей із духовними та суспільно-політичними процесами в Україні;
- культурне та соціальне значення філософської спадщини для розвитку сучасного українського суспільства.

Ключові терміни і поняття

Атеїзм – так деякі дослідники називають прояви в українському національному характері та філософській думці любові до Землі, культ Землі.

Антропоцентризм – філософський принцип, згідно з яким людина є центром Всесвіту або займає центральне положення у всіх міркуваннях та вирішеннях.

Барокальність – виявлення особливостей української філософської думки у вигляді її рухливості, динамізму та певній сконцентрованості навколо проблем духовного вдосконалення, пов'язаного із глибокою релігійністю.

Братські школи – центри освіти та духовного життя в Україні, що виникали, починаючи від ХVІ ст. з метою збереження православних засад життя та протидії католицькій експансії.

Емоційність – одна з провідних особливостей української філософії, що полягає у наданні переваги прямому щирому почуттю над раціональним міркуванням при вирішенні смисложиттєвих проблем.

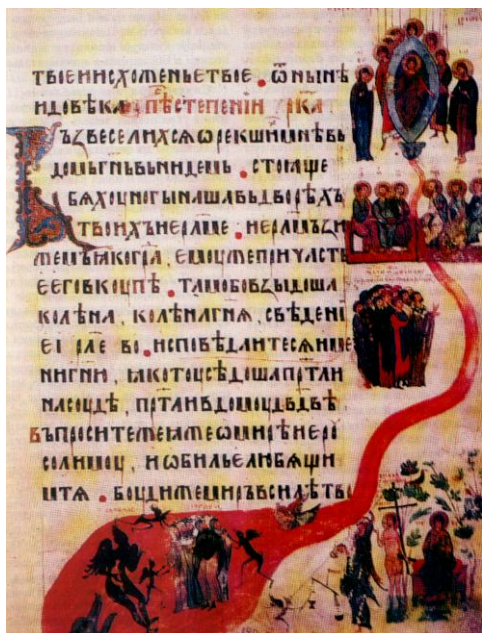
Естетизм – особливість української філософії та духовності взагалі, що проявляє себе у цінуванні краси в усіх її виявленнях.

Непомітного зла філософія – оригінальна концепція М.В. Гоголя, згідно з якою у боротьбі Бога та диявола за людські душі найнебезпечнішим для людини постає маленьке, непомітне зло, через прийняття якого людина поступово опиняється у диявольських паузах.

Просвітництво – європейська течія в галузі культурного і духовного життя XVI – XVIII ст., що ставила собі за мету сформувати погляди, котрі виходили передусім з вимог людського розуму.

Ренесанс – виникнення нового відчуття життя, що споріднене з античністю і протилежне Середньовіччю.

Споріднена праця – вид діяльності, котрий особливо припадає людині до душі, відповідає її природним схильностям та здібностям, приносить радість і задоволення вже й сама по собі, а не лише своїм результатом.

Філософія – явище загальнолюдське. Вона досліджує те, що ставило в минулому і становить у наші дні ядро загальнолюдських цінностей, самоусвідомлень, духовних надбань.

Українська філософія – це явище переважно внутрішнє у відношенні до української культури, тобто, що вона виражала, концентрувала, виводила на рівень осмислення деякі важливі риси національного характеру та світосприйняття українців.

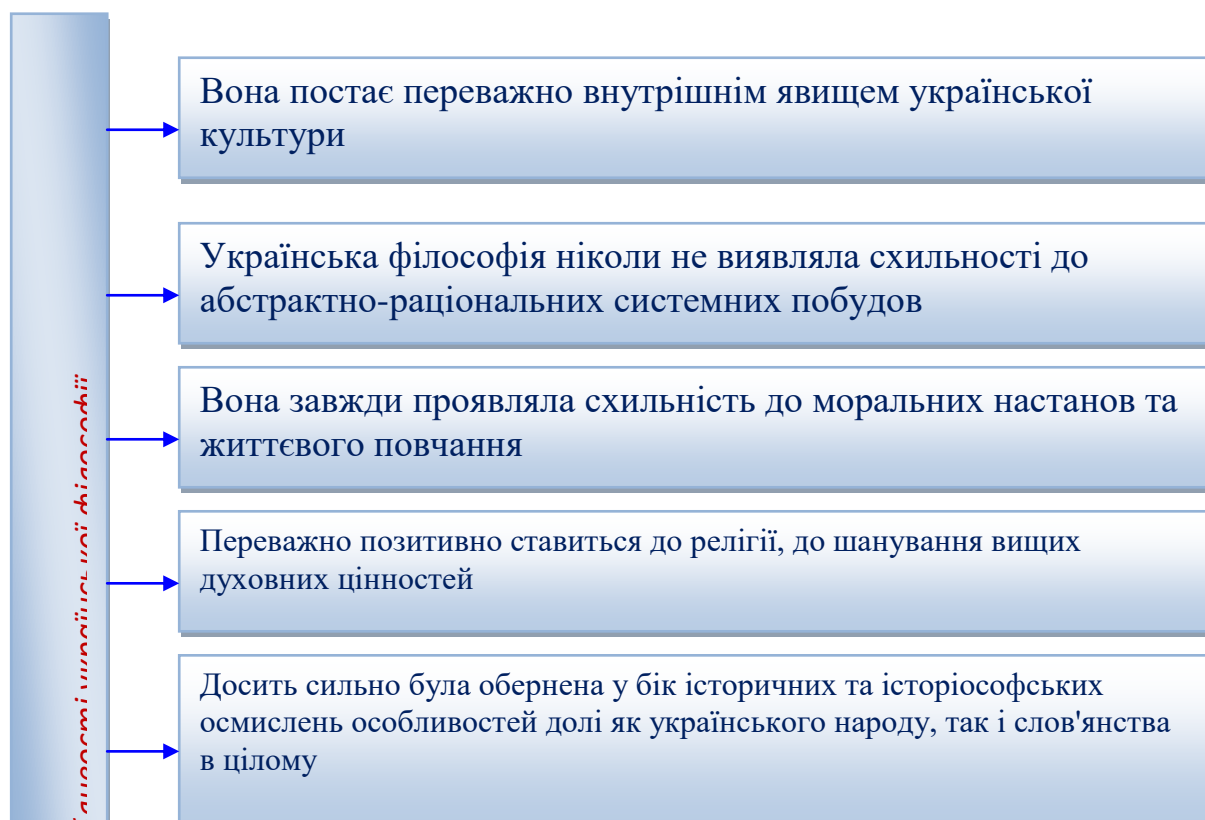
На основі численних досліджень та осмислень, можна стверджувати про існування

таких **особливостей українського національного характеру**: емоційність, естетизм, сентиментальність, психічна рухливість, шанування індивідуальної свободи, релігійність та своєрідний культ Землі, а також відчуття близькості із природою.

- ❖ **Емоційність та чутливість** в позитивному виявленні постають в якості співчуття, зацікавленого ставлення до людей та справ, проте в негативному прояві вони приводять до певного нехтування докладних раціональних

обґрунтувань, послідовних осмислень життєвих ситуацій, продукування розлогих та деталізованих програм дії.

- ❖ **Сентиментальність та естетизм** позитивно проявляють себе як любов до краси в усіх її виявленнях, як бажання прикрасити життя, але, в той же час, вони приводять до певної поверховості, схильності до пишнот та декоративізму; останній момент Д.Чижевський характеризує як “схильність більше здаватися, ніж бути насправді”.
- ❖ **Психічна рухливість** українців приводить до їх вміння швидко адаптуватися у певній психічній нестабільності, схильності до психічного панікування.
- ❖ **Шанування індивідуальної свободи**, як відомо, історично проявлялася у небажанні українців коритися насильству, іноземному пануванню, проте саме ця риса проявляє себе і негативно – у вигляді розбрату, неузгодженості дій, невміння об'єднувати сили для вирішення складних проблем.
- ❖ **Українська релігійність** була відзначена навіть спостереженнями за історією сумнозвісних сталінських концтаборів; саме вона допомагала переживати трагічні колізії радянських часів. Але ця релігійність також залишається певною мірою пов'язаною із декоративізмом, вона в основному теоретично не заглиблена, теологічно не деталізована.
- ❖ **Ставлення до Землі та природи із любов'ю** також далеко не завжди набуває характеру свідомо запровадженого у життя принципу, тому поруч із ретельним догляданням Землі та природи можна зустрітися на Україні також із фактами знищення лісів (з метою наживи), забруднення річок та ін.

філософія як особливий напрям інтелектуальної діяльності з'явилася на території України в часи Київської Русі, і занесеною сюди вона була із християнством із Візантії – православної грецької держави.

В Київській Русі освіта та освіченість, а разом із ними і премудрість, набули особливого соціального статусу.

Особливості функціонування філософських ідей в Київській Русі

- від самого початку християнська мудрість постала в Київській Русі у поєднанні із давньогрецькою філософією; зокрема, тут були знайомі Піфагор, Геракліт, Сократ, Платон, Аристотель, Сенека;
- філософія і мудрість сприймалися переважно як найперші настанови для індивідуального самозаглиблення, самовдосконалення та пошуків святості, вищої істини; таке сприйняття філософії сприяло появі її особливого типу, характерного для давньоруської культури – “філософствування у Христі”: вищі духовні цінності поставали невід’ємними від життя, так, що життя повинно було їх демонструвати та підтверджувати, а вони повинні були давати найперші смислові засади життя;
- на першому плані давньоруської філософії не знаходилися питання абстрактно-теоретичного системотворення; будь-які теоретичні розбудови повинні були слугувати творенню життя, а тому уся ця філософія була схильною до морального повчання та життєвої настанови.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Українська філософія як органічна складова української духовної культури.
2. Загальні особливості української філософії.
3. Особливості функціонування філософських ідей у Київській Русі.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Держав на та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Яке завдання ставить перед собою аналітична філософія?
 - А. Аналіз філософських понять.
 - Б. Аналіз хвороби.
 - В. Аналіз злочину.

- Г. Аналіз виробництва.
- Д. Аналіз божественних питань.

2. Яке поняття лежить в основі методу феноменології?

- А. Річ-для-себе.
- Б. Річ-в-собі.
- В. Річ-для-нас.
- Г. Річ-без-нас.
- Д. Ми-без-речі.

3. Хто є основоположником філософії психоаналізу?

- А. К. Маркс.
- Б. Е. Фромм.
- В. З. Фрейд.
- Г. М. Гайдегер.
- Д. Р. Декарт.

4. Який метод є ключовим для філософської герменевтики?

- А. Аналіз.
- Б. Пояснення.
- В. Розуміння.
- Г. Синтез.
- Д. Дедукція.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.

Тема. АКАДЕМІЧНА ФІЛОСОФІЯ ХІХ СТОЛІТТЯ

План

1. Світоглядні орієнтири Острозьких просвітників.
2. Світоглядні позиції та погляди І.Вишенського та П.Могили.
3. Погляди вчених Києво-Могилянської академії.
4. Філософські погляди Г.Сковороди, О.Новицького, П.Юркевича, М.Гоголя, Т.Г.Шевченка, І.Франко, Л.Українки.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- історичні та культурні особливості формування української філософської думки;
- етапи розвитку української філософії та їх загальну характеристику;
- зміст і проблематику найвизначніших культурно-освітніх та філософських пам'яток;
- характерні риси й особливості української філософії на кожному з етапів її розвитку та особливості її зв'язку із загально історичним процесом.

Вміти:

- пояснювати історичні особливості проявів українських філософських пошуків в залежності від суспільно-історичного та культурно-гуманітарної думки;
- робити порівняльний аналіз філософських надбань різних епох української історії.

Розуміти:

- причини історичних та культурних особливостей української філософської думки;
- органічний зв'язок розвитку філософських ідей із духовними та суспільно-політичними процесами в Україні;
- культурне та соціальне значення філософської спадщини для розвитку сучасного українського суспільства.

Ключові терміни і поняття

Антеїзм – так деякі дослідники називають прояви в українському національному характері та філософській думці любові до Землі, культ Землі.

Антропоцентризм – філософський принцип, згідно з яким людина є центром Всесвіту або займає центральне положення у всіх міркуваннях та вирішеннях.

Барокальність – виявлення особливостей української філософської думки у вигляді її рухливості, динамізму та певній сконцентрованості навколо проблем духовного вдосконалення, пов'язаного із глибокою релігійністю.

Братські школи – центри освіти та духовного життя в Україні, що виникали, починаючи від XVI ст. з метою збереження православних засад життя та протидії католицькій експансії.

Емоційність – одна з провідних особливостей української філософії, що полягає у наданні переваги прямому щирому почуттю над раціональним міркуванням при вирішенні смисложиттєвих проблем.

Естетизм – особливість української філософії та духовності взагалі, що проявляє себе у цінуванні краси в усіх її виявленнях.

Непомітного зла філософія – оригінальна концепція М.В. Гоголя, згідно з якою у боротьбі Бога та диявола за людські душі найнебезпечнішим для людини постає маленьке, непомітне зло, через прийняття якого людина поступово опиняється у диявольських паузах.

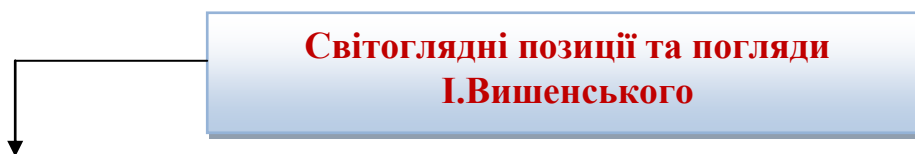
Просвітництво – європейська течія в галузі культурного і духовного життя XVI – XVIII ст., що ставила собі за мету сформувати погляди, котрі виходили передусім з вимог людського розуму.

Ренесанс – виникнення нового відчуття життя, що споріднене з античністю і протилежне Середньовіччю.

Споріднена праця – вид діяльності, котрий особливо припадає людині до душі, відповідає її природним схильностям та здібностям, приносить радість і задоволення вже й сама по собі, а не лише своїм результатом.

- відстоювали ідею захисту українського народу як етнічної спільності від ополячення і окатоличення;
- порушували питання про громадські права й особистості права громадян;
- обстоювали думку про природну рівність людей незалежно від соціальної і релігійної приналежності;
- орієнтувалися на внутрішнє, духовне життя людини, що узгоджувалось з філософсько-світоглядними впливами Візантії.

- “внутрішнє спасіння” людини неможливе без знищення несправедливості, нерівності, гноблення;
- рішуче поставав проти західних впливів на українську культуру та світогляд;
- вважав, що православна віра більше орієнтує людину на духовне самозаглиблення та щире почуття до Бога, ніж католицька віра;
- закликав до людської солідарності, братерства, утвердження рівності людей і справедливості у їхніх стосунках.

- обстоював ідею розвитку науки і освіти під егідою церкви;
- закликав поширювати освіту в народному середовищі;
- наполягав на пріоритетності духовної влади над державною;
- окреслив образ бажаного володаря – “філософа на троні”, гуманного стосовно власних підданих,

твердого щодо ворогів, освіченого і мудрого,
вірного Богові та підзвітного йому.

Погляди вчених Києво-Могилянської академії

- Філософія – це система дисциплін чи всіх наук, покликаних віднайти істину, причини речей, даних Богом, а також як дослідницю життя і добродієності.
- Істину слід шукати на шляху дослідження наслідків Божої діяльності створеної природи.
- Здобуття істини є результатом складного процесу пізнання, здійснюваного на двох рівнях – чуттєвому і раціональному.
- Простір є невід'ємним від речей і середовища, а час – послідовною тривалістю кожної речі, простір і час невіддільні від природних сил
- Пріоритетне значення має розум; останній здійснює значний вплив на волю, даючи їй різні варіанти вибору між добром і злом.
- Вирішальне значення для успіху пізнання має метод, що застосовується дослідником. Науковий метод – це спосіб організації процесу пізнання, який дозволяє перейти від вже відомого до невідомого.
- Сенс життя – у творчій праці, спрямованій на власне й громадське добро; при цьому можливість досягнення людиною щастя перебуває у стані компромісного поєднання прагнень і потреб різних частин душі, тобто тілесних і духовних.

Філософські погляди Г. Сковороди

- ◆ Світ складається із двох натур: видимої, чуттєвої, але не справжньої і не першої за суттю, та невидимої, духовної, вічної та чистої, а тому – справжньої основи будь-чого, тобто Бога.
- ◆ Дві натури співвічні, існують ніби паралельно, а тому жодну з них не можна просто знехтувати, але духовна натура ніколи не виявляється у видимій адекватно, тому між ними точиться вічна боротьба.
- ◆ Біблія – особливий реальний світ, що існує поміж великим світом (космосом) та малим (людиною), форма переходу від видимого, чуттєвого світу до духовного.
- ◆ Людина, як малий світ, мікрокосмос, “мирок”, поєднує в собі дві натури, своїм життям демонструє їх боротьбу та весь можливий діапазон її виявлення.
- ◆ Перед людиною стоїть завдання пізнати себе, тобто зрозуміти, осмислити себе як особливий перехід між світовими натурами, і, відповідно, визначити своє місце у світовій драмі.
- ◆ Оскільки дух за своєю суттю є єдиним та неподільним, то найбільш цілісно, повно та адекватно він являє себе у поруках людського серця.
- ◆ Треба прислухатися до голосу серця, бо саме в ньому найбільш прямо (повно) являє себе людська суть (людська натура); серце є осередком духовного життя людини, а також гармонізує знання та віру, що дає опору людині у плінному й непевному світі.

- ◆ Наука про людину та її щастя – найважливіша з усіх наук.
- ◆ Любов та віра дасть змогу людині вийти за межі свого тлінного звичайного “Я”, живлять душу людини, наповнюють її творчою енергією, підштовхує на шлях дійсного щастя.
- ◆ Антиподами любові та віри, протилежними за своєю дією на людину, є поняття суму, туги, нудьги, страху; запорука здоров'я душі – її радість, кураж.
- ◆ Людське щастя втілюється не тільки в духовних шуканнях, не тільки у сердечній радості, а й у праці, яка приносить внутрішнє задоволення і душевний спокій, є обов'язковою умовою самореалізації людини.

Філософські погляди О.Новицького

- ❖ завдання філософії – пізнання дійсності на рівні свідомості у формі ідей;
- ❖ у філософії людська свідомість вперше звертається до себе самої, а звідси впливає неможливість розглядати філософське знання в контексті практичної корисності;
- ❖ кожне філософське вчення виправдовує себе як органічна частинка цілісного процесу;
- ❖ філософська думка розвивається від заглиблень у природу – через власне самоусвідомлення – до винайдення абсолютів (Бога), відкриття істини у сфері само усвідомленої думки та втілення її у практику;
- ❖ національна філософія повинна взяти все цінне із різних історичних філософій, але усталити все це на власних засадах – на засадах синтезу ідеального і реального, ідей та життя.

Філософські позиції і погляди П.Юркевича

- вважав філософські ідеї Платона та Канта найбільш продуктивними в історії філософії;
- високо оцінював і філософію Гегеля, не приймаючи проте його діалектики;
- критикував як однобічні крайні філософські позиції як матеріалізм, так і ідеалізм: ідеалізм – за нехтування реальністю, матеріалізм – за приниження значення духовного;
- поза відношенням до духовного неможливою постає людська моральність;

- розробив вчення про серце, яке філософ розглядав трояко: як центр людської тілесної організації; як центр духовної діяльності людини; як осередок морального життя людини.

Світоглядні ідеї
М.Гоголя

- ♥ основою світу є Бог, який надає усякому буттю сенс та певного призначення;
- ♥ людина є найпершим та найкращим творінням Божим;
- ♥ найпершим життєвим завданням постає якраз усвідомлення свого призначення;
- ♥ це особливо важливо тому, що за душу кожної людини йде нещадна боротьба між Богом і Дияволом;
- ♥ кожна людська душа постає полем розгортання всесвітньої буттєвої драми: якщо вона врятована – добра в світі стає більше, коли загублена – менше;
- ♥ найнебезпечнішим для людини постає так зване “непомітне зло”, тобто зло незначне, маленьке, яке людина не вважає його за зло і не бореться з ним.

Світоглядні ідеї М.Шевченка

- Ідея глибокою спорідненості людини з природою: у творах поета людина і природа живуть єдиним диханням та єдиними почуттями; людина вкорінена в природу, а природа, своєю чергою, є не мертвою, а одухотвореною.
- Ідея народу як єдиного суверенна своєї історії та своєї життєвої долі: ніхто не може вирішувати його долі, він є єдина животворча сила історії.
- Ідея віри у справедливого Бога; інколи здається, що Шевченко чи то атеїст, чи то еретик, проте в його творах чітко проводиться розрізняння того Бога, що його малюють у церквах та ім'ям якого чиниться насильство, та справжнього Бога, як гаранта здійснення вищої справедливості.
- Ідея насильницької народної революції; вона інколи постає основою для звинувачення поета у оспівуванні насильства; проте слід сказати, що ця ідея була поширеною у XIX ст.; тут Шевченко не був ні новатором, ні оригінальним; якщо ж ми поставимо питання про те, чи прийнятна ця ідея зараз, то відповідь, звичайно, буде негативною.
- Нарешті, через усю творчість Шевченка проходить своєрідний культ жінки-матері: для поета вона постає уособленням і сили життя, і його чарівної краси.

Суспільно-політичні погляди і позиції І.Франко

- ставив у центр своїх міркувань людину і бачив в ній колосальну розмаїтість можливих проявів;
- народ, людський загаль творить історію і вирішує свою долю;

- в прогресі науки і техніки вбачав провідний чинник майбутніх історичних зрушень, у тому числі виробничих та соціальних;
- творчий процес може і повинен бути предметом наукового дослідження;
- критично ставився до марксистської доктрини про матеріалістичне розуміння історії;
- був прихильником індуктивного методу в пізнанні і відкидав діалектичний метод;
- скептично висловлювався про марксистський світогляд;
- “державний соціалізм” вважав великим гальмом історичного процесу;
- в релігії загалом вбачав моральну опору людства, нічим не заміниму і в часи лихоліть, і в мирну добу.

- виступала проти спрощених тривіальних інтерпретацій у співвідношенні релігійної віри та життєвих реалій;
- закликала до усвідомлення суперечливості та безмірної складності людського ставлення до світу;
- засуджувала песимістично-безнадійливі настрої;
- категорично не згоджувалась із життєвою позицією без міри покірливих і терплячих людей;
- проблему людини окреслювала як проблему вибору одного з декількох можливих варіантів життєвих дій;
- вважала, що людина лише тоді живе справжнім життям, коли прислухається до голосу свого серця, залишається вірною собі;
- вірила, що наука і художня інтелігенція спроможні і зобов'язані “просвічувати шляхи в прийдешнє”.

Світоглядні позиції
Л.Українки

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Охарактеризуйте роль братських шкіл у розвитку освіти та філософії в Україні.
2. Чим філософські курси Києво-Могилянської академії відрізнялись від типових схоластичних курсів європейських університетів?
3. Розкрийте зміст основних філософських ідей Г.Сковороди та поясніть, в чому саме проявилась їх оригінальність.
4. Як вплинули ідеї німецької класичної філософії на розвиток української філософської думки XIX ст.?
5. Розкрийте зміст та провідну спрямованість вихідних ідей університетської філософії в Україні XIX ст.
6. Чому у розвитку української духовної культури велику роль у поширенні філософських ідей виконували література та громадсько-політичні рухи?
7. Окресліть зміст та оцініть оригінальність філософсько-світоглядних ідей основних представників української літератури XIX ст.
8. Окресліть та поясніть провідні особливості розвитку української філософії у XX ст.
9. У чому полягає сучасне значення ідей В.Вернадського.
10. Поясніть своє розуміння значення досить великих розходжень в ідеях сучасної української філософії для історичної перспективи.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів,
які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

5. Хто є автором праці “Слово про закон і благодать”?

- А. Ярослав Мудрий.
- Б. Нестор-літописець.
- В. Григорій Сковорода.
- Г. Митрополит Іларіон.
- Д. Феофан Прокопович.

6. Який твір належить перу Пилипа Орлика?

- А. “Кобзар”.
- Б. Перший буквар.
- В. Перша Конституція України.
- Г. “Критика чистого розуму”.
- Д. “Листи до братів-хліборобів”?

7. Кому належить концепція “сродної праці”?

- А. М.Лютеру.
- Б. М.Ломоносову.
- В. Б.Хмельницькому.
- Г. Г.Сковороді.
- Д. Ісусу.

8. Яка праця належить перу Володимира Винниченка?

- А. “Лісова пісня”.
- Б. “Сонячна машина”.

- В. “Вічний революціонер”.
Г. “Короткий курс історії ВКП(б)”.
Д. “Філософські дослідження”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Навчальна дисципліна: Основи філософських знань.

Тема Людське усвідомлення об'єктивної і суб'єктивної реальності

Мета заняття: Актуалізувати знання студентів з Основ філософських знань щодо історичних типів філософії, головних філософських проблем. Розкрити сутність і призначення філософії, визначити особливості кожного історичного періоду, характерні риси східного і західного типу мислення, багато вимірність як людського сприйняття, так і теоретичного осмислення світу.
Виховувати повагу до надбань людства, національну свідомість і самосвідомість.

Вид заняття: Семінар.

Міжпредметні зв'язки: всесвітня історія, всесвітня і зарубіжна культура, політологія, історія України, українська література.

Забезпечення заняття: тема заняття і епіграф на дошці;
на столах – папки: план семінару, опорний конспект, необхідні схеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

ХІД І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. Організаційна частина:

- 1.1. Перевірка наявності студентів на занятті.
- 1.2. Виявлення готовності студентів до занять.
- 1.3. Проведення політінформації.

II. Повідомлення теми, мети, завдань заняття.

III. Мотивація навчальної діяльності:

- розкрити значимість теми для комплексного розуміння філософії;
- значення філософії для людини, для формування наукового світогляду.

“Справжнє призначення філософії – будити у людей духовні інтереси, допомогти їм духовним шуканням і духовному піднесенню”

Сократ

IV. Проведення семінарського заняття за планом:

4.1. Філософія як різновид світогляду:

- світогляд, його типи;
- специфіка філософського знання;
- предмет і методи філософії;
- функції філософії;
- основне питання і основні напрями.

4.2. Основні філософські доктрини:

- Загальне поняття і характерні риси китайської філософії;
- Філософія Стародавньої Індії;
- Філософія Стародавньої Греції;
- Філософія Середніх віків;
- Основні напрями і характерні риси епохи Відродження;
- Філософія Нового часу;
- Німецька класична філософія;
- Сучасна світова філософія.

4.3. Розвиток філософської думки на Україні:

- Філософія давніх слов'ян;
- Філософія Відродження;
- Філософія у Києво-Могилянській академії;
- Філософія Григорія Сковороди;
- Філософія Т.Г.Шевченка.

4.4. Скласти таблицю:

Історичний період	Прізвище, ім'я, по-батькові філософа	Головні проблеми його вчення

4.5. Домашнє завдання: підготуватися до модуля №1.

ПИТАНЯ до модуля №1

- 1. Світогляд як духовно-практичний феномен.**
- 2. Типи світогляду.**
- 3. Предмет вивчення філософії.**
- 4. Методи і функції філософії.**
- 5. Головне питання філософії.**
- 6. Філософія Стародавньої Індії.**

- 7. Філософія Стародавнього Китаю.**
- 8. Філософія Стародавньої Греції.**
- 9. Середньовічна філософія.**
- 10. Основні напрями і характерні риси філософії епохи Відродження.**
- 11. Філософія Нового часу.**
- 12. Основні напрямки та ідеї німецької класичної філософії.**
- 13. Філософія Еммануїла Канта.**
- 14. Філософія Гегеля.**
- 15. Патристика та схоластика як два шаблі філософії середньовіччя.**
- 16. Історико-філософське вчення Г.В.Ф.Гегеля.**
- 17. Вчення Лейбніца про субстанції-монади.**
- 18. Вчення Б.Спінози про субстанцію і атрибути.**
- 19. Вчення Р.Декарта про метод.**
- 20. Філософська антропологія.**
- 21. Головні надбання німецької класичної філософії.**
- 22. “Система природи” Л.Гольбаха.**
- 23. Натурфілософія Шеллінга.**
- 24. Вчення про волю А.Шопенгауера.**
- 25. “Філософія трагедії” Ф.Ніцше.**
- 26. Основні риси та головні представники російської філософії.**
- 27. Характерні риси й особливості філософської культури Київської Русі.**
- 28. Філософські ідеї в духовній культурі України XIII-XV ст.**
- 29. Роль Києво-Могилянської Академії у розвитку філософської культури східних і південно-східних народів.**
- 30. Соціальна філософія С.Франка.**
- 31. Філософські погляди П.Юркевича.**
- 32. Український романтизм: філософія і світогляд.**
- 33. Етичні погляди Г.Сковороди.**
- 34. Українська академічна філософія XIX ст.**

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

... У мене завжди є ідея

Істинне буття

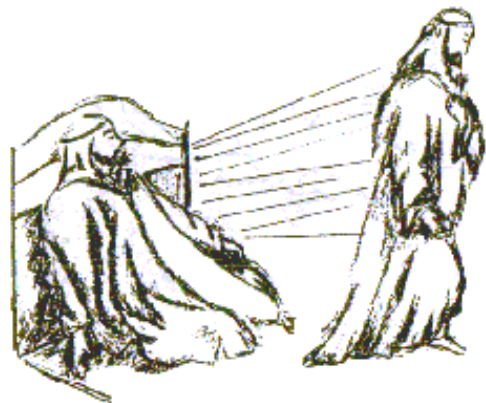
вічна ідея

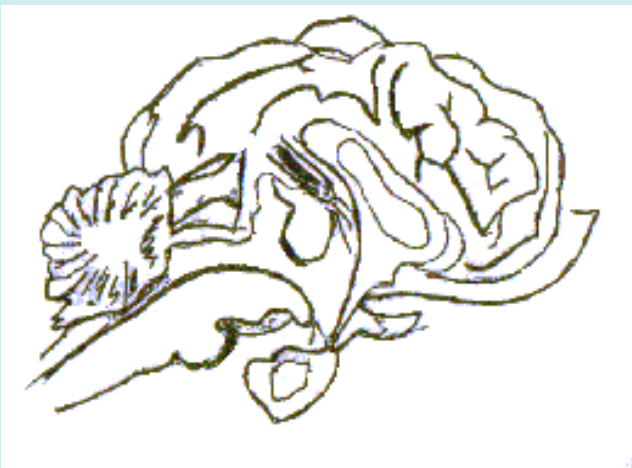
СМЕРТЬ

РЕЧОВИНА АБО МАТЕРІЯ

ЗАПАМОРОЧЕННЯ

СВІДОМІСТЬ

СОН

РОЗДІЛ II. ОНТОЛОГІЯ І ГНОСЕОЛОГІЯ.

Тема . ПРОБЛЕМА БУТТЯ У ФІЛОСОФІЇ

План

1. Загальне поняття онтології. Проблема буття – перший предмет філософії.
2. Зміст категорії “буття”.
3. Форми буття.
4. Буття і небуття.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- основні функції, що їх виконує поняття буття у філософії;
- як пов’язане поняття буття із людським способом самоутвердження в світі;
- послідовність категоріальних визначень буття в історії європейської філософії;
- відмінності між філософським та науковим розумінням буття.

Вміти:

- проводити порівняння класичного та некласичного розуміння буття;
- використовувати у конкретних випадках основні ознаки наукового та філософського визнання реального існування чогось;
- аналізувати переваги та недоліки конкретно-наукового та філософського тлумачення буття.

Розуміти:

- особливості та основні аспекти філософського трактування буття;
- рівні осмислення буття у різних науках та у філософії;
- зв’язок основних категорій, якими історично визначалося буття у європейській філософії;
- особливості розуміння буття у сучасній некласичній філософії;
- основні аспекти розуміння буття у сучасній науці.

Ключові терміни та поняття

Антропний принцип – у деяких сучасних науках: початкове припущення того, що без урахування факту наявності людини в світі природні процеси не можна зрозуміти в їх єдності та провідних характеристиках, а наукова картина світу не зможе набути логічного та змістовного завершення; і навпаки, поза цим принципом із стихії природних процесів появу людини пояснити просто неможливо.

Буття – небуття – гранична межа філософського узагальнення; співвідношення, через яке визначається буття, проте не лише внаслідок позначення межі, за якою буття вже немає, а й тому, що такого роду межа вказує на ті якості суцього, втрата яких рівнозначна втраті самого такого суцього; означена межа означає також граничну щирість людської думки, її вміння утримуватись у власних актах при бутті, а не зриватися у небуття.

Інтенція – властивість людської думки та свідомості, пов’язана із їх принциповою спрямованістю на певний предметний зміст; визначення того факту, що не може бути думки „ні про що”, свідомості „із нульовим змістом”.

Метафізика та онтологія – за установленою традицією філософії ХХ ст. – основні філософські науки про буття; метафізика розглядає найперші, позачуттєві та позафізичні засади буття, а онтологія – види, рівні, форми проявів буття. Метафізика у дослідженні буття тяжіє до вирішення питання „Що?” („Що є буття?”, „Що є перше буття?”), а онтологія – до вирішення питання „Як?” („Як проявляє себе буття?”).

Один з перших розділів філософії, що вивчає **проблему буття**, називається онтологією, а сама проблема буття – одна з головних у філософії. Становлення філософії починалося саме з вивчення проблеми буття. Староіндійська, старокитайська антична філософія в першу чергу зацікавилась онтологією, намагалася зрозуміти суть буття, а вже потім філософія розширила свій предмет і включила в себе гносеологію (вчення про пізнання), логіку, інші філософські проблеми.

Для розкриття **змісту категорії буття** можна виділити ряд положень:

- навколишній світ, предмети, явища реально існують; він (навколишній світ) існує;
- навколишній світ розвивається, має внутрішню причину, джерело руху в самому собі;
- матерія і дух – єдині, але в той же час протилежні сутності, реально існують; і матерія, і дух є.

Ці положення (ознаки) об’єднуються поняттям **субстанції** – самостійної сутності, яка для свого існування не має потреби ні в чому, крім себе самої.

Таким чином, **буття** – це реально існуюча, стабільна, самостійна, об’єктивна, вічна, безкінечна субстанція, яка включає в себе все сутне.

Основними **формами буття** є:

- матеріальне буття – існування матеріальних тіл, речей, явищ природи, навколишнього світу;
- ідеальне буття – існування ідеального як самостійної реальності у вигляді індивідуалізованого духовного буття і об’єктивізованого (позаіндивідуального) духовного буття;
- людське буття – існування людини як єдності матеріального і духовного (ідеального), буття людини самої по собі і її буття в матеріальному світі;
- соціальне буття, що включає буття людини в суспільстві і буття (життя, існування, розвиток) самого суспільства.

Серед буття також виділяються:

- ноуменальне буття – буття, яке реально існує від свідомості того, хто спостерігає збоку;

- феноменальне буття – буття, що тільки здається, тобто буття яким його бачить суб'єкт.

Практика показує, що, як правило, ноуменальне і феноменальне буття співпадають.

Категорією, протилежною до буття, є категорія **небуття**. Небуття – повна відсутність будь-чого, абсолютне ніщо.

Небуття – стан, єдиний з буттям і протилежний йому.

Предмети, явища навколишнього світу можуть знаходитися як в бутті (бути в наявності), так і в небутті (зовсім не існувати, бути відсутніми).
Приклади небуття: ще не народжені люди, не створені предмети; люди, речі, суспільства, які раніше були, а потім померли, розрушилися, зараз їх немає, вони знаходяться в небутті.

?

? Завдання для самостійного закріплення матеріалу

1. Розкрийте зміст поняття світогляду і окресліть його значення в свідомому регулюванні людиною свого життя.
2. Назвіть і охарактеризуйте основні складові світогляду як інтелектуальної форми людського самоусвідомлення.

3. Охарактеризуйте найважливіші особливості міфологічного, релігійного та буденного світоглядів, їх відмінності від філософського світогляду.
4. Окресліть та розкрийте зміст основних особливостей філософського мислення.
5. Охарактеризуйте основні елементи структури філософського знання (основні філософські дисципліни) та поясніть, на якій основі їх виділяють.
6. Спробуйте визначити предмет філософії та обґрунтувати його розуміння.
7. Розкрийте зміст основних функцій філософії.
8. Розкрийте основні аспекти співвідношення філософії та світогляду.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Держав на та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Проблему буття в філософії вивчає:

- А. Гносеологія.
- Б. Онтологія.
- В. Соціальна філософія.

2. Буття – це поняття:

- А. Суцього.
- Б. Суттєвого.
- В. Матеріального.

3. Основні форми буття були виділені:

- А. Гегелем.
- Б. Аристотелем.
- В. Демокритом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.

2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема. ДУХОВНИЙ ВИМІР ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ.

План

- 1. Поняття новітньої філософської онтології.**
- 2. Свідомість людини.**
- 3. Свідомість і мова.**

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- основні причини складності розуміння та наукового вивчення свідомості;
- провідні ознаки, за якими ми можемо переконуватись у реальному існуванні свідомості;
- зміст основних концепцій походження свідомості;
- основні чинники виникнення та функціонування свідомості;
- значення ідеальності свідомості для визначення її онтологічного статусу;
- основні складові структури свідомості та її функції.

Вміти:

- використовувати основні ознаки свідомості для пояснення особливостей людського поведінки;
- аргументовано демонструвати переваги та недоліки основних концепцій походження свідомості;
- пояснювати конкретними прикладами значення ідеального для функціонування свідомості;
- застосовувати структурні одиниці свідомості для прояснення складностей людського свідомого сприйняття дійсності.

Розуміти:

- зв'язок проблеми свідомості із найважливішими особливостями людини, людського способу буття та філософським їх осмисленням;
- незавершеність концептуальних вирішень проблеми походження свідомості;
- зв'язок між провідними чинниками виникнення та функціонування свідомості;
- єдність свідомості та самосвідомості;
- значення еталонних, ідеальних вимірів суцього для людського свідомого орієнтування в дійсності;
- неоднозначність взаємозв'язку свідомості і мови;
- системний характер будови людської свідомості та зв'язків між її складовими.

Ключові терміни і поняття

Абсолюція (або ідеація) – здатність людської свідомості створювати у полі свого інтелектуального споглядання ідеальні, тобто завершені, еталонні виміри суцього,

завдяки яким свідомість набуває здатності орієнтуватися в предметній дійсності, оцінювати її.

Ідеальне – характеристика онтологічного статусу свідомості, згідно з яким свідомість не відтворює дійсність у вигляді копій, а фіксує її через виявлення суттєвих, необхідних зв'язків та через доведення параметрів будь-якого суцього до гранично можливого виміру.

Мислення – процес інтелектуального оперування предметним змістом свідомості, тобто упорядкований та усвідомлений рух думки через серію фіксованих пунктів до виправданого змістом цього руху результату; за змістом та суттю це є виведення у поле свідомого споглядання фундаментальних характеристик буття.

Мова (і мовлення) – провідна форма виразу предметного змісту людської свідомості, тобто форма передачі того, що не може бути вказане безпосередньо, натуралістично; існує цілий спектр мов: мова видів мистецтва, мова науки, мова жестів, - серед яких людське мовлення постає найбільш гнучкою та оперативною формою виразу змісту свідомості.

Онтологічний статус свідомості – здатність людської свідомості мати у своєму змісті те, чого без свідомості або поза свідомістю не існує і існувати не може; йдеться, насамперед, про ідеацію, предметність, цілеспрямованість, саморефлексію.

Предметність – це сприйняття людською свідомістю дійсності у вимірах людської інтелектуальної діяльності.

Цілеспрямованість – характеристика людської свідомості, пов'язана із її здатністю подумки вибудовувати образи та процедури майбутніх дій, здатність в подальшому концентрувати людські зусилля на їх реалізації.

Людська свідомість – це унікальне явище дійсності. Будучи внутрішнім фактором людської життєдіяльності, за своїм змістом та можливостями вона виходить далеко за межі життєвих потреб. Завдяки свідомості людина вибудовує у своєму знанні цілий універсам, що має внутрішню систему зв'язків та підпорядкувань. Свідомість пов'язана з продукуванням всеохоплюючих, еталонних, універсальних систем відліку та предметних орієнтацій, завдяки яким людина створює поняття, принципи, ідеї, тобто такі форми знання та мислення, що мають усезагальний та необхідний характер.

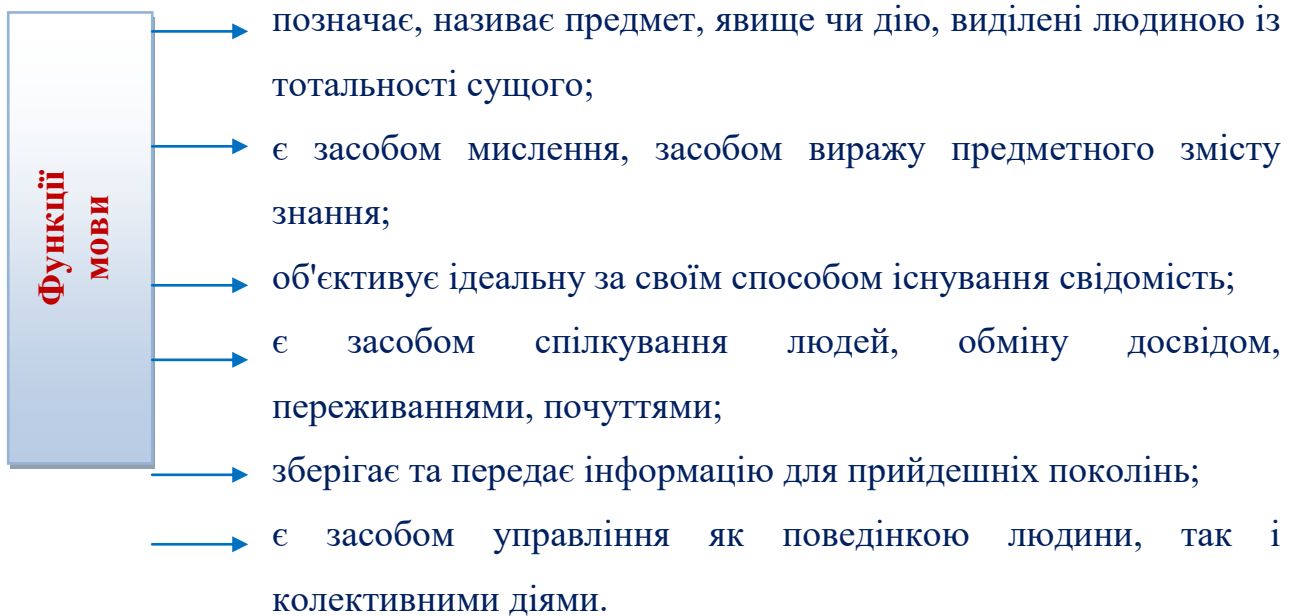
За статусом буття свідомість є ідеальною (на протилежності фізичному, чуттєво-матеріальному). Це означає, що вона формує завершені, кінцеві та еталонні предметні характеристики реальності, набуваючи здатності вимірювати та оцінювати будь-що. З іншого боку, це означає, що свідомість не має просторово-часових вимірів.

Могутність та унікальність свідомості яскраво виявлена в її складній будові та в розмаїтості її життєвих функцій.

Сучасні концепції походження свідомості:

1. Релігійна: свідомість є проявом “іскри Божої”, вкладеної у людину Богом при творенні світу;
2. Концепція єдиного інформаційного поля: свідомість є одним із проявів дії єдиного світового інформаційного поля;
3. Концепція походження людини та свідомості внаслідок розвитку праці: людина і свідомість формуються в міру розвитку суспільної праці;
4. Дуалістична: в основі всіх світових процесів лежать два начала: матеріальне та духовне. Свідомість є виявленням духовного начала буття;
5. Концепція активно діяльного само породження людини на основі природно-космічних передумов.

Мова є прямим та гнучкішим способом прояву свідомості.

Проблема свідомості, її онтологічного статусу, її можливостей постає для філософії найважливішою, оскільки поза свідомістю ми вже не маємо справи ні з людиною, ні з пізнанням, проте свідомість не підлягає звичайному науковому дослідженню: вона чуттєво не спостерігається; звідси виникає питання про її суттєві ознаки, до яких можна зарахувати особливий тип людської поведінки, предметний характер сприйняття дійсності, вміння використовувати речі культури за їх призначенням, мову.

Унікальні характеристики людської свідомості породжують ціну низку концепцій, що по-різному тлумачать її походження і що мають як свої переваги, так і недоліки; тому лише разом, у взаємодоповненні вони дають нам можливість краще зрозуміти сутність та особливості свідомості, а також ті чинники, які визначають її існування.

Властивості свідомості яскраво розкриваються у її ідеальності, яка постає, з одного боку, як здатність свідомості конструювати дійсність у її необхідних якостях та зв'язках, а з іншого боку, як здатність її ідеалізувати дійсність, вибудовувати систему її еталонних вимірів та абсолютних орієнтирів; ідеальність свідомості дає можливість зрозуміти її онтологічний статус, оскільки поза свідомістю нічого ідеального не існує.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

- 1.** У чому полягає проблема визначення онтологічного статусу свідомості.
- 2.** Перерахуйте та коротко охарактеризуйте суттєві ознаки свідомості.
- 3.** Як пов'язані між собою предметність свідомості, ідеальне та процеси упредметнення і розпредметнення.
- 4.** Коротко охарактеризуйте основні концепції походження свідомості, поясніть переваги та недоліки кожної із них.
- 5.** Розкрийте основні аспекти виявлення ідеальності свідомості.
- 6.** Окресліть основні складові структури свідомості.
- 7.** Поясніть ті функції свідомості, які Ви вважаєте найважливішими.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів,
які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мисли- теля	Період історії, до якого він нале- жить	Держав на та етнічна прина- лежні- сть	Напря- м, течія чи філософсь- ка школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцін- ка відпо- віді

Тести для самоперевірки

4. Термін “онтологія” запровадив:

- А. Гоклініус.
- Б. Шелер.
- В. Гегель.

5. Що означає термін онтологія?

- А. Вчення про мислення.
- Б. Вчення про існування.
- В. Вчення про життя.
- Г. Вчення про пізнання.
- Д. Вчення про буття.

6. В чому полягає онтологічний поворот у філософії?

- А. В переході від аналізу існування до аналізу сутності.
- Б. В переході від аналізу сутності до аналізу існування.
- В. В переході від аналізу до існування.
- Г. В переході від існування до аналізу.
- Д. В аналізі переходу.

7. Кому з названих філософів належить вислів “Мова – дім буття”?

- А. М.Гайдегер.
- Б. К.Маркс.
- В. Ж.-П.Сартр.
- Г. Е.Гуссерль.
- Д. З.Фрейд.

8. Яке визначення людського буття є найбільш глибоким?

- А. Рабство.
- Б. Існування.
- В. Життя.
- Г. Свобода.
- Д. Мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.

Тема. ПРОБЛЕМА ВИБОРУ СВОБОДИ І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

План

- 1. Свідомість і самосвідомість.**
2. Природа і функції несвідомого.
3. Суспільна свідомість.
4. Роль цінностей в житті особи і суспільства.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- основні причини складності розуміння та наукового вивчення свідомості;
- провідні ознаки, за якими ми можемо переконуватись у реальному існуванні свідомості;
- зміст основних концепцій походження свідомості;
- основні чинники виникнення та функціонування свідомості;
- значення ідеальності свідомості для визначення її онтологічного статусу;
- основні складові структури свідомості та її функції.

Вміти:

- використовувати основні ознаки свідомості для пояснення особливостей людського поведінки;
- аргументовано демонструвати переваги та недоліки основних концепцій походження свідомості;
- пояснювати конкретними прикладами значення ідеального для функціонування свідомості;
- застосовувати структурні одиниці свідомості для прояснення складностей людського свідомого сприйняття дійсності.

Розуміти:

- зв'язок проблеми свідомості із найважливішими особливостями людини, людського способу буття та філософським їх осмисленням;
- незавершеність концептуальних вирішень проблеми походження свідомості;
- зв'язок між провідними чинниками виникнення та функціонування свідомості;
- єдність свідомості та самосвідомості;
- значення еталонних, ідеальних вимірів суцього для людського свідомого орієнтування в дійсності;
- неоднозначність взаємозв'язку свідомості і мови;
- системний характер будови людської свідомості та зв'язків між її складовими.

Ключові терміни і поняття

Абсолюція (або ідеація) – здатність людської свідомості створювати у полі свого інтелектуального споглядання ідеальні, тобто завершені, еталонні виміри суцього,

завдяки яким свідомість набуває здатності орієнтуватися в предметній дійсності, оцінювати її.

Ідеальне – характеристика онтологічного статусу свідомості, згідно з яким свідомість не відтворює дійсність у вигляді копій, а фіксує її через виявлення суттєвих, необхідних зв'язків та через доведення параметрів будь-якого суцього до гранично можливого виміру.

Мислення – процес інтелектуального оперування предметним змістом свідомості, тобто упорядкований та усвідомлений рух думки через серію фіксованих пунктів до виправданого змістом цього руху результату; за змістом та суттю це є виведення у поле свідомого споглядання фундаментальних характеристик буття.

Мова (і мовлення) – провідна форма виразу предметного змісту людської свідомості, тобто форма передачі того, що не може бути вказане безпосередньо, натуралістично; існує цілий спектр мов: мова видів мистецтва, мова науки, мова жестів, - серед яких людське мовлення постає найбільш гнучкою та оперативною формою виразу змісту свідомості.

Онтологічний статус свідомості – здатність людської свідомості мати у своєму змісті те, чого без свідомості або поза свідомістю не існує і існувати не може; йдеться, насамперед, про ідеацію, предметність, цілеспрямованість, саморефлексію.

Предметність – це сприйняття людською свідомістю дійсності у вимірах людської інтелектуальної діяльності.

Цілеспрямованість – характеристика людської свідомості, пов'язана із її здатністю подумки вибудовувати образи та процедури майбутніх дій, здатність в подальшому концентрувати людські зусилля на їх реалізації.

Свідомість – специфічно людська форма відображення і духовного освоєння дійсності; властивість високоорганізованої матерії, людського мозку, яка полягає в створенні суб'єктивних образів об'єктивного світу, в одержуванні, зберіганні й переробці інформації, у виробленні програми діяльності, спрямованої на розв'язання певних завдань, в активному управлінні цією діяльністю.

Завдяки наявності свідомості людина в процесі діяльності одержує інформацію не тільки про сучасне, а й передбачає майбутнє, відображає не тільки наявне, а й конструює належне.

Свідомість – це суспільний продукт, поява якого збігається з виникненням специфічного рівня буття, суб'єкт якого здатний змінювати світ, змінюючись при цьому сам.

Базисом свідомості є чуттєво-предметна діяльність людини – практика. Визначальними ознаками свідомості є відображення, відношення, цілепокладання, управління. Свідомість як відображення відтворює насамперед форми людської діяльності і через них – форми природного буття. Специфіка свідомості як відношення полягає в її націленості на буття, на пізнання, освоєння того, що лежить поза свідомістю, на розкриття його сутності.

Разом з тим об'єктом розгляду свідомості може бути вона сама і її носії, тобто свідомість пов'язана з самосвідомістю. Вихідним пунктом людського ставлення до світу є перетворення його відповідно до своїх потреб, що виливається

у форму ціле покладання – створення ідеальної моделі бажаного майбутнього, визначення мети і засобів, розробка програми діяльності. Завдяки свідомості людина здатна мислено відтворювати дійсність, піддаючи ідеальному випробуванню різноманітні моделі можливих ситуацій. Велику “організуючу” роль відіграє в цьому процесі поняттєва форма мислення, яка полягає в закріпленні певного способу доцільної діяльності в загальнозначущій формі. Проте свідомість не зводиться повністю до мислення, поняття, пізнання й знання, вона охоплює як раціональне, так і чуттєве відображення дійсності, як пізнавальне, так і емоційно-оціночне ставлення людини до світу.

Самосвідомість – один з найістотніших моментів свідомості, який полягає в усвідомленні людиною себе як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, в оцінці своїх дій, потреб і інтересів, своїх почуттів, думок, мотивів поведінки та ідеалів, свого становища в природному і соціальному середовищах.

Завдяки самосвідомості людина виділяє себе з умов існування й протиставить оточенню, визначає своє місце і роль у подіях, виробляє принципи ставлення до світу.

Серцевиною самосвідомості, як і свідомості, є знання. Проте специфіка самосвідомості полягає в тому, що вона є знанням про саме знання, відображенням відображення, усвідомленням свідомості; її об'єктом є сам суб'єкт і його духовний світ. В основі формування самосвідомості лежить предметно-практична діяльність, розвиток матеріального виробництва і спілкування. На відміну від тварин, які безпосередньо тотожні з своєю життєдіяльністю і не виділяють себе з умов існування, людина через працю виділяє себе з природи і саму свою життєдіяльність перетворює на предмет своєї волі і своєї свідомості.

Самосвідомість пов'язана з суспільною оцінкою і самооцінкою людини. Її змістову основу становить сформована в ній система цінностей і ідеалів, кризь призму яких переломлюється ставлення суб'єкта до дійсності. Всі форми суспільної свідомості є і формами суспільної самосвідомості. Найвищим рівнем самосвідомості є формування цілісного наукового світогляду.

Несвідоме – певний рівень психічного відображення дійсності, який характеризується мимовільністю виникнення і протікання, відсутністю свідомого контролю й регулювання. Психічне відображення дійсності у тварин має несвідомий, інстинктивний характер. Людське відображення охоплює як рівень несвідомої психіки, причому обидва рівні перебувають між собою у тісному діалектичному взаємозв'язку і взаємодії.

Як специфічна форма психічного відображення, несвідоме виявляється в інтуїції, творчому натхненні, раптових здогадах, мимовільних спогадах, навичках, установці, сновидіннях, гіпнотичних станах тощо. Фізіологічний механізм несвідомих психічних процесів становлять умовні рефлекси.

Суспільна свідомість є сукупністю ідеальних форм, які охоплюють і відтворюють суспільне буття, вони вироблені людством у процесі освоєння природи і соціальної історії.

Суспільна свідомість не тільки відображає суспільне буття, а й творить його, здійснюючи випереджаючу, прогностичну функцію щодо суспільного буття.

Важливою рисою відносної самостійності суспільної свідомості є наступність у її розвитку: ідеї, теорії, все те, що становить зміст духовного життя

суспільства, не виникає на новому місці, а формується і утверджується на основі духовної культури минулих епох.

Суспільна свідомість може існувати лише тоді, коли є конкретні її носії – людина, соціальні групи, спільності, конкретні особистості та ін. суб'єкти. Без основних носіїв суспільної свідомості – конкретних людей – вона неможлива.

Суспільна та індивідуальна свідомість перебувають у діалектичній єдності, оскільки у них загальне джерело – буття людей, в основі якого лежить практика.

Суспільна свідомість є надзвичайно складним явищем, що має динамічну, складну структуру, яка зумовлюється структурою суспільного буття. Одним з елементів структури суспільної свідомості є її різні рівні – буденна і теоретична свідомість, ідеологія та суспільна психологія.

Буденна та теоретична свідомість характеризують певний зріст структури суспільної свідомості, фіксуючи її компоненти в міру проникнення в сутність тих явищ суспільного життя, що виступають об'єктом пізнання.

Буденна свідомість як сукупність конкретних умов життєдіяльності людей розвивається на основі їхнього повсякденного досвіду. Вона охоплює об'єкт відображення, як правило, з неприхованої, очевидної сторони. Тому відображення об'єктивної дійсності шляхом буденної свідомості суперечливе, вона відстає від суспільного буття. Буденний рівень суспільної свідомості включає в себе емпіричні знання про об'єктивні процеси, погляди, настрої, традиції, почуття, волю.

Теоретичний же рівень суспільної свідомості виходить за межі емпіричних умов буття людей і виступає у вигляді певної системи поглядів, прагне проникнути в саму суть явищ об'єктивної дійсності, розкрити закономірності їхнього розвитку та функціонування. Тільки теоретична свідомість здатна вловити закономірні тенденції розвитку суспільного життя, складну діалектику його розвитку у всій її складності та багатогранності. Вона спрямована на виявлення найбільш суттєвих рис названих процесів.

Важливими елементами структури суспільної свідомості виступають суспільна психологія та ідеологія.

Суспільна психологія являє собою сукупність поглядів, почуттів, емоцій, настроїв, звичок, традицій, звичаїв, що виникають у людей під впливом безпосередніх умов їхньої життєдіяльності через призму їхніх повсякденних інтересів. Суспільна психологія виступає як безпосередня реакція на умови життя людини, є першим ступенем чуттєвого сприйняття всієї багатогранності суспільного буття. Вона – важлива умова становлення духовної культури людини, а ідеологія перетворюється в рушійну силу, лише проникаючи в сферу психології. Тому важливою особливістю загального процесу формування суспільної свідомості є цілеспрямований розвиток соціально-психологічний стереотипів, мислення та діяльності, оскільки соціально-психологічний компонент, емоційно-вольова сторона духовного світу людини має неабияке значення в становленні цілісної особистості, гармонійних людських стосунків.

Як первинна сфера суспільної творчості, специфічний її пласт, психологія відображає об'єктивну дійсність, як правило, суперечливо. Тому часто вона виступає як стихійна, консервативна основа збереження пережитків, негативних стереотипів минулого в свідомості людей. Однак, хоча в суспільній психології досить вагомий елемент стихійності, зводити її винятково до сфери стихійного регулювання невіправдано.

Важливе місце в структурі суспільної свідомості належить масовій свідомості. Сучасне суспільство породжує новий тип масової свідомості. В умовах пізнання людиною багатогранності світу вона поступово набуває певною мірою рис науково-практичного відображення дійсності, що сполучає і побутове, й ідейно-теоретичне. Масовій свідомості, на відміну від побутової, все більше властиве засвоєння елементів узагальнено-теоретичних уявлень про дійсність.

Політична свідомість є відображенням політичних відносин, політичної діяльності, що відбувається в суспільстві. Вона є сукупністю ідей, поглядів, вчень, політичних установок, тих чи інших політичних методів, з допомогою яких обґрунтовуються і втілюються в життя політичні інтереси суб'єктів політичних процесів. Політична свідомість включає в себе ідеологічний та психологічний процеси. Перший аспект пов'язаний з політичною ідеологією як системою поглядів,

ідей, що відображають корінні інтереси певних соціальних спільностей – верств, груп, страт тощо. Другий аспект безпосередньо пов'язаний з політичною психологією, що ґрунтується на несистематизованих поглядах, почуттях, настроях певних суб'єктів політичних відносин.

Політична свідомість відображає свідомо та цілеспрямовано регульовані політичні процеси, відносини, спілкування, а тому тісно взаємопов'язана з політикою. Політика як найважливіший вид людської діяльності, пов'язаний з корінними економічними інтересами соціальних суб'єктів, є надзвичайно складною сферою суспільних відносин.

Суттєву роль у життєдіяльності суспільства відіграє **правова свідомість**, яка являє собою сукупність знань, поглядів на юридичні права та норми, що регулюють поведінку людей у суспільстві. Право як система загальнообов'язкових норм і правил поведінки людей, що виражені в юридичних законах і відображають державну волю, встановлюють права та обов'язки учасників правовідносин, змінюється разом з розвитком суспільства, держави, політики

Важливе місце серед форм суспільної свідомості належить **естетичній свідомості**, яка відображає об'єктивну дійсність шляхом певних художніх образів. На відміну від наукового пізнання, що відображає буття в формі логічних понять і теорій, естетична свідомість відображає його в конкретній наочно-чуттєвій формі, художніх образах, що здійснюють вплив на наші органи почуттів і викликають тим самим певну реакцію, оцінку.

В основі естетичної свідомості лежить художня культура, головним у якій є художнє виробництво та споживання. Художня культура включає в себе естетичну активність особистості, її естетичне виховання, а також естетичні потреби, почуття, смаки, які реалізуються в художній творчій діяльності людей.

Особлива роль у формуванні естетичної свідомості людини належить **мистецтву**. Мистецтво виступає як специфічний спосіб практично-духовного освоєння світу, форма суспільної свідомості і художньо-образного відображення дійсності, її пізнання й оцінки, особливою формою творчої діяльності особистості.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Що таке свідомість і самосвідомість?
2. Поясніть природу і функції несвідомого.
3. Що таке суспільна несвідомість?
4. Поясніть роль цінностей в житті особи і суспільства.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Держав на та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

9. Що таке самосвідомість?

- А. Властива кожній людині система принципів, норм поведінки.**
- Б. Усвідомлення людиною її почуттів, думок, інтересів.**
- В. Відображення об'єктивної реальності.**

10. Який існує зв'язок між свідомістю і мовою?

- А. Біологічний.**
- Б. Механічний.**
- В. Органічний.**

ЛІТЕРАТУРА

- 1.** Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
- 2.** Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
- 3.** Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
- 4.** Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
- 5.** Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
- 6.** Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
- 7.** Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.

Тема . ЗМІСТ І ФОРМИ ФІЛОСОФСЬКОГО ВЧЕННЯ ПРО РОЗВИТОК.

План

- 1. Діалектика як вчення про універсальні зв'язки.**

2. Принципи, закони і категорії діалектики.
3. Поняття закону.

Діалектика – визнана в сучасній філософії теорія розвитку всього суцього і заснований на ній філософський метод. Діалектика теоретично відбиває розвиток матерії, духу, свідомості, пізнання й інших аспектів дійсності через:

- закони діалектики;
- категорії;
- принципи.

Головна проблема діалектики – що таке розвиток?

Розвиток – загальна властивість і найголовніша ознака матерії: зміна матеріальних і ідеальних об'єктів, причому не проста (механічна) зміна, а зміна як саморозвиток, результатом якого є перехід на більш високу ступінь організації.

Розвиток – найвища форма руху. В своє чергу, рух – основа розвитку.

Рух – також являється внутрішньою властивістю матерії і унікальним явищем навколишньої дійсності, оскільки рух характеризується цілісністю, неперервністю і одночасно наявністю протиріч (тіло, що рухається, не займає постійного місця в просторі – у кожен момент руху тіло знаходиться у визначеному місці й одночасно вже не знаходиться в ньому). Рух також є способом зв'язку в матеріальному світі.

Серед способів розуміння діалектики розвитку – законів, категорій, принципів – основними є **закони діалектики**.

Закон – це об'єктивні (не залежні від волі людини), загальні, стабільні, необхідні, повторювані зв'язки між сутностями і усередині сутностей.

Закони діалектики відрізняються від законів інших наук (фізики, математики та ін.) своєю загальністю і універсальністю, оскільки вони:

- охоплюють все сфери навколишньої дійсності;
- розкривають глибинні основи руху і розвитку – їх джерело, механізм переходу від старого до нового, зв'язку старого і нового.

Виділяють три базових **закони діалектики**:

- єдності і боротьби протилежностей;
- перехід кількості в якість;
- заперечення заперечення.

Основними **принципами** діалектики є:

- принцип загального зв'язку;
- принцип системності;
- принцип причинності;
- принцип історизму.

Загальний зв'язок означає цілісність навколишнього світу, його внутрішня єдність, взаємозв'язок, взаємозалежність усіх його компонентів – предметів, явищ, процесів.

Зв'язки можуть бути:

- зовнішні і внутрішні;
- безпосередні й опосередковані;
- генетичні і функціональні;
- просторові і тимчасові;
- випадкові і закономірні.

Найбільш розповсюджені **види зв'язку** – зовнішні і внутрішні. Приклад: внутрішні зв'язки людського організму як біологічної системи, зовнішні зв'язки людини як елементи соціальної системи. Системність означає, що численні зв'язки в навколишньому світі існують не хаотично, а упорядковано. Дані зв'язки утворюють цілісну систему, у якій вони розташовуються в ієрархічному порядку. Завдяки цьому навколишній світ має внутрішню доцільність.

Причинність – наявність таких зв'язків, де одна породжує іншу. Предмети, явища, процеси навколишнього світу чимось обумовлені, тобто мають або зовнішню, або внутрішню причину. Причина, у свою чергу, породжує наслідок, а зв'язки в цілому іменуються причинно-наслідковими. Історизм має на увазі **два**

аспекти навколишнього світу:

- вічність, незнищеність історії, світу;
- його існування і розвиток у часі, що триває завжди.

Категорії діалектики – найбільш загальні поняття, якими оперує філософія для розкриття суті діалектичних проблем.

До основних категорій діалектики відносяться:

- сутність і явище;
- форма і зміст;
- причина і наслідок;
- одиничне, особливе, загальне;
- можливість і дійсність;
- необхідність і випадковість.

Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Поняття діалектики.
2. Головна проблема діалектики.
3. Поняття закону.
4. Основні закони діалектики.
5. Принципи діалектики.
6. Категорії діалектики.

Тест "Хто є хто"

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді
---	----------------	---------------------------------------	-----------------------------------	--------------------------------------	---------------	--------------------------------------	------------------

Тести для самоперевірки

11. Діалектика – це:

- А. Напрямок філософських знань.
- Б. Метод пізнання дійсності.
- В. Теорія розвитку всього суцього.

12. Поняття “перехід кількості в якість” це:

- А. Закон фізики.
- Б. Закон діалектики.
- В. Закон механіки.

13. Як називаються найбільш загальні поняття, якими оперує філософія для розкриття суті діалектичних проблем?

- А. Судження.
- Б. Закони діалектики.
- В. Категорії діалектики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема. ОСНОВНІ ЗАКОНИ ДІАЛЕКТИКИ

План

1. Основні закони діалектики: закон взаємного переходу кількісних змін у якісні, закон єдності та боротьби протилежностей, закон заперечення заперечення.
2. Категорії діалектики.

Ключові терміни і поняття

Діалектика – термін, яким позначали мистецтво полеміки, логічний метод встановлення істини шляхом виявлення і подолання суперечностей у судженнях супротивника.

Закон – філософська категорія, яка відображає необхідне, істотне, стійке, повторюване, загальне для даної галузі відношення між явищами об'єктивної дійсності.

Категорії – форми мислення, які відображають універсальні властивості й відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку всіх матеріальних, природних і духовних явищ.

Закон взаємного переходу кількісних змін у якісні:

Якість – тотожна буттю визначеність, стабільна система певних характеристик і зв'язків предмета.

Кількість – філософська категорія, що відображає такі параметри предмета, як число, величина, об'єм, вага, розмір.

Міра – єдність кількості і якості.

При певних кількісних змінах обов'язково змінюється і якість. При цьому якість не може змінюватися безкінечно. Наступає момент, коли зміна якості приводить до зміни міри (тієї системи координат, в якій раніше проходили зміни якості під впливом кількісних змін) – до корінної трансформації сутності предмета. Такі моменти одержали назву “вузлів”, а сам перехід в інший стан розуміється у філософії як “стрибок”. Можна привести деякі приклади чинності закону переходу кількісних змін у якісні. Якщо нагрівати воду послідовно на один градус по Цельсію, тобто змінювати кількісні параметри – температуру, то вода буде змінювати свою якість – стане гарячою (в силу порушення звичних структурних зв'язків атоми почнуть рухатися в кілька разів швидше). При досягненні температури в 100 градусів відбудеться корінна зміна якості води – вона перетвориться на пару (тобто зруйнується колишня “система координат” процесу нагрівання – вода і колишня система зв'язків). Температура в 100 градусів в даному випадку буде вузлом, а перехід води в пар – стрибком. Те ж саме можна сказати і про охолодження води та її перетворення при температурі нуль градусів по Цельсію в лід.

В природі не завжди вдається визначити вузловий момент. Перехід кількості в нову якість може відбутися:

- різко, одномоментно;
- непомітно, еволюційно.

Прикладом першого випадку є приклад з водою. Що стосується другого варіанту (непомітної, еволюційної корінної зміни якості – міри), то гарною ілюстрацією даного процесу давньогрецькі апорії “Купа” і “Лисий”: “При додаванні якого зерна сукупність зерен перетвориться в купу?”; “Якщо з голови буде випадати по волосині, то з якого моменту, з

випадінням якого конкретного волоска людину можна вважати лисою?”. Тобто границя конкретної зміни якості може бути і невловимою.

Закон єдності та боротьби протилежностей полягає в тому, що все сутне складається з протилежних початків, які, будучи єдиними по своїй природі, знаходяться в боротьбі і суперечать одне одному (приклад: день і ніч, гаряче і холодне, чорне і біле, зима і літо, молодість і старість).

Єдність і боротьба протилежних початків – внутрішнє джерело руху і розвитку всього сутнього.

Особливий погляд на єдність і боротьбу протилежностей мав Гегель, який вважається основоположником діалектики. Ним були виведені два поняття – “тотожність” і “розходження” і показаний механізм їх взаємодії, що приводить до руху.

По Гегелю, кожен предмет, явище володіють двома головними якостями – тотожністю і відмінністю. Тотожність означає те, що предмет (явище, ідея) дорівнює самому собі, тобто даний предмет є саме цим даним предметом. В той же час в тотожному самому собі предметі є те, що прагне вийти за рамки предмета, порушити його тотожність.

Протиріччя, боротьба між єдиними тотожністю і відмінністю приводить, по Гегелю, до зміни предмета – руху. Приклади: існує ідея, тотожна самій собі, у той же час у ній самій закладена відмінність – те, що прагне вийти за рамки ідеї; результат їхньої боротьби – зміна ідеї (наприклад, перетворення ідеї в матерію з погляду ідеалізму). Або: існує суспільство, тотожне самому собі, але в ньому є сили, яким тісно в рамках даного суспільства, його відновленню.

Можна також виділити різні **види боротьби**:

- боротьба, що приносить вигоду обом сторонам (наприклад, постійне змагання, де кожна сторона “доганяє” іншу і переходить на більш високу якісну ступінь розвитку);
- боротьба, де одна сторона регулярно бере верх над іншою, але переможена сторона зберігається і є “подразником” для переможеної, завдяки чому сторона, що перемагає на більш високу ступінь розвитку;
- антагоністична боротьба, де одна сторона може вижити тільки за рахунок повного знищення іншої.

Крім боротьби можливі інші види взаємодії:

- сприяння (коли обидві сторони надають зустрічну допомогу один одному без боротьби);
- солідарність, союзництво (сторони не роблять один одному прямого сприяння, але мають різні інтереси і діють в одному напрямку);
- нейтралітет (сторони мають різні інтереси, не сприяють один одному, але і не воюють між собою);
- мутуалізм – повний взаємозв'язок (для виконання якої-небудь справи сторони повинні діяти тільки разом і не можуть діяти автономно один з одним).

Закон заперечення заперечення полягає в тому, що нове завжди заперечує старе і займає його місце, але поступово вже саме перетворюється з нового в старе і заперечується ще новішим.

Приклади: зміна суспільно-економічних формацій (при формаційному підході до історичного процесу); “естафета поколінь”; зміна смаків у культурі, музиці; еволюція роду (діти – частково батьки, але вже на новій сходинці); щоденне відмирання старих кров'яних клітин, виникнення нових).

Заперечення старих форм новими – причина і механізм поступального розвитку. Однак питання про спрямованість розвитку – дискусійний у філософії. Виділяються наступні основні точки зору:

- розвиток – тільки поступальний процес, перехід від нижчих форм до вищих, тобто висхідний розвиток;
- розвиток може бути як висхідним, так і спадним;
- розвиток хаотичний, не має ніякої спрямованості.

Практика показує, що з трьох точок зору найбільш близькою до істини є друга: розвиток може бути як висхідним, так і спадним, хоча загальна тенденція все-таки висхідна.

Приклади:

- організм людини розвивається, міцніє (висхідний розвиток), але потім, розвиваючись далі, уже слабшає, старіє (спадний розвиток);
- історичний процес іде по висхідному напрямку розвитку, але зі спадами – розквіт Римської імперії змінився її падінням, але потім почався новий розвиток Європи по висхідній (Ренесанс, новий час).

Таким чином, розвиток скоріше йде не лінійним чином (по прямій), а по спіралі, причому кожен виток спіралі повторює попередній, але на новому, вищому рівні.

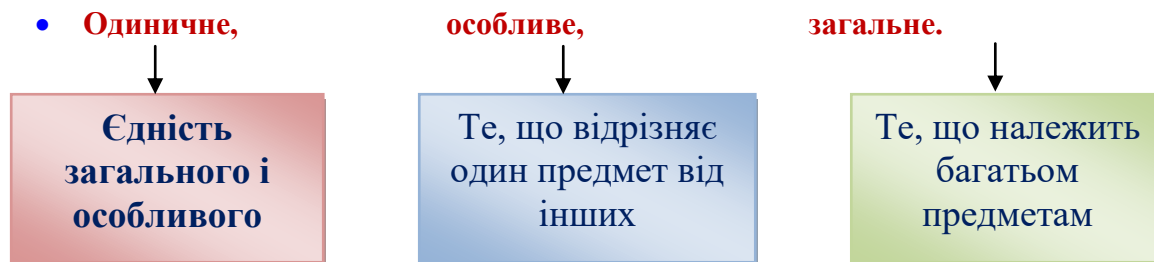
Категорії діалектики – це форма пізнання. Це найбільш загальне поняття, яким оперує філософія для розкриття суті діалектичних проблем. До основних категорій діалектики відносяться:

- **Сутність і явище.** Сутність має загальний характер, в ній містяться всі глибинні зв'язки, закономірності, протиріччя, в ній причина і закон. Розкрити сутність – це проникнути у глибину речі, виявити особливості виникнення і тенденції розвитку.

Пізнання – сутність 1 порядку – сутність 2 порядку - ...

Сутність завжди конкретна.

Явище – це те, як сутність проявила себе у взаємодії з усім іншим.

- **Ціле і частка.**
Ціле – предмет, зміст і внутрішня форма якого необхідні для досягнення певної мети.
Частка – елемент змісту цілого.
- **Зміст і форма.** Будь-який предмет являє собою єдність змісту і форми. Не може бути простого змісту, а тільки певним чином оформлений.
- **Необхідність і випадковість.**
Необхідність – стійкість, суттєвий зв'язок подій, обумовлений усім ходом життя. Необхідність не можна плутати з неминучістю (операція – необхідна чи неминуча).
Випадковість – може бути, а може ні; в релігійному світогляді – віра в долю.
- **Можливість і дійсність** – процес розвитку – діалектична єдність можливості і дійсності. Щоб можливість стала дійсністю необхідно створити умови.
- **Причина – наслідок.**
Явище, яке викликає до життя інше явище.
Результат – результат дії причини.
Причинно-наслідкові зв'язки встановлює наука і фіксує їх у вигляді закону.

? **Запитання для самостійного закріплення матеріалу**

1. Закон взаємного переходу кількісних змін у якісні.
2. Закон єдності та боротьби протилежностей.
3. Закон заперечення заперечення.
4. Категорії діалектики.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Держав на та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

14. Філософська категорія, яка відображає необхідне, істотне, стійке, повторюване, загальне для даної галузі відношення між явищами об'єктивної дійсності – це:

- А. Поняття.
- Б. Закон.
- В. Судження.
- Г. Правило.

15. Який із законів діалектики означає “внутрішнє джерело руху і розвитку всього суцього”?

- А. Закон взаємного переходу кількісних змін в якісні.
- Б. Закон єдності та боротьби протилежностей.
- В. Закон заперечення заперечення.

16. Який закон полягає в тому, що нове завжди заперечує старе і займає його місце, але поступово вже саме перетворюється з нового в старе і заперечується ще новішим?

- А. Закон взаємного переходу кількісних змін в якісні.
- Б. Закон єдності та боротьби протилежностей.
- В. Закон заперечення заперечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Філософія. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Філософія: Курс лекцій. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Навчальна дисципліна: Основи філософських знань.

Тема Зміст і форми філософського вчення про розвиток

Мета заняття: Розкрити головні риси науково-філософського розуміння процесів руху і розвитку об'єктивного світу і навчити в практичній діяльності застосовувати ці знання. Розвивати вміння вести дискусію, аналізувати, робити висновки.

Вид заняття: Семінар у формі теле-рев'ю.

Міжпредметні зв'язки: біологія, фізика, хімія, спецдисципліни, які вивчаються в коледжі.

Забезпечення заняття: тема заняття і епіграф на дошці;
візитні картки у ведучих;
таблиці для оцінювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

ХІД І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. Організаційна частина:

1.4. Перевірка наявності студентів на занятті.

1.5. Виявлення готовності студентів до занять.

1.6. Проведення політінформації.

II. Повідомлення теми, мети, завдань заняття.

III. Мотивація навчальної діяльності:

- розкрити значимість теми для розуміння ролі і значимості діалектики як критичного методу;
- проаналізувати органічний зв'язок між діалектичним методом і об'єктивною реальністю.

IV. Актуалізація опорних знань студентів:

4.1. Основні проблеми, які розглядали філософи;

4.2. Розкрити зміст поняття “буття людини”. Буття, життя та існування людини.

4.3. Розкрити вихідні характеристики людської діяльності.

4.4. Співвідношення понять “людина-індивід-особа-особистість-індивідуальність”.

4.5. Проблема реальності свідомості та її суттєві ознаки.

V. Проведення семінарського заняття за планом:

5.1. Діалектика як вчення про визначальний зв'язок і розвиток:

- місце і значення даної теми в курсі філософії;
- розуміння діалектики від Платона до Гегеля;
- розкрити сутність принципу всезагального зв'язку: категорії “річ”, “перервність”, “безперервність”, “нескінченність”;
- пояснити характеристики всезагального зв'язку: “форма”, “рівні”, “субординація”, “ієрархія”;

5.2. Категорії діалектики:

- поняття категорій, категорії філософії і категорії окремих наук;
- характерні особливості співвідношення категорії та їх взаємозв'язок з основними законами діалектики;
- одиничне, особливе, загальне і всезагальне, їх діалектичне співвідношення;
- розкрити сутність категорії: причина і явище, необхідність і випадковість, зміст і форма, сутність і явище, можливість і явище.

5.3. Закони діалектики:

- поняття закону;
- закон єдності та боротьби протилежностей;
- закон переходу кількісних змін у якісні;
- закон заперечення заперечення.

5.4. Альтернативи діалектики:

- розкрити сутність метафізики;
- розкрити сутність софістики.

5.5. Домашнє завдання: підготуватися до модуля №2.

Тема. ПОНЯТТЯ ГНОСЕОЛОГІЇ. ПРОБЛЕМА ПІЗНАННЯ У ФІЛОСОФІЇ.

План

- 1. Загальне поняття і види пізнання.**
- 2. Рівні і форми пізнання.**
- 3. Принципи пізнання.**

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- основні смислові наголоси поняття пізнання;
- основні види, рівні та форми пізнання;
- філософські позиції, що виникають на ґрунті тлумачення можливостей людського пізнання та значення для нього його окремих складових.

Вміти:

- наводити конкретні приклади реальних виявлень різних смислових наголосів поняття пізнання;
- співставляти між собою життєво-досвідне, наукове та художньо-мистецьке пізнання, виділяти їх переваги та недоліки;
- пояснювати процесуальний характер пізнання в його сновних формах та рівнях;
- використовувати поняття істини для оцінки реальних знань;
- пояснювати відмінність між поняттями істини і правди.

Розуміти:

- складність і неоднозначність зв'язку людини і пізнання;
- цілісний, системний та процесуальний характер пізнавальної діяльності;
- багатоаспектність філософського поняття істини;
- значення методів для якісних характеристик наукового пізнання.

Ключові терміни і поняття

Агностицизм – позиція у підході до пізнання, яка заперечує принципову можливість або мати істинні знання, або мати можливість надійно оцінювати знання щодо їх відношення до істини.

Гносеологія – одна із фундаментальних наукових дисциплін, що вивчає пізнання, його роль у людській життєдіяльності, рушійні сили, суперечності пізнання, критерії та ознаки істинних знань.

Догматизм – надмірне наголошування на цінності та незмінності виправданих знань, ідей та принципів.

Істина – якісна характеристика знання та мета пізнання – така характеристика знань, згідно з якою знання повністю співпадають із реальним станом справ: проте пряме дублювання реальності позбавляє людське пізнання сенсу, й тому істина постає як еталон та ідеал пізнання, який спрямовує пізнання, якісно його зумовлює: в своїй же повноті пізнання постає багатостороннім процесом продукування засобів наближення до істини.

Метод – свідомо від фіксований шлях досягнення бажаних результатів у різних сферах людської діяльності: у науковому пізнанні методи постають теоретично обґрунтованими, ретельно проблемними, а тому їх інколи називають “генетичним кодом науки”.

Факт науковий – подія або явище дійсності, зафіксовані засобами, що викликають довіру науки та описані із допомогою наукових понять або категорії.

Пізнання – це:

процес здобування знань, створення образів, моделей теорій реальності (це інформативний аспект пізнання);

прагнення оволодіти реальністю, проникнути в її приховані підвалини (це активістський або вольовий аспект пізнання);

бажання досягти найважливішого, найпозитивнішого для людини стану досконалості (це смисловий аспект пізнання).

Види пізнання:

- **життєво-досвідне** – постає безпосереднім, прямо вписаним у процеси повсякденної людської життєдіяльності; воно є дуже різноманітним за проявами, але нерозчленованим ні за змістом, ні за формами існування: тут емоції переплетені зі знанням, бажанням тощо;
- **мистецьке пізнання** – окреслює реальність не відсторонено, а через переживання. Воно більше передає не предметні окреслення дійсності, а людське ставлення до неї. За змістом воно умовне, тобто надає простір проявами уяви, фантазії, суб'єктивним схильностями людини. Завдяки цьому художнє пізнання інколи випереджає хід подій, окреслює їх більш багатогранно, багатобарвно та життєво;
- **наукове пізнання** – культивується спеціально через усвідомлення ролі знання; воно є спеціалізованим та спеціально організованим, контролює свій хід, намагаючись досягти максимального ступеня достовірності знання;
- **релігійно-містичне пізнання** – часто окреслює джерела своїх відомостей як божественне об'явлення, особливе просвітлення, і хоча ці джерела залишаються для нас багато в чому таємничими та недосяжними ні для контролю, ні для свідомого використання, немає сенсу заперечувати особливу значущість для людини того, що викладено у священних текстах і релігійних настановах; сама історія людства переконливо це доводить;
- **екстрасенситивне пізнання**, інтерес до якого особливо зріс наприкінці ХХ ст., також залишається для нас багато в чому незрозумілим; ми можемо констатувати, що так звані екстрасенси, контактери мають можливість отримувати інформацію з якихось незвичайних джерел. Цей вид пізнання використовують у суспільстві, але природа його для науки поки що незрозуміла.

Сучасна гносеологія в своїй більшості стоїть на позиціях гностицизму і базується на наступних **принципах**:

- діалектики;
- історизму;
- практики;
- пізнаваності;
- об'єктивності;
- активності творчого відображення дійсності;
- конкретності істини.

Суб'єктом пізнання є людина – істота, наділена розумом і яка засвоїла арсенал пізнавальних засобів, накопичених людством. Суспільство в цілому, яке за свою історію накопило великий об'єм матеріальної і духовної культури також являється суб'єктом пізнання.

Об'єктом пізнання є навколишній світ, а саме та частина його, на яку направлений пізнавальних інтерес суб'єкта.

Рівні та форми пізнання

Рівень пізнання	Об'єкт пізнання	Форми пізнання	Результат пізнання
Чуттєвий	Окремі властивості та ознаки речей	Відчуття Сприйняття уявлення	Створення образу реальності
Раціонально-логічний	Зв'язки, функції, відношення речей	Поняття Судження Умовиводи	Створення понять, учень, теорій, концепцій
Синтезувальний	Синтез абстрактного мислення та наочного даного	Експеримент Досвід Практика	Підвищення рівня достовірності знання. Вихід на нові обрії пізнання та діяльності

Першим, вихідним рівнем пізнання, поза яким неможливе формування знання, є чуттєве пізнання: це фіксація окремих властивостей та ознак речей органами чуття людини відповідно до їх внутрішніх можливостей.

Чуттєвий рівень пізнання ще не творить знання, але дає пізнанню такий його компонент, поза яким пізнання неможливе. Навіть у занадто раціоналізованих концепціях гносеології чуттєвий рівень розглядають принаймні як імпульс до пізнання. Чуттєве пізнання здійснюється у таких формах: відчуття фіксують окремі властивості речей; сприйняття постають поєднанням відчуттів та створенням певного образу або певної проєкції речей; уявлення є відтворенням образу без безпосереднього контакту з реччю.

Вже на рівні відчуття у діяльність чуття втручаються розумові операції, бо з'єднувати елементи відчуття у сприйнятті можна по-різному. Основне ж полягає в тому, що чуттєве пізнання не може задовольнити людину, бо воно має цілу низку очевидних недоліків:

- відчуття мають свої межі, тобто далеко не все ми можемо бачити, відчувати;
- відчуття мінливі, нестійкі, відносні;
- самі відчуття не дають нам надійного критерію для розмежування суттєвого та несуттєвого.

Названі недоліки надолужуються **другим рівнем пізнання**: раціонально-логічним (або абстрактним) мисленням. Форми абстрактного мислення досить чітко виражають його особливості:

- ❖ поняття – це слова, що фіксують суттєві характеристики, як звичайно, класу предметів;
- ❖ судження – це речення, які пов'язують між собою поняття так, що хід мислення у суттєвих моментах збігається з процесами реальності;
- ❖ умовиводи – сукупність речень (суджень), пов'язаних між собою законами логічного виведення.

Особливості **третього рівня пізнання** виразно проявляються у його формах:

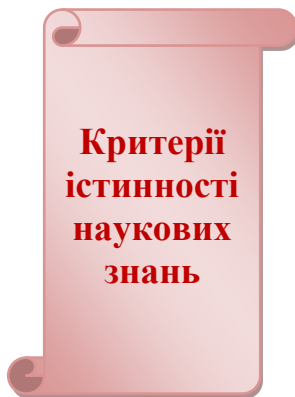
- ◆ досвід – особисте свідоме нагромадження умов та обставин як збігання, так і незбігання розумового конструювання з реальним ходом речей і процесів;
- ◆ експеримент – дослідження певних, спеціально виділених властивостей, параметрів та характеристик речей у спеціально організованих умовах з обґрунтованим дозуванням дій чинників, факторів та ін.;
- ◆ практика – свідомо фіксований досвід застосування теорій, учень, концепцій у реальному історичному житті певних соціальних груп, суспільств, цивілізацій і ін.;

Основні концепції істини:

- відповідності знань та уявлень дійсності;
- конвенціональна;
- прагматична;
- регулятивна.

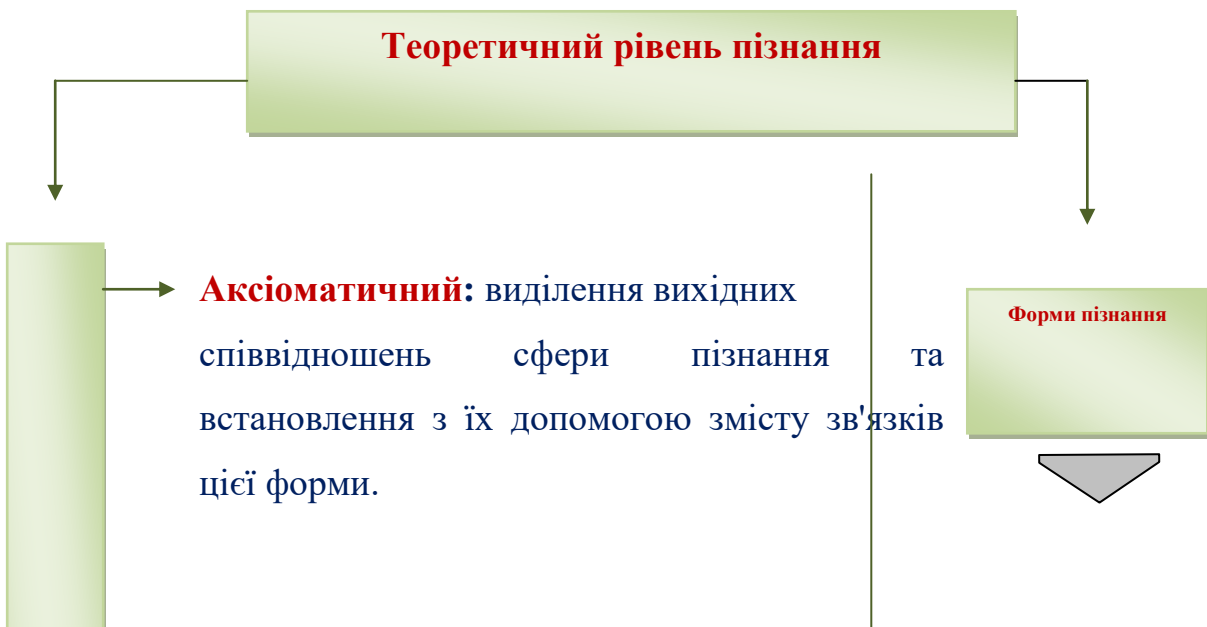
Істину як багатогранний інтелектуальний процес нелегко збагнути у всій повноті, тому нерідкісними, а, скоріше, типовими, постають однобічні підходи до неї, які можуть вилитись:

- у позицію догматизму – перебільшення значення сталого, незмінного елемента в пізнанні, прагнення вважати здобуті знання абсолютною істиною;
- у позицію релятивізму – перебільшення значення мінливості знань, проголошення усіх знань відносними;
- у позицію утилітаризму – зведення до рангу істини тих знань, які на даний момент виявились виправданими і корисними;
- у позицію нормативного ставлення до істини – істина недосяжна, проте важливим є не її отримання, а лише рух до неї.

Критерії істинності наукових знань

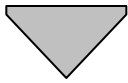
- підтвердження фактами;
- підтвердження експериментальними перевірками;
- узгодженість із принципами наукової теорії;
- коректність і точність застосування термінології;
- логічна та концептуальна несуперечливість.

- **Теоретичного моделювання:** конструювання предметних якостей за допомогою математичної теорії систем, ін.
- **Гіпотетико-дедуктивний:** формування гіпотез, які пояснюють сукупність фактів, виведення гіпотез часткових тверджень та їх пояснення.
- **Сходження від абстрактного до конкретного:** виділення елементарних характеристик фактів та зведення їх в єдину систему тверджень.
- **Поєднання історичного та логічного:** досліджують історичний процес певної сфери, виділяють у ньому необхідні зв'язки, які зводять в єдину систему тверджень.
- **Системно-структурний:** вивчення об'єкта як в цілісності його структури, так і його складників.

- міркування;
- інтелектуальне споглядання;
- мислене конструювання

Результати пізнання

Наукові теорії

Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Розкрийте зміст поняття пізнання.
2. Охарактеризуйте особливості, об'єкт, форми, переваги та недоліки чуттєвого пізнання.

3. Охарактеризуйте особливості, об'єкт, форми, переваги та недоліки раціонально-логічного пізнання.
4. Поясніть необхідність існування та форми синтезу вального рівня пізнання.
5. Охарактеризуйте пізнання як неперервний еволюційний процес.
6. Дайте визначення методу наукового пізнання, окресліть його значення для науки.
7. Охарактеризуйте методи і форми емпіричного пізнання у науці.
8. Дайте перелік та короткі характеристики методів опрацювання фактів у науці.
9. Охарактеризуйте методи і форми теоретичного наукового пізнання.
10. Окресліть сучасне розуміння істини, порівняйте істину та правду.

Тест "Хто є хто"

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Держав на та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

17. Яке визначення суб'єкта пізнання є найбільш правильним?

- А. Активне начало процесу пізнання.
- Б. Людина.
- В. Людство.
- Г. Пасивне начало процесу пізнання.
- Д. Вчений.

18. Що є метою пізнання?

- А. Прогрес.
- Б. Щастя.
- В. Задоволення.
- Г. Істина.
- Д. Хороші оцінки.

19. Що таке агностицизм?

- А. Невизнання суб'єкта пізнання.
- Б. Визнання можливості неповного пізнання речей.
- В. Невизнання речей, що пізнаються.
- Г. Визнання неможливості повного пізнання речей.
- Д. Невизнання поняття істини.

20.Що є об'єктом пізнання?

А. Навколишній світ.

Б. Людина.

В. Тварина.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.** Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
- 2.** Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
- 3.** Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
- 4.** Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
- 5.** Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
- 6.** Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
- 7.** Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
- 8.** Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
- 9.** Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
- 10.** Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
- 11.** Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
- 12.** Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема. ПІЗНАННЯ І ЗНАННЯ. ПРОБЛЕМА ІСТИНИ

План

1. Проблема істини в пізнанні.
2. Істина та якісні характеристики знання.
3. Людина і пізнання.
4. Істина і правда.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- основні смислові наголоси поняття пізнання;
- філософські позиції, що виникають на ґрунті тлумачення можливостей людського пізнання та значення для його окремих складових;
- існуючі у філософії тлумачення істини, її співвідношення із життєвою правдою людини.

Вміти:

- наводити конкретні приклади реальних виявлень різних смислових наголосів поняття пізнання;
- співставляти між собою життєво-досвідне, наукове та художньо-мистецьке пізнання, виділяти їх переваги та недоліки;
- пояснювати процесуальний характер пізнання в його основних формах та рівнях;
- використовувати поняття істини для оцінки реальних знань;
- пояснювати відмінність між поняттями істини і правди.

Розуміти:

- складність і неоднозначність зв'язку людини і пізнання;
- цілісний, системний та процесуальний характер пізнавальної діяльності;
- багатоаспектність філософського поняття істини;
- значення методів для якісних характеристик наукового пізнання.

Ключові терміни і поняття:

Агностицизм – позиція у підході до пізнання, яка заперечує принципову можливість або мати істинні знання, або мати можливість надійно оцінювати знання щодо їх відношення до істини.

Епістемологія – розділ філософського знання, філософсько-методологічна наука про знання; у деяких країнах – перш за все та переважно – про наукове знання.

Гносеологія – одна із фундаментальних наукових дисциплін, що вивчає пізнання, його роль у людській життєдіяльності, рушійні сили, суперечності пізнання, критерії та ознаки істинних знань.

Догматизм – надмірне наголошування на цінності та незмінності виправданих знань, ідей та принципів.

Істина – якісна характеристика знання та мета пізнання – така характеристика знань, згідно із якою знання повністю співпадають ірреальним станом справ: проте пряме дублювання реальності позбавляє людське пізнання сенсу, й тому істина

постає як еталон та ідеал пізнання, який спрямовує пізнання, якісно його зумовлює: в своїй же повноті пізнання постає багатостороннім процесом продукування засобів наближення до істини.

Метод – свідомо від фіксований шлях досягнення бажаних результатів у різних сферах людської діяльності: у науковому пізнанні методи постають теоретично обґрунтованими, ретельно проблемними, а тому їх інколи називають “генетичним кодом науки”.

Факт науковий – подія або явище дійсності, зафіксовані засобами, що викликають довіру науки та описані із допомогою наукових понять або категорії.

Проблема істини в пізнанні. Істина та якісні характеристики знання.

Із самого початку усвідомлення пізнавальної проблематики перед людьми постало питання: якщо ми сприймаємо дійсність через певні наші образи, уявлення, поняття, то якою мірою можемо бути впевнені в їх надійності? Зазначене питання постає у гносеології як питання про істину в пізнанні.

Найпоширенішим є тлумачення істини як відповідності знань та уявлень дійсності. Але таке тлумачення не витримує серйозної критики. Так, людський інтелект у процесі пізнання створює так звані “ідеальні об’єкти” (“ідеальне коло”, в геометрії, “ідеальний газ” у фізиці та ін.), але реально нічого ідеального не існує. Далі: в процес пізнання ми залучаємо свої прагнення, уподобання, інтереси, ідеали, переконання, проте всі дані інтелектуальні утворення не можна привести у порівнянні із якимись речами чи явищами дійсності.

Пізнаючи об’єкт, ми розчленовуємо його на предмети різних наук та напрямів пізнання. Але реально об’єкт єдиний. Чому відповідають наші предметні “зрізи” певного об’єкта? На це питання навряд чи існує якась переконлива відповідь. Далі: теоретичне (абстрактне) пізнання неможливе без використання слів і термінів. Їх правильне вживання часто стає запорукою правильного розуміння процесів і результатів мислення. Але давно відомо, що остаточно визначити якийсь термін неможливо хоча б тому, що всі слова мови становлять систему знань реальності суттєво спрощує реалії пізнання.

Спробою обманути згадані складнощі була конвенціональна концепція істини: істиною слід вважати те, що більшість людей погоджується визнавати таким (у науці або й повсякденному житті).

В науці з давніх часів існує переконання, що істиною можна вважати логічну несперечливість наукової теорії. Доповнює ці погляди прагматичне тлумачення істини як ступеня корисності, ефективності, практичної виправданості знання. Але всі ці концепції істини мають свої досить помітні недоліки.

Так, очевидно, що питання про істину не можна вирішувати більшістю поданих за неї голосів (навіть, поданих фахівцями), так само, як і корисністю. Тому врешті-решт у сучасній гносеології авторитетнішою постає регулятивна концепція істини, згідно з якою знання розглядаються в якості таких інтелектуальних засобів, інструментів, моделей, що забезпечують оптимальність наших взаємодій зі світом. При тому враховують, що для забезпечення наших оптимальних стосунків із природною, суспільною та інтелектуальною реальністю нам потрібні як відчуття, абстрактні конституції, так і досвід, експерименти, практика.

У такому разі істина постає як інтелектуальна багаторівнева діяльність, унаслідок якої ми отримуємо надійні засоби та інструменти нашого життєвого самоздійснення.

Отже, **істина** постає не як щось застигле, вічне, незмінне, а як процес функціонування інтелектуального складника суспільно-історичного життя. У цьому процесі наявні чуттєві, раціонально-логічна та досвідно-практична складові частини. Тому й ознаки істини на різних рівнях її функціонування можуть бути різні: чуття засвідчує нам фактичність існування або неіснування будь-чого: мислення фіксує суттєві та необхідні зв'язки, характеристики, риси реальності; практика та досвід окреслюють умови та межі застосування розумових конструкцій.

Відзначимо найважливіше в понятті істини. Насамперед **істина** – це якісна характеристика людських інтелектуальних побудов, а не реальності. Але, крім того, істина – це не картина реальності в людському розумінні, а складне процесуальне розумове утворення, яке дає змогу констатувати наявне, виявляти суттєве та пересвідчуватись у можливостях знання.

Істина постає суттєвим поглибленням нашого сприйняття дійсності і водночас усвідомлення самого нашого пізнавального досвіду, тобто в кінцевому підсумку істина – це належне в пізнанні, гносеологічний ідеал пізнання, те, чого ми

прагнемо, бо врешті-решт, коли ми ставимо питання про поняття істини, то воно передбачає завершену повноту наших знань. Але це поняття, і будь-яке еталонне, ідеальне утворення свідомості, виконує функцію оцінки, виявлення ступеню наближення реального до еталонного, належного. В дійсності ж ні ідеального, ні еталонно завершеного не існує, а існує, а існують часткові, фрагментарні елементи можливої чи бажаної повноти. Тому істина наявна в реальному пізнанні, інакше ми були б неспроможні оцінювати знання, проте вона наявна тут у вигляді лише окремих елементів, частинок нашого максимального наближення до оптимальних взаємодій із світом через інтелектуальне відтворення дійсності, багатоаспектне в усій її повноті та складності. Але дійсності не самої по собі, не відстороненої від людини, а дійсності як царини людської життєдіяльності.

Істину як багатогранний інтелектуальний процес нелегко збагнути у всій повноті, тому нерідкісними, а скоріше, типовими, постають однобічні підходи до неї, які можуть вилитись:

- у позицію догматизму – перебільшення значення сталого, незмінного елемента в пізнанні, прагнення вважати здобуті знання абсолютною істиною;
- у позицію релятивізму – перебільшення значення мінливості знань, проголошення усіх знань відносними;
- у позицію утилітаризму – зведення до рангу істини тих знань, які на даний момент виявились виправданими і корисними;
- у позицію нормативного ставлення до істини – істина недосяжна, проте важливим є не її отримання, а лише рух до неї.

Усі ці реальні ознаки істини входять у зміст наших знань. Залежно від їх конкретних складників, особливостей побудови та обґрунтування знання якісно характеризуються як очевидні, вірогідні, достовірні, правдиві, правильні та істинні. В останньому випадку йдеться, насамперед про наукові знання.

У науці істинність знань визначають максимальним ступенем їх відповідності критеріям та нормам науковості.

Людина і пізнання. Істина і правда.

Розгляд суттєвих аспектів пізнання дав нам змогу пересвідчитись: пізнання є органічною складовою частиною людської життєдіяльності. Завдяки пізнанню людина дістає можливість ставитися до дійсності свідомо, зі знанням, оцінювати її, розуміти та збільшувати свої життєві можливості. Але акцентування лише позитивної сторони пізнання було б проявом однобічного підходу до нього. Із

глибини історії до нас дійшло свідчення зовсім іншого його тлумачення: “Я віддався моїм серцем, щоб спізнати мудрість, спізнати глупоту і безумство, і я довідався, що й це гонитва за вітром, бо у великій мудрості – велика журба. Хто додає знання, додає страждання”.

Бачення знання і пізнання у негативному аспекті засвідчено також давньогрецькими міфами та відомою ренесансною легендою про доктора Фауста. Французький філософ А.Бергсон пояснював негативні аспекти пізнання його обмеженістю, фрагментарністю, тим, що знання розтинає суцільність буття і тому неминуче його механізує, убиваючи життєвість. Спираючись на виділені основні змістові акценти в понятті пізнання, ми можемо додати, що негативні аспекти пізнання пов'язані також із бажанням з його допомогою володіти реальністю, використовувати пізнане виключно з утилітарними, проте – частковими та обмеженими цілями і намірами. Саме останні моменти дають змогу зрозуміти, чому успіхи пізнання призвели до жахливої сучасної економічної кризи, чому потужним прискорювачем пізнавальної діяльності впродовж останніх потреб і розробки в галузі створення зброї масового знищення людей.

Урахування як позитивних, так і негативних проявів пізнання підводить до думки, що його неможна відривати від цілісності людини, що пізнає. Знання може мати суто інформативний характер, характер зовнішньої обізнаності і не зачіпати глибинних інтересів людини. Таке знання легко перетворюється на засіб діяльності і навіть на товар. Але, крім того, знання може бути органічним глибинам людської особистості, внутрішньо, іманентне зрозумілим людині через те, що воно здобує шляхом “попиту і крові”. У такому варіанті знання постає пов'язаним із намаганням досягти через пізнання найважливішого для людини: самопізнання, вищих життєвих сенсів, життєвого щастя та душевної рівноваги. Таке знання ми вже не можемо протиставляти ні людині, ні суцільності буття.

Сучасні дослідження наукового пізнання доводять, що і в науці позиція дослідника, його уподобання, світоглядні принципи і навіть темперамент можуть суттєво впливати на результати його пізнавальних дій. У зв'язку з цим поряд із поняттям істини в оцінці пізнання використовується ще й поняття правди.

Правда – це істина, поєднана з життєвою позицією людини, пошуком, досвідом, здобутками та втратами. Правду не можна вилучити з реалій життя, з усієї гами людських почуттів, прагнень, страждань та сподівань.

Людина включається у процес пізнання, як реальну взаємодію свідомості та дійсності, з усіма власними здібностями та прагненнями, а тому пізнання постає не лише процесом отримання інформації, а й включає у себе прагнення оволодіти дійсністю та досягнути найзаповітнішого для себе стану; ці аспекти пізнання яскраво виявляють себе у співвідношенні основних видів пізнання.

Пізнання як процес формування знання складається із взаємодії різних рівнів та форм, які разом утворюють чуттєвий, раціональний та синтетично-цілісний його компоненти; при тому пізнання має свій внутрішній ритм, оскільки закінчення його рівневого циклу відкриває шлях до наступних.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Розкрийте зміст поняття пізнання.
2. Охарактеризуйте особливості, об'єкт, форми, переваги та недоліки чуттєвого пізнання.
3. Охарактеризуйте особливості, об'єкт, форми, переваги та недоліки раціонально-логічного пізнання.
4. Поясніть необхідність існування та форми синтезу вального рівня пізнання.
5. Охарактеризуйте пізнання як неперервний еволюційний процес.
6. Дайте визначення методу наукового пізнання, окресліть його значення для науки.
7. Охарактеризуйте методи і форми емпіричного пізнання у науці.
8. Дайте перелік та короткі характеристики методів опрацювання фактів у науці.
9. Охарактеризуйте методи і форми теоретичного наукового пізнання.
10. Окресліть сучасне розуміння істини, порівняйте істину та правду.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Що таке істина?

- А. Правильне знання, яке відповідає дійсності.
- Б. Факти і події, які мали місце.
- В. Якісна характеристика знання та мета пізнання.

2. Істина, поєднана з життєвою позицією людини, пошуком, досвідом, здобутками та втратами – це:

- А. Правда.
- Б. Досвід.
- В. Теорія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.

Тема. МЕТОДОЛОГІЯ. СПОСІБ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЙОГО БУДОВА

План

1. Методи і методики.
2. Загальні ознаки науки.
3. Методологія пізнання як форма організації науки.

Певна система методів та форм, засобів та видів пізнання становить наукову методологію. Під методологією розуміють вчення, науку про методи наукового пізнання та перетворення дійсності; це один з аспектів гносеології, який розробляється таким її розділом, як логіка та методологія науки.

Методологія науки – сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці, це вчення про методи пізнання й перетворення діяльності.

Розробка проблем методології науки виникає в зв'язку з необхідністю усвідомлення наукою своєї власної природи, принципів і методів, що лежать в основі пізнання дійсності та відтворення її в мисленні.

Особливого значення проблеми методології набувають у зв'язку з сучасним бурхливим розвитком науки, з тенденцією до вищого рівня узагальнення, коли стає дедалі складніше простежити безпосередній зв'язок між емпіричними фактами та їхнім теоретичним осмисленням. Виникає необхідність осмислити як метод дослідження, так і основоположення та закономірності розвитку теорій, що відображається в прагненні до створення метатеорій.

Наукове пізнання являє собою відносно самостійну, цілеспрямовану пізнавальну діяльність, яка складається із взаємодії таких компонентів:

- пізнавальної діяльності спеціально підготовлених груп людей, які досягли певного рівня знань, навичок, розуміння, виробили відповідні світоглядні та методологічні установки з приводу своєї професійної діяльності;
- об'єктів пізнання, які можуть не збігатися безпосередньо з об'єктами виробничої діяльності, а також практики в цілому;
- предмета пізнання, який детермінується об'єктом пізнання і проявляється в певних логічних формах;
- особливих методів та засобів пізнання;
- уже сформованих логічних форм пізнання та мовних засобів;
- результатів пізнання, що виражаються головним чином у законах, теоріях, наукових гіпотезах;
- цілей, що спрямовані на досягнення істинного та достовірного, систематизованого знання, здатного пояснити явища, передбачити їхні можливі зміни і бути застосованим практично. Наукове пізнання – це цілеспрямований процес, який вирішує чітко визначені пізнавальні завдання, що визначаються цілями пізнання. Цілі пізнання, в свою чергу, детермінуються, з одного боку, практичними потребами суспільства, а з іншого – потребами розвитку самого наукового пізнання.

В науковому пізнанні формуються і набувають відносної самостійності такі форми та засоби, як ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія.

Ідея – це форма наукового пізнання, яка відображає зв'язки, закономірності дійсності і спрямована на її перетворення, а також поєднує істинне знання про дійсність і суб'єктивну мету її перетворення. Ідея в науковому пізнанні виконує багато функцій, основними з яких є: підсумування досвіду попереднього розвитку знання, синтезування знання в цілісну систему, виконання ролі активних евристичних принципів пояснення явищ, спрямування пошуку нових шляхів вирішення проблем.

Проблема – це форма і засіб наукового пізнання, що є єдністю двох змістовних елементів: знання про незнання і передбачення можливості наукового відкриття. Проблема є відображенням проблемної ситуації, яка об'єктивно виникає в процесі розвитку суспільства як протиріччя між знанням про потреби людей у яких-небудь результативних практичних та теоретичних діях і незнанням шляхів, засобів, знарядь їх реалізації. Проблема – це суб'єктивна форма вираження необхідності розвитку знання, яка відображає суперечність між знанням і дійсністю або протиріччя в самому пізнанні; вона є одночасно засобом і методом пошуку нових знань.

Гіпотеза – це форма та засіб наукового пізнання, за допомогою яких формується один з можливих варіантів вирішення проблеми, істинність якої ще не встановлена і не доведена. Гіпотеза є формою розвитку наукового пізнання, засобом переходу від невідомого до відомого, від незнання до знання, від неповного, неточного знання до більш повного, точного. Гіпотези висуваються в контексті розвитку науки для вирішення якої-небудь конкретної проблеми з метою пояснення нових експериментальних даних або ж для усунення суперечностей між теорією та негативними даними експериментів шляхом проведення перевірки, доведення.

Концепція – це форма та засіб наукового пізнання, яка є способом розуміння, пояснення, тлумачення основної ідеї теорії, це науково обґрунтований та в основному доведений вираз основного змісту теорії, але на відміну від теорії він ще не може бути втіленим у струнку логічну систему точних наукових понять.

Теорія – це найбільш адекватна форма наукового пізнання, система достовірних, глибоких та конкретних знань про дійсність, яка має струнку логічну структуру і дає цілісне, синтетичне уявлення про закономірності та суттєві характеристики об'єкта. Теорія на відміну від гіпотези є знанням достовірним, істинність якого доведена і перевірена практикою. Вона дає істинне знання та пояснення певної сфери об'єктивної дійсності, дає змогу зрозуміти її загальні, необхідні, суттєві, внутрішні закономірні властивості та зв'язки. Від гіпотези теорія відрізняється позитивною визначеністю своєї істинності, достовірним знанням. Від інших видів достовірного знання теорія відрізняється своєю точною логічною організацією і своїм об'єктивним змістом, а відповідно і своїми пізнавальними функціями. Теорія дає змогу зрозуміти об'єкт пізнання в його внутрішніх зв'язках і цілісності, пояснює багатоманітність наявних фактів і може передбачити нові, ще невідомі, прогнозує поведінку систем у майбутньому. Дві найважливіші функції теорії – пояснення та передбачення.

Усі форми та засоби наукового пізнання – ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія діалектично взаємопов'язані, і взаємообумовлюють одна одну.

У сучасному науковому пізнанні, залежно від характеру об'єктів пізнання, методів та засобів їх вивчення, від особливостей вирішуваних проблем, виділяють **три основних види наукових досліджень**.

1. **Фундаментальні** теоретичні дослідження, спрямовані на пошук принципово нових ідей, шляхів і методів пізнання та пояснення. Розв'язання їх потребує глибокого аналізу розроблених систем наукового пізнання – теорій, законів, гіпотез, а також критичного вивчення пізнавальних можливостей, методів та засобів наукового пізнання, якими користується дослідник.
2. **Цілеспрямовані** теоретичні дослідження. Вчений тут, як правило, має справу з уже сформульованими теоретичними проблемами, йому належить критично вивчити раніше запропоновані рішення, емпірично перевірити визнані наукою закони, теорії, гіпотези. Важливою метою цього виду наукового дослідження є розмежування перевірених та гіпотетичних знань.
3. **Прикладні** наукові дослідження. Вони спрямовані на практичне використання сформульованих законів та теорій, пошуки методів практичного застосування нових і вже відомих джерел енергії, способів створення нових засобів праці, матеріальних засобів пізнання і т.д. досить часто прикладні дослідження ведуть до нових наукових відкриттів.

Розглядаючи специфіку наукового пізнання, слід охарактеризувати і основні методи, які тут застосовуються.

Спостереження – це певна система фіксування та реєстрації властивостей і зв'язків досліджуваного об'єкта в природних умовах або в умовах експерименту. Спостереження полягає у цілеспрямованому сприйманні предметів дійсності для одержання безпосередніх чуттєвих даних про об'єкт пізнання, вивчення предметів, що спираються на такі чуттєво-сенситивні здібності, як відчуття, сприймання, уявлення.

Вимірювання – метод, що являє собою певну систему фіксації та реєстрації кількісних характеристик досліджуваного об'єкта за допомогою різноманітних вимірвальних приладів та апаратів. Вимірювання – це процес визначення відношення однієї кількісної характеристики об'єкта до іншої однорідної з нею, прийнятої за одиницю виміру.

Експеримент – це метод наукового пізнання, спосіб чуттєво-предметної діяльності, коли явища вивчають за допомогою доцільно обраних чи штучно створених умов, що забезпечують перебіг у чистому вигляді тих процесів, спостереження за якими необхідне для встановлення закономірних зв'язків між явищами.

Аналіз – це розчленування предмета на його складові частини з метою їхнього всебічного вивчення.

Синтез – це об'єднання раніше виділених частин предмета в єдине ціле. Аналіз і синтез діалектично суперечливі та взаємообумовлені методи наукового дослідження.

Абстрагування – це метод відволікання від деяких властивостей та відношень об'єкта і одночасно зосередження основної уваги на тих властивостях та відношеннях, які є безпосереднім предметом наукового дослідження.

Узагальнення – це метод наукового пізнання, за допомогою якого фіксуються загальні ознаки та властивості певного класу об'єктів та здійснюється перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального.

Індукція – це такий метод наукового пізнання, коли на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне, це спосіб міркування, за допомогою якого встановлюється обґрунтованість висунутого припущення чи гіпотези. В реальному пізнанні індукція завжди виступає в єдності з дедукцією, органічно пов'язана з нею.

Дедукція – це метод пізнання, за допомогою якого на основі загального принципу логічним шляхом з одних положень як істинних з необхідністю виводиться нове істинне знання про окреме. За допомогою цього методу окреме пізнається на основі знання загальних закономірностей.

Моделювання – це вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом створення та дослідження його копії (моделі), яка замінює оригінал, ту його сторони та властивості, які є предметом наукового інтересу. Моделювання – це опосередкований метод наукового дослідження об'єктів шляхом вивчення їхніх копій, моделей, коли безпосереднє вивчення їх з певних причин неможливе, ускладнене, чи недоцільне.

Ідеалізація – це спосіб логічного моделювання, завдяки якому створюються ідеалізовані об'єкти. Ідеалізація спрямована на процеси мислимий побудови можливих об'єктів.

Аксіоматичний метод – це метод теоретичного дослідження та побудови наукової теорії, за яким деякі її твердження приймаються як вихідні аксіоми, а всі інші положення виводяться з них шляхом міркування за певними логічними правилами.

Гіпотетико-дедуктивний метод – це метод наукового дослідження, який полягає у висуванні гіпотез про причини досліджуваних явищ і у виведенні з цих гіпотез висновків шляхом дедукції.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Методологія як наука.
2. Загальні ознаки науки.
3. Методологія пізнання як форма організації науки.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

3. Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці, це вчення про методи пізнання й перетворення діяльності – це:

- А. Методологія науки.
- Б. Наукове пізнання.
- В. Види наукових досліджень.

4. Метод пізнання, що являє собою певну систему фіксації та реєстрації кількісних характеристик досліджуваного об'єкта за допомогою вимірювальних приладів називається:

- А. Спостереження.
- Б. Експеримент.
- В. Аналіз.
- Г. Узагальнення.
- Д. Вимірювання.

5. Метод пізнання, коли на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне називається:

- А. Спостереження.
- Б. Індукція.
- В. Аналіз.
- Г. Узагальнення.
- Д. Вимірювання.

6. Метод пізнання, за допомогою якого на основі загального принципу логічним шляхом з одних положень як істинних виводиться нове істинне знання про окреме – це:

- А. Спостереження.
- Б. Індукція.
- В. Аналіз.
- Г. Дедукція.
- Д. Вимірювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

ПИТАННЯ до модуля №2

1. Фундаментальне значення проблеми буття у філософії.
2. Реальність буття і небуття.
3. Поняття новітньої філософської онтології.
4. Свідомість людини.
5. Свідомість і мова.
6. Свідомість і самосвідомість.
7. Природа і функції несвідомого.
8. Суспільна свідомість.
9. Роль цінностей в житті особи і суспільства.
10. Зміст і форми філософського вчення про розвиток.
11. Діалектика як вчення про універсальні зв'язки.
12. Принципи діалектики.
13. Поняття закону.
14. Закони діалектики.
15. Категорії діалектики.
16. Поняття гносеології.
17. Проблема пізнання у філософії.
18. Загальне поняття пізнання.
19. Форми пізнання.
20. Об'єкт і суб'єкт пізнання.
21. Логіка та інтуїція.
22. Пізнання і творчість.
23. Пізнання і знання.
24. Проблема істини.
25. Істина і хибність.
26. Критерії істини.
27. Рівні знання.
28. Методологія. Спосіб пізнавальної діяльності та його будова.
29. Методи і методики.
30. Загальні ознаки методології.
31. Методологія пізнання як форма організації діяльності.
32. Філософське розуміння матерії.
33. З історії становлення психічного відображення.
34. Альтернатива діалектики.

РОЗДІЛ III. СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ.

Тема. ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СУСПІЛЬСТВА.

План

1. Поняття суспільства.
2. Дві основні сфери суспільного буття і головні сфери життя суспільства.
3. Економічна сфера.
4. Політична сфера.
5. Духовна сфера.

Ключові терміни і поняття

Духовне життя суспільства – сукупність процесів, пов'язаних із продукуванням в суспільно-історичному процесі інтелектуальних образів, ідей, настроїв, стереотипів поведінки та ін.

Ідеологія – активно-дійове спрямування процесів духовного життя суспільства, тому це є сукупність ідей, гасел, принципів, що в своїй сукупності утворюють певну програму сукупних соціальних дій.

Прогрес – такий характер розвитку певних, перш за все – соціальних процесів, коли параметри цих процесів підлягають оцінці або вимірюванню за принципом переходу від простого до складного, від одноманітної тотожності до диференційованої єдності, від меншого до більшого та ін.

Суспільство – система діяльності і життя людей, об'єднаних територією проживання, епохою, традиціями і культурою.

Суспільство - об'єктивна реальність, форма існування буття, що володіє внутрішньою структурою, цілісністю, законами, спрямованістю розвитку.

Суспільне буття має дві **сторони**:

- об'єктивну – тобто те, що існує незалежно від свідомості і волі людей (умови життя, потреби людей, стан матеріального виробництва та ін.);
- суб'єктивну – свідомість і воля людей, їхнє відношення до суспільства, прагнення, погляди.

На долю, розвиток суспільства впливають як об'єктивні умови його існування, так і суб'єктивні – воля і свідомість людей.

Основними **сферами** життя суспільства є: економічна, соціальна, політична і духовна.

Економічна сфера – базова, визначальна в житті суспільства. Вона містить у собі: виробництво, розподіл, обмін, споживання матеріальних благ (зміст економічної сфери).

Економічна сфера існує в наступних формах: економічний простір – той, в якому відбувається господарське життя; діяльність інститутів управління економікою; спосіб виробництва матеріальних благ.

Спосіб виробництва матеріальних благ має дві складові: виробничі сили і виробничі відносини.

Виробничі сили – люди з їх знаннями, умінням, трудовими навичками і засобами виробництва.

Засоби виробництва включають в себе все, за допомогою чого здійснюється виробництво: знаряддя праці; сировина і матеріали; будинки, споруди; транспорт.

Виробничі відносини – відносини між людьми в процесі виробництва. До них належать:

- відносини власності, особливо на засоби виробництва. Це визначний елемент виробничих відносин – оскільки той, хто володіє засобами виробництва, є хазяїном економіки і диктує умови, в той час як всі інші, які не є власниками засобів виробництва, вимушені пропонувати свої трудові послуги власникам за заробітну плату;
- відносини обміну діяльності на базі розподілу праці;
- відносини з приводу розподілу виробничих матеріальних благ.

Значення матеріального виробництва (економічної сфери життя суспільства) в тому, що воно:

- створює матеріальну базу існування суспільства;
- сприяє вирішенню проблем, що стоять перед суспільством;
- безпосередньо впливає на соціальну структуру (класи, соціальні групи);
- впливає на політичні процеси;
- впливає на духовну сферу – як безпосередньо (на вміст), так і на інфраструктуру, носій духовної сфери (школи, бібліотеки, театри, книги).

Соціальна сфера – система внутрішнього пристрою суспільства (соціальні групи, нації, народності), основана на розподілі праці, власності на засоби виробництва і національному факторі.

Основними **елементами** соціальної структури суспільства є:

- класи;
- страти;
- прошарки (основані не тільки на економічному розподілі, а й на традиціях);
- люди міст і сіл;
- представники фізичної і розумової праці;
- соціально-демографічні групи (чоловіки, жінки, молодь, старі);
- національні спільності.

По відношенню до соціальної сфери суспільства є два **основних підходи**:

- класовий, відповідно до якого все суспільство ділиться на великі групи – гоністичні, між якими відбувається класова боротьба); розповсюджений у марксистській філософії;
- стратифікаційний, згідно якому суспільство складається з різноманіття всіляких невеликих соціальних груп – професійних, демографічних і т.п., які взаємодоповнюють одна одну і взаємодіють між собою; підхід, властивий західній філософії.

Особливе значення має **соціальна мобільність** – можливість переходу з однієї соціальної групи в іншу (наприклад, робітника – в число інтелігенції, інтелігента – в число підприємця)

Соціальна мобільність – основа нормального існування суспільства, самореалізація кожної людини, його щастя. Як правило, низька соціальна мобільність властива тоталітарним державам і державам, які знаходяться в стані глибокого економічного, політичного і духовного застою.

З іншого боку, висока соціальна мобільність характерна для демократичних, динамічно розвинених суспільств, а також для будь-яких суспільств, які знаходяться в смузі революцій або реформ.

Існують різновиди і серед соціально мобільних суспільств Заходу, а саме: а) країни з найвищим рівнем мобільності – США, Італія, Японія; б) країни з середнім рівнем мобільності – Канада, Великобританія; в) країни з дуже низьким рівнем мобільності – Голландія, Швейцарія, Данія.

У країнах з низьким рівнем соціальної мобільності при високому рівні демократії, високому рівні життя перехід з однієї країни в іншу або неможливий, або вкрай скрутний. Це пояснюється компактністю суспільства, маленькими розмірами, жорстоким взаємозв'язком членів, силою традицій, “зайнятістю” місць в суспільстві.

Найвищим рівнем об'єднання соціальних груп є громадянське суспільство – суспільство, члени якого вважають себе громадянами єдиного цілого, усвідомлюють загальні задачі, моральні традиції.

Тенденцією розвитку сучасного суспільства є:

- перетворення його в усе більш однорідне, згладжування протиріч, різниці між стратами;
- ускладнення структури, дроблення страт до мікрорівня – так званих “малих груп”.

Політична сфера суспільства – сукупність установ і організацій, які виражають інтереси соціальних груп, здійснюють керівництво суспільством.

Елементами політичної системи суспільства є:

- держава і державні органи;
- політичні партії;
- суспільні організації;
- профсоюзи;

- інші інститути.

Всі елементи політичної системи мають свої функції, але в той же час взаємозв'язані.

Головним елементом політичної системи суспільства є держава – система органів, які

здійснюють державну владу. Основними **функціями держави** є:

- представницька (представляти інтереси різних політичних, соціальних груп);
- регулятивна – підтримувати порядок в суспільстві, керувати суспільними процесами);
- охоронна – охороняти громадян як від зовнішньої, так і від внутрішньої загрози;
- зовнішньополітична;
- інтеграційна.

Основне **питання** політичного життя – питання про владу.

Основними **елементами духовного життя** суспільства є:

- духовна діяльність;
- духовні цінності;
- духовні потреби людей;
- духовне споживання;
- індивідуальна свідомість;
- суспільна свідомість.

Духовна діяльність – діяльність свідомості, в процесі якої виникають думки і почуття, образи і уявлення про людину, матеріальний і духовний світ. В результаті духовної діяльності виникають духовні цінності, наприклад, моральні, релігійні підвалини, навчальні теорії, художні твори.

В ході духовної діяльності духовні цінності поширюються і споживаються відповідно до їх духовних потреб. Спілкування між людьми, взаємо обмін духовними цінностями називається духовними потребами.

Індивідуальна свідомість людини – сприйняття ним окремих сторін буття.

Суспільна свідомість – виникаюча із суспільної практики людей, їх виробничої, сімейно-побутової й іншої діяльності сукупність почуттів, настроїв, ідей, теорій, художніх і релігійних образів, різних поглядів, що відбивають усе розмаїття буття.

Елементами суспільної свідомості є:

- повсякденна і теоретична свідомість;
- суспільна ідеологія і психологія;
- форми суспільної свідомості.

Повсякденна свідомість – безпосереднє сприйняття суспільством і його членами навколишньої дійсності.

Теоретична свідомість – найвище узагальнене сприйняття буття.

Суспільна психологія – почуття, інтереси, прагнення, мети, ідеали, звичаї, традиції, потреби й інтереси людей і суспільства в цілому.

Формами суспільної свідомості є: політичне, правове, моральне, навчальне, релігійне.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Охарактеризуйте поняття суспільства.
2. Основні сфери суспільного буття і головні сфери життя суспільства.
3. Поняття економічної сфери.
4. Що таке виробничі сили і виробничі відносини.
5. Охарактеризуйте поняття соціальної мобільності.
6. Політична сфера суспільного буття.
7. Духовна сфера суспільного буття.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Держав на та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Система діяльності і життя людей, об'єднаних територією проживання, епохою, традиціями і культурою – це:
А. Місто.
Б. Нація.
В. Суспільство.

2. Хто з названих філософів вважав розвиток матеріального виробництва основою прогресу суспільства?

- А. М.Гайдегер.
- Б. Платон.
- В. І.Кант.
- Г. К.Маркс.
- Д. З.Фрейд.

3. Який елемент не належить до політичної системи?

- А. Держава.
- Б. Церква.
- В. Політичні партії.
- Г. Громадянське суспільство.
- Д. Політична культура.

4. Що визначається в суспільстві через процедуру визнання?

- А. Цінності.
- Б. Норми.
- В. Закони природи.
- Г. Свобода.
- Д. Щастя.

5. Що не є формою суспільної свідомості?

- А. Релігія.
- Б. Філософія.
- В. Наука.
- Г. Мистецтво.
- Д. Практика.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.** Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
- 2.** Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
- 3.** Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
- 4.** Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
- 5.** Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
- 6.** Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
- 7.** Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
- 8.** Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
- 9.** Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.

10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема. СПОСІБ ВИРОБНИЦТВА МАТЕРІАЛЬНИХ БЛАГ ТА ЙОГО СТРУКТУРА

План

- 1.** Суспільне виробництво.
- 2.** Продуктивна система.
- 3.** Виробничі відносини.
- 4.** Політична сфера суспільства.
- 5.** Громадянське суспільство.

Суспільне виробництво – це цілеспрямована діяльність людей, у процесі якої вони перетворюють та пристосовують предмети природи для задоволення своїх потреб. Це безперечна умова існування людей, вічна природна необхідність. Без неї неможливий обмін речей між людиною і природою, тобто неможливе саме людське життя. Трудова діяльність у суспільстві, суспільне виробництво являє собою постійний, безперервний процес руху людей. У ході такого процесу людина оновлюється, оновлює, розвиває та вдосконалює оточуючий її світ.

Суспільне виробництво – це виробництво людиною матеріальних благ і форм спілкування. Щоб жити, людям треба мати їжу, одяг, житло та ін. матеріальні блага. А для цього вони повинні працювати, виробляти ці блага. Як не може суспільство перестати споживати, так не може воно перестати виробляти. Завдяки виробництву людина змінює умови свого існування і одночасно свою власну природу. Виробництво, як і праця, завжди має суспільний характер. У процесі виробництва люди вступають у незалежні від їхньої волі суспільні відносини. Виробництво завжди виступає у конкретній суспільній формі. На всіх ступенях свого розвитку суспільне виробництво має дві сторони – продуктивні сили і виробничі відносини, які у своїй сукупності становлять економічну структуру суспільства, його базис.

Суспільний процес виробництва охоплює як безпосередній процес виробництва, так і розподіл, обмін та споживання. Між усіма сторонами суспільного виробництва існує тісна взаємодія, в якій безпосереднє виробництво відіграє визначальну роль. Виробництво є вихідним пунктом загального процесу

суспільного виробництва, споживання – його завершальним пунктом, а розподіл і обмін – середніми ланками.

Виробництво є одночасно споживанням робочої сили та засобів виробництва, і, навпаки, споживання є безпосередньо й виробництвом.

Продуктивні сили – знаряддя і засоби виробництва та самі люди, які приводять їх у рух і завдяки своїм знанням, досвіду і трудовим навичкам здійснюють виробництво. Разом з виробничими відносинами продуктивні сили становлять дві сторони способу виробництва. Продуктивні сили відповідають на питання як, якими знаряддями здійснюється виробництво, вони є одним з виявів влади людини над силами природи, влади суспільства над природним середовищем, використовуючи яке люди здобувають необхідні для життя матеріальні блага. Знаряддям, або засобом праці, є річ чи комплекс речей, за допомогою яких людина активно впливає на предмет праці. Сукупність знарядь і предметів праці становить засоби виробництва.

У продуктивних силах можна виділити два основні елементи: матеріалізовану (уречевлену) працю і живі людську працю. Виробництво можливе лише внаслідок цілеспрямованої діяльності людини, її суспільно-корисної праці. Людина є головною продуктивною силою суспільства і одночасно суб'єктом виробництва.

У ході розвитку суспільства в продуктивних силах весь час відбуваються зміни. Відійшли або відходять такі знаряддя праці, як гасова лампа, робоча худоба, парові машини та ін. Натомість виникають нові знаряддя праці – теплові, атомні і гідроелектростанції, трактори, верстати з програмним управлінням, кібернетичні автомати тощо.

Виробничі відносини – суспільні відносини між людьми, що виникають у процесі виробництва, обміну та розподілу матеріальних та духовних благ. Виробничі відносини зумовлюються продуктивними силами, вказують на те, які суспільні класи володіють засобами виробництва.

Виробничі відносини у своїй сукупності становлять економічний базис суспільства, на якому виростає політична надбудова суспільства. Вони в кінцевому

підсумку визначають зміст і напрям політики даного суспільства, його ідеологію, право, мораль, відносини класів, націй тощо.

Існують різні типи виробничих відносин, відповідно до чого розрізняють різні суспільно-економічні формації. За капіталізму, наприклад, засоби виробництва є власністю класу капіталістів, виступають як капітал і є знаряддям експлуатації трудящих. з'єднання засобів виробництва і робочої сили здійснюється тут на ант агонічній основі. В соціалістичному суспільстві виробничі відносини є відносинами співробітництва та взаємної допомоги вільних від експлуатації і рівноправних людей.

Продуктивні сили і виробничі відносини завжди перебувають у тісному **взаємозв'язку** і діалектичній єдності.

Виробничі відносини є формою розвитку продуктивних сил. Якщо виробничі відносини відповідають характерові і рівневі розвитку продуктивних сил, створюється простір для їхнього піднесення. Навпаки, відставання виробничих відносин гальмує розвиток продуктивних сил.

І все ж було б помилково вважати, що виробничі відносини залежать від розвитку продуктивних сил. Не можна абсолютизувати цю властивість виробничих відносин, не враховуючи свідомої діяльності людей. Адже люди завжди діяли і діють, вступаючи в певні відносини, свідомо. об'єктивність встановлення тих чи інших виробничих відносин означає, що їхній характер визначається не станом суспільної свідомості чи свідомості окремої людини, а характером і рівнем розвитку продуктивних сил. Тобто тими можливостями, які створюють для людської діяльності продуктивні сили. Виробничі відносини – це результат людської свідомої діяльності, однак, складаються вони хоч і свідомо, але не довільно, а в залежності від того, якої суспільної форми, умов соціального розвитку потребують продуктивні сили.

Політична сфера суспільства – сукупність установ і організацій, які виражають інтереси соціальних груп, здійснюють керівництво суспільством.

Елементами політичної системи суспільства є:

- держава і державні органи;
- політичні партії;

- суспільні організації;
- профсоюзи;
- інші інститути.

Всі елементи політичної системи мають свої функції, але в той же час взаємозв'язані.

Головним елементом політичної системи суспільства є **держава** – система органів, які

здійснюють державну владу. Основними функціями держави є:

- представницька (представляти інтереси різних політичних, соціальних груп);
- регулятивна – підтримувати порядок в суспільстві, керувати суспільними процесами);
- охоронна – охороняти громадян як від зовнішньої, так і від внутрішньої загрози;
- зовнішньополітична;
- інтеграційна.

Основне питання політичного життя – питання про владу.

Громадянське суспільство – термін, яким у буржуазній філософії і соціології 18 – поч. 19 ст. позначали суспільні, у вузькому розумінні – майнові, відносини на противагу “політичному суспільству” – державі. Суттєвим недоліком тлумачення громадянського суспільства у англійських і французьких матеріалістів було те, що вони не розуміли його залежності від розвитку способу виробництва, пояснюючи формування громадянського суспільства особистими якостями людей, зокрема законодавців, формами правління тощо.

Гегель розумів під громадянським суспільством систему потреб, засновану на приватній власності, систему правових відносин, визнавав залежність громадянського суспільства від держави, яку він вважав істинною формою об'єктивного духу, а громадянське суспільство – лише “конечною” формою духу.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Що таке суспільне виробництво?
2. Що таке продуктивна система?
3. Охарактеризуйте поняття виробничих відносин.
4. Політична сфера суспільства.
5. Громадянське суспільство.

Тест "Хто є хто"

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Цілеспрямована діяльність людей, у процесі якої вони перетворюють та пристосовують предмети природи для задоволення своїх потреб –це:
 - А. Виробничі відносини.
 - Б. Суспільне виробництво.
 - В. Продуктивні сили.

2. Суспільні відносини між людьми, що виникають у процесі виробництва, обміну та розподілу матеріальних та духовних благ – це:
 - А. Виробничі відносини.
 - Б. Суспільне виробництво.
 - В. Продуктивні сили.

3. Знаряддя і засоби виробництва та самі люди, які приводять їх у рух і завдяки своїм знанням, досвіду і трудовим навичкам здійснюють виробництво – це:

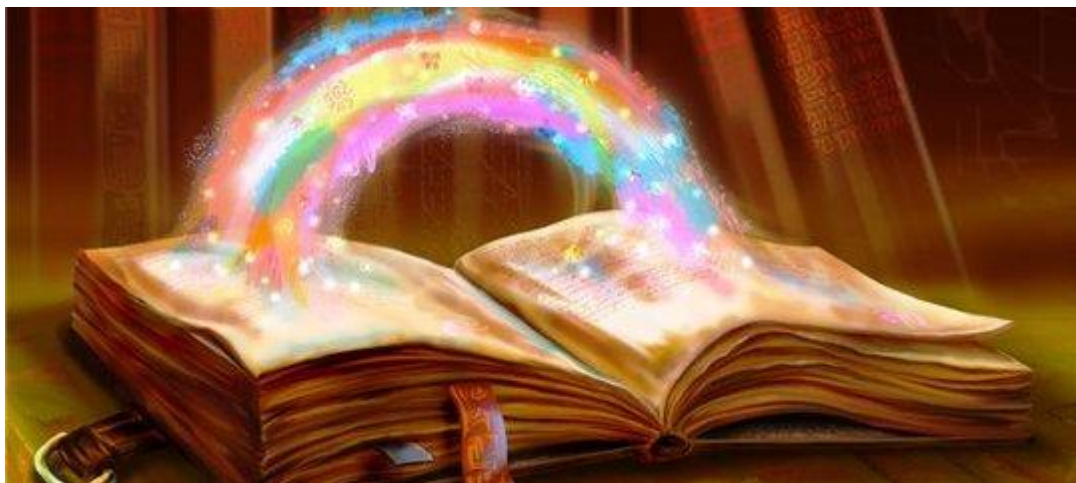
А. Виробничі відносини.

Б. Суспільне виробництво.

В. Продуктивні сили.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.

Тема. ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ І НАУКИ

План

- 1.** Поняття культури, її ознаки.
- 2.** Матеріальна і духовна культура.
- 3.** Культура і цивілізація.
- 4.** Шляхи відродження української культури.
- 5.** Наука як феномен культури.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- чому явище культури в ХХ ст. опинилося в центрі філософських та культурологічних дискусій;
- суттєві ознаки культури та основні ознаки цивілізації;
- причини протистояння культури та цивілізації в історії людства;
- основні аспекти взаємовідношення між національними культурами та світовою культурою;
- які саме проблеми сучасної цивілізації та чому називаються глобальними.

Вміти:

- бачити та пояснювати основні аспекти складності явищ культури та цивілізації;
- використовувати поняття культури та цивілізації для пояснень певних подій сучасного життя;
- використовувати особливості зв'язків національних культур та світової культури для оцінки сучасних соціальних процесів в українському суспільстві;
- оцінювати прояви глобальних проблем сучасної цивілізації в сучасному українському суспільстві.

Розуміти:

- зв'язок проблем культури із особливостями сучасного людського самоусвідомлення;
- тотожність та відмінність явищ культури та цивілізації;
- складнощі вирішень проблем взаємозв'язку національних культур та світової культури;
- важливість проблем сучасного розвитку культури для суспільства та розвитку людської особистості.

Ключові терміни і поняття

Культура – сфера найпершого та найяскравішого виявлення людини, її суттєвих характеристик і можливостей – та частина дійсності, яка перетворена людиною, але в якій людські творчі можливості проявились із найбільшим ступенем повноти, досконалості та виразності, внаслідок чого культура постає носієм виявлень людини як людини, тобто сферою найперших та найвищих цінностей, ідеалів, сенсів.

“Морфологія культури” – поняття, що виражає серцевину культурологічної концепції О.Шпенглера: культура – це явище принципово єдине, тому вся культура певного народу пронизана єдиним початком або єдиною вихідною формою; дослідити та зрозуміти культуру можна лише шляхом виділення цієї форми та відслідковування її видозмін.

Цивілізація – стан функціонування суспільства, що виникає на основі певних досягнень в розвитку культури; цивілізація пов'язана із будівництвом міст, із виникненням письма та держави, із виготовленням та використанням металів, тому вона суттєво стабілізує суспільну історію; але внаслідок неспівпадіння вихідних спрямувань цивілізаційних та культурних процесів, між культурою та цивілізацією можливі не лише взаємні впливи та стимулювання, а й конфлікти.

Глобальні проблеми – такі проблеми, що виникли внаслідок суттєвого зростання можливостей людського впливу на природу: у ХХ ст. масштаби людських дій стали дорівнювати масштабам планетних природних процесів, але ці дії досить часто руйнують природу, ставлячи під загрозу саме людське існування на планеті.

Культура – сукупність усіх видів перетворюючої діяльності людини і суспільства, а також результати цієї діяльності.

Ознаками культури є:

- те, що пройшло через людську перетворюючу діяльність (друга природа, створена людиною);
- способи, технології, методи творення культурних явищ (культуротворча людська діяльність), які вводять людину у так званий технологічний аспект культури;
- сукупність найперших та найвищих духовних і матеріальних цінностей;
- те із створеного людьми, в чому глибинні якості та можливості людини проявились максимально повно, досконало та виразно;
- способи збереження, розподілу та використання культурних цінностей.

Будучи специфічно соціальною програмою людської життєдіяльності, культура закріплюється в матеріальних і духовних цінностях, знакових системах, акумулюючи в них певні знання, значення, творчі здібності, уміння людини і забезпечуючи їхнє соціальне наслідування. У вужчому розумінні культура – це система освіти і виховання як специфічний спосіб наслідування суспільних здобутків людства з метою соціалізації особи, її професійної підготовки і всебічного, гармонійного розвитку.

Матеріальна культура – система цінностей, що є продуктами матеріального виробництва, обслуговують матеріальну діяльність і задовольняють матеріальні потреби людей (засоби і знаряддя праці, споруди, техніка, ужиткові речі тощо).

До **духовної культури** належать продукти духовного виробництва, які виконують ідеологічну, регулятивну, прогностичну та ін. суспільні функції і задовольняють духовні потреби людини.

Поділ культури на матеріальну і духовну відносний. Про це свідчить те, що:

- а) вони не існують цілком відірвано одна від одної, а становлять єдину систему культури як її складові;
- б) цінності матеріальної культури містять у собі певний елемент духовної культури через їх художнє оформлення (житло, одяг);
- в) цінності духовної культури базуються на матеріальній основі (кіно, книги);
- г) сучасна цивілізація визначила досить стійку тенденцію в розвитку культури – інтеграцію її складової.

Цивілізація – певна велика епоха історичного розвитку людства, яка йшла за епохами дикунства та варварства (Л.Морган).

Ознаки цивілізації за Л.Морганом:

- виникнення та розвиток міст;
- оброблення та використання металів;
- виникнення письма;
- поява держави та публічних органів влади.

Наведені характеристики цивілізації свідчать, що поява цивілізації суттєво стабілізувала суспільне життя та хід історії, створила умови для нагромадження історичного досвіду і, звичайно, сприяла продуктивнішому розвитку культури. Тепер певний народ або спільність людей могли захищати свої культурні здобутки, зберігати відомості про своє минуле у записях, не покладаючись на нестійку людську пам'ять та крихкість окремих людських життів.

Проте, стає також ясным, що поняття цивілізації не співпадає із поняттям культури: цивілізація ніби концентрує переважно ті сторони суспільного життя, які забезпечують функціонування технологічної складової культури, а не її смислових засад.

Ознаки цивілізації за О.Шпенглером:

- високий рівень розвитку техніки і науки;
- скупчення людей у гігантських містах;
- деградація мистецтва і культури;
- перетворення народів із виразно окреслених спільнот у безлику “сіру” масу людей;
- падіння зацікавленості духовними цінностями;
- моральний занепад суспільства;
- поширення ерзац-культури;
- нівеляція індивідуальних людських особливостей.

Проблеми сучасної цивілізації:

- соціально-екологічні;
- соціально-економічні;
- соціально-політичні;
- проблеми людини.

Головні ознаки глобальних проблем: їх загальнолюдський характер, масштабність, надзвичайна гострота, необхідність колективного вирішення.

Соціально-екологічні проблеми – забруднення довкілля, знищення зеленого шару Землі, зменшення площі ґрунтів, придатних для рільництва.

Соціально-економічні проблеми – проблема ресурсів, продовольча проблема, демографічна, економічна відсталість значної кількості країн.

До соціально-політичних проблем перш за все належить проблема війни і миру.

Проблеми людини – проблеми, пов'язані з масовим розповсюдженням деяких хвороб (СНІД, онкологічні, діабет); проблеми збереження культурної спадщини людства, взаємини між людьми.

Шляхи та умови розв'язання глобальних проблем:

- масове роз'яснення значення та масштабів глобальних проблем;
- обов'язкове введення в освіту знань, пов'язаних із глобальними проблемами сучасності;
- міжнародна співпраця у справах розв'язання глобальних проблем на різних рівнях;
- міжнародне запровадження в економічні показники виробництва таких норм, що забезпечують фінансування, спрямовані на розв'язання глобальних проблем.

Наука – форма людських знань, складова частина духовної культури суспільства; система понять про явища і закони дійсності; особлива сфера цілеспрямованої людської діяльності, яка включає вчених з їхніми знаннями і здібностями, наукові заклади, і має на меті дослідження на основі певних методів пізнання об'єктивних законів розвитку природи, суспільства і мислення для передбачення і перетворення дійсності в інтересах суспільства.

Загальним методом відповідним сучасній науці, є діалектика, особливими методами – спостереження, індукція і дедукція, аналогія, формалізація, математизація науки тощо.

На вибір предмета досліджень, спрямованість і темпи розвитку науки вирішальний вплив справляють соціально-економічні умови, передусім потреби матеріального виробництва і класової боротьби.

Наука не лише співвідноситься з культурою, а й відноситься до неї. Вона має власну культурну сутність, оскільки освоєння людиною об'єктивного світу власне і є вираженням культури.

Завданням науки є досягнення об'єктивно правильного знання про дійсність і на основі цього – створення більш ефективних та доцільних засобів і джерел виробництва матеріальних благ. Однак ні знання самі по собі, ні матеріальні блага не є метою розвитку людини. Вони слугують лише основою для вирішення фундаментальнішого завдання – всебічного розвитку людських сутнісних сил.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Окресліть основні аспекти філософського розуміння культури.
2. Дайте поняття цивілізації, окресліть сучасні тлумачення взаємозв'язку культури та цивілізації.
3. Дайте критичну оцінку теорії цивілізації О.Шпенглера.
4. Окресліть основні аспекти взаємозв'язку національних культур та світової культури.
5. Поясніть, що таке глобальні проблеми сучасної цивілізації. Наведіть їх перелік.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів,
які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мисли- теля	Період історії, до якого він нале- жить	Держав на та етнічна прина- лежні- сть	Напря- м, течія чи філософсь- ка школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцін- ка відпо- віді

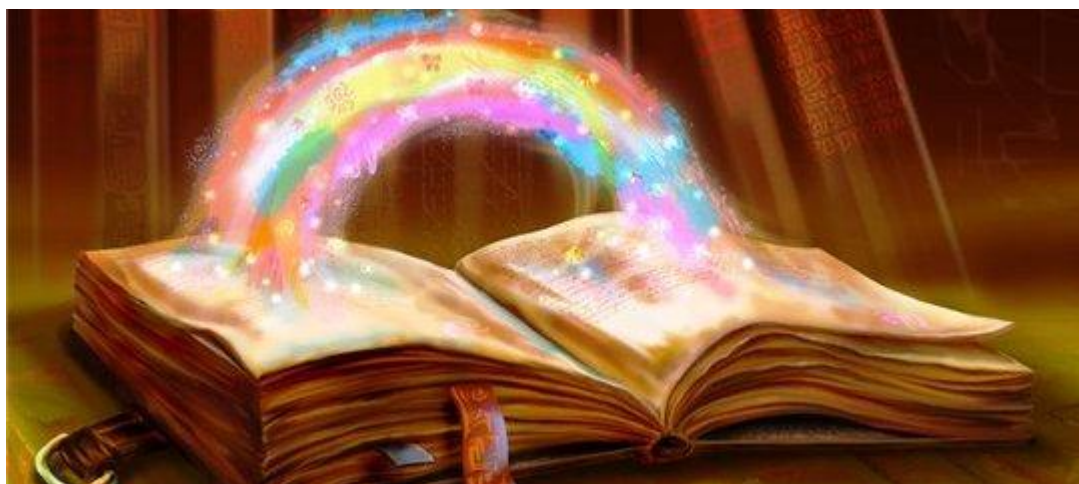
Тести для самоперевірки

- 4. Сукупність усіх видів перетворюючої діяльності людини і суспільства, а також результати цієї діяльності – це:**
- А. Цивілізація.
 - Б. Культура.
 - В. Наука.
- 5. Певна велика епоха історичного розвитку людства, яка йшла за епохами дикунства та варварства називається:**
- А. Цивілізацією.
 - Б. Культурою.
 - В. Наукою.
- 6. Форма людських знань, , особлива сфера цілеспрямованої людської діяльності, яка включає вчених з їхніми здібностями, наукові заклади, і має на меті дослідження об'єктивних законів розвитку природи – це:**
- А. Цивілізація.
 - Б. Культура.
 - В. Наука.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.

7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.

Тема. ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДИНИ

План

1. Філософія історії як напрям філософського знання.
2. Філософія історії про суб'єкт, рушійні сили, умови та чинники історичного процесу.
3. Суспільство як система: основні елементи суспільного життя та їх взаємозв'язок.
4. Духовне життя суспільства.

Після вивчення матеріалу теми Ви повинні:

Знати:

- предмет і завдання філософії історії;
- проблематику філософії історії та особливості її історичного формування;
- основні підходи до розв'язання проблем спрямованості та сенсу історії, її скінченності та нескінченності;
- співвідношення прогресу та регресу, можливі розв'язання проблем суб'єкта та рушійних сил історії.

Вміти:

- пояснювати конкретними прикладами прояви в розвитку історії елементів прогресу, регресу, руху в замкненому колі та ін.;
- застосовувати ознаки особи та особистості для пояснення проблеми суб'єкту історії.

Розуміти:

- основні відмінності процесів людської історії від процесів природи;
- які саме чинники впливають на хід реальних процесів історії та як їх можна використовувати.

Ключові терміни і поняття:

Історія – процеси дійсності, що виникають та розвиваються як частина космічних процесів, але частина особлива - пов'язана із свідомою діяльністю людини та із свідомими фіксаціями сукупності подій, що її супроводжують; через це історія розвивається прискореними темпами, весь час розширює сферу своїх проявів та можливостей, і, отже, постає, як простір творення та реалізації людиною своєї свободи.

Суб'єкт історії – та самодіяльна одиниця, що в історичному процесі постає джерелом історичної активності та, в кінцевому підсумку, - вихідною мотивацією історичних дій; в даній темі аргументується визначення суб'єктом історії не людини, не історії як окремої самовладної персони, а людської особистості.

У своїх поглядах на **історію** філософи розділились на дві групи:

- ті, хто розглядає історію як хаотичний, випадковий процес, позбавлений логіки, закономірностей, спрямованості (наприклад, ірраціоналісти);
- ті, хто бачить визначену логіку в історії, вважаючи історію цілеспрямованим, закономірним процесом, - до цієї категорії належить більшість філософів.

Якщо сутнісні сили людини окреслюють її можливість, то історія людства постає виявленням реальності людини. Якщо ми бажаємо знати, що таке людина, якими є її справжні прояви, то повинні звернутися до історії. Але реальний хід історії не лише підносить, а й принижує людину, не лише сприяє виявленню її можливостей, а й обмежує їх. У цьому аспекті історія людства постає водночас як фонтанування людських потенцій, так і велике кладовище людських сподівань, розпочатих, але не завершених задумів, невиправданих захоплень і т. ін.

Якщо “історія учить нас лише того, що вона нас нічого не вчить”, то чи являє собою щось більше, ніж нагромадження фактів, явищ і подій? Чи можна її розглядати як єдиний процес, а не перехрещення випадкових актів?

Філософія історії як особливий напрям філософського пізнання покликана здійснювати загальну орієнтацію людини в історичному процесі.

Найпершу проблему, що постає при осмисленні історії, можна сформулювати так: чи має історичний процес власну якісну особливість?

**Варіанти розв'язання
проблеми**

Історія – це частина загального природно-космічного процесу
(антична філософія Середньовіччя, частково – Відродження);

Історія має свою якісну специфіку і в певних аспектах
докорінно відрізняється від природно-космічних процесів
(епоха Нового часу, німецька класична філософія);

Історія – це сфера виявлення людської природи (частково –
філософія Відродження, Нового часу та некласична філософія).

Антична філософія вписувала людську історію у загальний космічний коло обіг, а філософія Середньовіччя, навпаки, підпорядковувала природу людській історії, розглядаючи буття природи як до певної міри результат драми людського гріхопадіння. У добу Відродження з'являється думка про те, що історія є сферою випробування людських можливостей. Вона

набувала ще більшого поширення серед деяких просвітників та в пізніші часи. Для Просвітництва була досить характерною думка про те, що історія розгортається відповідно до якостей, притаманних людській природі. У неklasичній формі історичний процес досить часто розглядали як похідне від певних індивідуальних якостей людей. На тому, що історія має свою власну якість, яка принципово відрізняє її як від природи, так і від індивідуальних людських виявлень, уперше почав наполягати Ф.Шеллінг. “Над першою природою повинна вибудовуватись друга і наче вища, в якій панує закон Природи, але зовсім інший, ніж у природі видимій, а саме – закон Природи, що існує задля свободи”.

Другою за значенням слід назвати проблему спрямованості історії: куди йде людська історія? Чи має вона відкриту або приховану мету? Чи має (або повинна мати) історія визначений початок, а також – свій кінець? Частковим – за обсягом, але не за призначенням – елементом цієї проблеми постає питання про прогрес в історії. В історичному розгляді цієї проблеми можна виділити такі варіанти тлумачень спрямованості історії:

- Замкнений коловорот, тобто постійне повернення історії на вже пройдені шляхи (антична філософія): у горизонтальній площині, тобто без зміни рівня того, що відбувається, - Геракліт Ефейський, піфагорійці, стоїки; у вертикальній площині, тобто із виходом на певні вищі стани та із подальшим поверненням до нижчих, початкових – Емпедокл, Демокріт, Лукрецій Кар.
- Лінійний варіант (прямування історії у нескінченність, але без суттєвих змін): частково – імператорський Рим, частково – Новий час та неklasична філософія.
- Завершений, але цілеспрямований процес: християнська середньовічна філософія, філософія історії Гегеля. При цьому варіанті вважалося, що історія має мету, прямує до її здійснення та завершення до досягнення такої мети.
- Історія як процес, що прогресує у варіантах: а) руху “по висхідній лінії”; б) у варіанту “збільшення можливостей розвитку”, деякі течії філософії ХХ ст., наприклад, технократичні).
- Циклічний процес: а) у варіанті “зльотів та падінь”; б) у варіанті “коливань у певних межах”, наприклад, від миру до воєн, від об'єктивного до суб'єктивного та ін.

В античній філософії панував погляд на хід історії як колообіг – нескінченне повернення до минулого та його відтворення у незмінному вигляді через “світовий рік”. При тому інколи подіям не надавали порівняльної оцінки, а інколи їх розглядали через зіставлення “досконале – недосконале”, “вище – нижче”. Історія починається у невизначений час і прямує невідомо куди без будь-яких суттєвих змін – такий погляд на історію був притаманний думці Римської імперії, а також деяким представникам філософії Нового часу.

В епоху Середньовіччя історія чітко вкладається у межі кількох вирішальних подій і має кінцевий, завершений характер: вона розпочинається з гріхопадіння, яке відразу ж передбачає центральну подію історії та її кінець.

Відродження нібито зберігає розуміння руху історії “за колом”, але при тому на перший план виходить циклізм (за кожним злетом історії настає її занепад, за кожним занепадом – злет), амплітуда якого з часом зростає (глибші падіння, але й вищі злети).

Важливими проблемами філософії історії постають такі:

- Як співвідносяться між собою людина і історія? Особа та історія?
- Чи можна вважати бажання та наміри людей основним чинником історії?
- Чи існують закони історії?
- Чи можна достовірно пізнавати історію, чи, навпаки, зацікавленість та упереджене ставлення тут завжди будуть домінувати?

У наш час майже безсумнівним постає твердження, що історія є результатом діяльності людей.

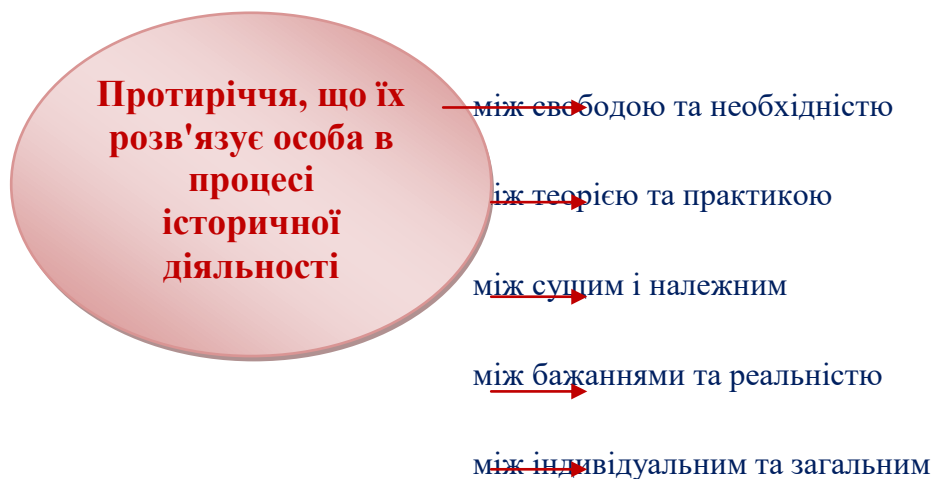
Але й при тому досить поширеним є уявлення, що за поверхнею історичних дій лежать деякі невидимі рушійні сили, приховані чинники, які виконують свою “роботу” щодо здійснення деяких вищих задумів або програм. Людину в даному випадку розглядають лише як виконавця цих задумів або програм, як “дійову особу” у драмі історії.

Найпершою умовою людської діяльності постає природа. Саме у взаємодії з природою людина забезпечує собі життя, задовольняє найперші життєві потреби, нарощує свої знання, уміння, формує мету подальшого просування шляхом прогресу або розширення меж своїх дійових можливостей.

Суб'єктом історії завжди була і є людська особа, бо лише особа постає реальним творцем усієї сукупності складників історичного процесу: вона має реальні почуття, потяги, мотиви, бажання; вона продукує знання, культурні цінності, смисли; вона нагромаджує та використовує інформацію; вона проявляє волю, здійснює психічну та розумову самоорганізацію; нарешті, саме вона постає споживачем історичних здобутків та виміром для справжніх завоювань історії. Але потрібно врахувати, що людина постає особою лише в межах культури та людського спілкування. Тому суб'єкт історії – це особа в єдності її загальнолюдських та індивідуально-неповторних виявлень.

Особа є виразом того, наскільки якості людини перейшли в дійові властивості особи і, водночас, наскільки форми та ситуації соціальних відносин стали можливостями, масштабами, вимірами дій особи. Особа як суб'єкт історії постає ніби “перехрестям” (поєднанням) індивідуальних якостей людини та якостей і простору соціальних відносин.

Щодо рушійних сил історії, то до них варто віднести, передусім, сукупність протиріч, що їх неминуче повинна розв'язувати особа у процесі історичної діяльності.

До **факторів історичного процесу** можна віднести все те, що впливає на активність особи в позитивному або негативному напрямі (стимулює її або навпаки – гальмує). В загальнотеоретичному плані прийнято розрізняти умови, чинники та фактори певних (в даному випадку – соціально-історичних) процесів.

Людина постає реальним та єдиною можливим чинником історії, бо саме вона продукує певні дії та зумовлює існування тих чи інших сфер суспільного життя та історичної діяльності. В цьому плані історія постає як розгортання внутрішніх можливостей людини. Все, що відбувається в історії, насичено людськими прагненнями, інтересами, зусиллями, стражданнями та ін. З іншого боку, історія спеціалізує людину, і остання постає завжди як людина певної епохи, певного історичного типу суспільства; навіть у фаховому відношенні людина історично зумовлена.

Суспільство – система діяльності і життя людей, об'єднаних територією проживання, епохою, традиціями і культурою.

Суспільство - об'єктивна реальність, форма існування буття, що володіє внутрішньою структурою, цілісністю, законами, спрямованістю розвитку.

Суспільне буття має дві **сторони**:

- об'єктивну – тобто те, що існує незалежно від свідомості і волі людей (умови життя, потреби людей, стан матеріального виробництва та ін.);
- суб'єктивну – свідомість і воля людей, їхнє відношення до суспільства, прагнення, погляди.

Основними **сферами** життя суспільства є: економічна, соціальна, політична і духовна.

Духовна діяльність – діяльність свідомості, в процесі якої виникають думки і почуття, образи і уявлення про людину, матеріальний і духовний світ. В результаті духовної діяльності виникають духовні цінності, наприклад, моральні, релігійні підвалини, навчальні теорії, художні твори.

В ході духовної діяльності духовні цінності поширюються і споживаються відповідно до їх духовних потреб. Спілкування між людьми, взаємо обмін духовними цінностями називається духовними потребами.

Духовне життя суспільства є найскладнішою сферою суспільного життя. Воно не підлягає чітким окресленням, однозначним фіксаціям та виправданому і прогнозованому регулюванню. По сьогоднішній день залишається під великим знаком питання проблема стимулювання духовних процесів суспільства.

До **основних елементів** духовного життя суспільства відносять усю ту сукупність думок, норм, ідей та принципів, які пов'язані із функціонуванням найважливіших сфер суспільного життя.

В духовному житті розрізняють також рівні: рівень масової свідомості та рівень суспільної ідеології; при цьому елементи суспільного життя можуть функціонувати на обох цих рівнях.

? **Запитання для самостійного закріплення матеріалу**

1. Окресліть коло питань, що входять у дослідження філософії історії.
2. Поясніть основні тлумачення спрямованості історичного процесу.
3. Поясніть, як співвідносяться між собою суб'єкт та її рушійні сили.
4. Дайте критичну оцінку концепцій, які вважають природні умови вирішальним чинником історії.
5. Дайте перелік основних сфер суспільного життя суспільства та поясніть її основні складові.
6. Спробуйте сформулювати та обґрунтувати своє розуміння співвідношення людини та історії. Чи можна вважати історію реальною дійовою особою?

Тест "Хто є хто"

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Державна та етнічна приналежність	Напрямок чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Який з названих філософів належить до цивілізаційної парадигми у філософії історії?
 - А. Жан-Жак Руссо.
 - Б. Георг Гегель.

- В. Платон.
- Г. Освальд Шпенглер.
- Д. Карл Маркс.

2. Як називається базисне вчення в науці?

- А. Теза.
- Б. Гіпотеза.
- В. Парадигма.
- Г. Логіка.
- Д. Міф.

3. Чи залежить майбутнє людства від наших рішень і вчинків?

- А. До певної міри так.
- Б. До певної міри ні.
- В. Зовсім від нас не залежить.
- Г. Лише від нас залежить.
- Д. Залежить від марсіан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема. ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

План

1. Загальне поняття природи і суспільства, їх відносини.
2. Планета Земля – носій усіх необхідних умов для виникнення життя.
3. Головні складові природи.
4. Головні складові суспільства.

5. Глобальні проблеми людства.

У ХХ ст. в зв'язку з різкою інтенсифікацією впливу людини на природу, бурхливим розвитком науки і техніки, підвищеною необхідністю в корисних копалинах, особливо енергоресурсів, з ростом населення, появою нових видів зброї, в тому числі ядерної, стала актуальною проблема відносин суспільства і природи.

Поняття “**природа**” має два основних значення. В широкому змісті – це весь навколишній світ (в тому числі і людина, суспільство), тобто Всесвіт. У вузькому змісті – те середовище, в якому проходить життя людини і суспільства.

Суспільство – сукупність форм організації життя і діяльності людини, цілісна система спільного життя індивідів. Взаємини суспільства з природою розуміються як відносини між суспільством – цілісною системою людського гуртожитку – і природою у вузькому змісті цього слова, тобто середовищем існування людської цивілізації.

Природа набагато старша від суспільства. Якщо природа нараховує кілька мільярдів років, то історія людства – мільйони років, а організоване людське суспільство існує лише останні кілька тисячоліть.

Природа - невід'ємна умова життя людини і суспільства, так як саме життя може розвиватися тільки в особливому середовищі, причому унікальному. Такі унікальні умови зустрілися тільки на планеті Земля. В теперішній час досліджено велику кількість планет в різних системах, і ні на одній з них немає усіх умов для існування життя. Виходячи з припущень про безкінечність Всесвіту, можна теоретично припустити, що десь знаходяться планети, які мають всі можливості для життя, однак сучасний розвиток науки не дозволяє їх знайти.

Переваги Землі (у порівнянні з іншими планетами) для виникнення життя в тому, що:

- Сонце – зірка, навколо якої обертається Земля та інші планети Сонячної системи – має середні розміри і помірну силу: навколо дуже великих і дуже маленьких зірок життя неможливе;
- Земля знаходиться на оптимальній відстані від Сонця – 150 млн. км?

- Земля має помірні розміри: дуже маленькі планети мають дуже слабе тяжіння, щоб створити навколо себе атмосферу та інші умови життя; навпаки, планети-гіганти мають сильне тяжіння, важко прохідну оболонку навколо себе, що подавляє саму можливість виникнення життя;
- Земля має атмосферу – особливу газоподібну оболонку, яка захищає Землю від сонячної та ін. радіації, впливу космосу, містить кисень і азот, необхідні для дихання та існування живих організмів, не дає Землі швидко нагріватися і швидко охолоджуватися, підтримує температурну рівновагу;
- Земля має воду – також необхідний елемент для життя.

Складовими частинами Землі є:

- літосфера;
- атмосфера;
- гідросфера;
- біосфера.

Літосфера – верхня тверда оболонка земної кулі, в яку входить земна кора і верхня частини мантії. Літосфера має важливе значення для життя, тому що:

- створює тверду основу поверхні (а життя можливе тільки на поверхні, так як всередині Землі знаходиться розплавлена маса – магма і в центрі – залізне ядро);
- містить в собі корисні копалини;
- має особливий органічний шар – ґрунт, що створює умови для життя рослинних організмів, які в свою чергу є їжею для людини і тварин.

Атмосфера – газоподібна оболонка навколо Землі, яка:

- захищає Землю від впливу відкритого космосу;
- запобігає перегріву і охолодженню Землі, створює сприятливий температурний режим;
- містить азот – речовину, яка входить у склад майже всіх живих організмів, і кисень – речовину, необхідну для дихання і при з'єднанні з воднем перетворюється у воду.

Шар атмосфери дуже тонкий. 75% її обсягу розташовано в просторі від поверхні Землі до висоти 10 км. Вище – так звані розріджені шари атмосфери, що містять всього 25% її об'єму і простягаються на 30-50 км, за якими – космос.

Гідросфера – водна оболонка Землі між поверхнею Землі (літосферою) і атмосферою. Вода покриває велику частину земної поверхні – близько 70%, і тільки 30% земної поверхні складає суша у вигляді материків і островів. Значення гідросфери в тому, що:

- завдяки їй, атмосфері і літосфері, здійснюється кругообіг води в природі, що сприяє нормальному розвитку і життю рослинних і тваринних організмів;
- вода є складовою частиною рослинних і тваринних організмів;
- вода є середовищем існування підводних рослин і тварин, риб;

- існує версія, що життя спочатку зародилося у воді і тільки потім частина живих організмів перейшло на сушу.

Біосфера – сфера існування живих організмів. Біосфера охоплює:

- всю літосферу і гідросферу;
- нижні шари атмосфери;
- підземні шари.

Тільки в цьому ареалі можливе життя. **Біосфера** – цілісний взаємозв'язаний організм, який охоплює надводний і підводний рослинний світи. У теперішній час нараховується 500 000 видів рослин і 1,5 мільйони тварин, з них 160 000 видів рослин і тварин – морські.

Свої складові частини має не тільки природа, а й суспільство. В якості **головних складових частин суспільства** сучасні вчені виділяють:

- антропосферу;
- соціосферу;
- біотехносферу.

Антропосфера – сфера життя людей як біологічних організмів.

Соціосфера – область складних суспільних відносин між людьми.

Біотехносфера (техносфера) – область поширення технічного впливу людини і людства.

З появою людини і суспільства природа вступила в новий етап свого існування – стала випробовувати на собі антропогенний вплив (тобто вплив людини і її діяльності). Спочатку відносини людини і природи являли собою взаємний вплив один на одного – людина самостійно бере на себе користь з природи, а природа діяла на людину, причому людина була не захищена від природи, сильно залежала від неї.

В міру становлення суспільства, держави, росту технічної оснащеності людини можливість природи впливати на людину зменшилась, а вплив людини на природу посилювався.

Починаючи з XVI – XIX ст., коли було зроблено велику кількість корисних для людини наукових відкриттів, значно ускладнювалися виробничі відносини, вплив людини на природу став систематичним і повсякденним. Природа стала розглядатися людиною вже не як самостійна реальність, а як сировинне джерело для задоволення потреб людини. У XX ст., коли планомірний науково-технічний

прогрес прискорився у кілька разів і переріс у науково-технічну революцію, антропогенний вплив наблизився до катастрофічного рівня.

В даний час світ техніки практично перетворився в самостійну реальність (суперсучасні технічні відкриття, що зробили можливості людини впливати на природу безмежними, загальна комп'ютеризація), а природа майже цілком підлегла людині.

Головна проблема сучасного антропологічного впливу полягає у невідповідності безмежних потреб людства і майже безмежних науково-технічних можливостей впливу на природу й обмежені можливості самої природи. У зв'язку з цим виникає екологічна проблема – проблема охорони навколишнього середовища від пагубного впливу людини. Самими небезпечними напрямками **пагубного впливу людини на природу є:**

- виснаження надр – протягом своєї історії, а особливо в ХХ ст. людство нещадно й у необмежених кількостях добувало корисні копалини, що привело до виснаження внутрішніх резервів Землі;
- забруднення Землі, особливо водойм, атмосфери промисловими відходами;
- знищення рослинного і тваринного світу, створення умов, при яких технічний розвиток порушує звичний спосіб життя рослин і тварин, змінює природний баланс флори і фауни;
- вирубка лісів;
- застосування атомної енергії як у військових, так і у мирних цілях, наземні і підземні ядерні вибухи.

Для того, щоб вижити і не довести планету до техногенної катастрофи, людство зобов'язане всіляко зменшити свій шкідливий вплив на навколишнє середовище, особливо вищевказані найбільш небезпечні його види.

Останнім часом серед екологічних питань стала виділятися **проблема соціальної екології** – охорони людини, його особистості, здоров'я, суспільства в цілому від наслідків науково-технічного прогресу. Зокрема, дана проблема нерідко зачіпалась у творчості сучасних екзистенціалістів – Яс перса, Хайдеггера, Камю, Сартра. Сучасна людина піддається вже не впливу природи, а масованому впливу суспільства і техніки:

- сучасна людина живе в перенасиченому інформацією суспільстві, під нещадним впливом засобів масової інформації, а також стає все більш залежним від кібернетики;

- росте урбанізація – більшість людей в теперішній час проживає в містах-мегаполісах, найчастіше в дуже великих, що нараховують від 10 до 25 мільйонів населення і насичених високими технологіями, повністю підчиняється ритму, тиску мегаполісу, втрачає свою індивідуальність;
- людина зазнає сильного впливу від розвиненого суспільства і держави – мораль, традиції, закони, податкова система, правоохоронна система, політичні інститути.

Таким чином, людина знаходиться під тиском сучасного високоорганізованого і техногенного суспільства, ризикує втратити себе і перетворитися у “гвинтик”. Задача соціальної екології – максимально огородити людину від негативного впливу суспільства і науково-технічного прогресу.

Особливою проблемою при взаємовідношеннях людини, суспільства і природи в сучасну епоху є **проблема народонаселення**, яка в майбутньому буде ставати більш актуальною і в кінцевому підсумку стане головною проблемою людства. Ця проблема має кілька аспектів:

- ріст населення приводить до кількісного збільшення людства, його потреб, що веде до ще більшої експлуатації природи;
- при рості населення можливе загострення протиріч всередині суспільства, оскільки прогрес може не встигати за ростом населення і благ не буде вистачати на всіх;
- проблема якості населення – чи вистачить матеріальних можливостей у суспільства, у сім'ї забезпечити дітям виховання, навчання, лікування, уваги з боку суспільства?

Проблема народонаселення має і зворотну сторону – в ряді країн спостерігається негативна динаміка росту населення. Це Німеччина, Великобританія, Швейцарія, ряд держав європейської частини бувшого СРСР – Росія, Україна, Білорусія. Виділяються дві головні причини цього явища:

- високоорганізоване техногенне суспільство вимагає від людини багато сил і не залишає їй на сім'ю і дітей, в багатьох сім'ях Заходу стало традицією мати двох, трьох дітей;
- громадяни держав, які знаходяться в процесі становлення реформ, по причині бідності, соціальної незахищеності, труднощів життя намагаються або зовсім не заводити дітей, або обмежуватися мінімумом.

Навпаки, в багатьох країнах Азії та Африки, спостерігається тенденція надмірного росту населення. Особливо в цьому процвітає Китай, Індія, Індонезія, В'єтнам, Пакистан та ін. Ця тенденція викликана, з одного боку, відсутністю контролю за народжуваністю, з іншого – традиціями, хоча такий ріст населення не

оправданий з урахуванням економічної слабо розвиненості країни в цілому і малих матеріальних можливостей з боку більшості сімей.

Подібний ріст населення в країнах Азії і Африки приводить до різкого зниження якості життя, якості підростаючого покоління, створює як окремим сім'ям, так і державам нерозв'язні труднощі.

Виникає питання: а чи є межа населеності Землі, через яку не можна переходити? у цьому зв'язку цікавий закон Мальтуса. Ще в 1798 році Мальтус у своїй книзі “Досвід закону народонаселення” доказав, що такий досвід є і людство повинно його досягти. Це пояснюється тим, що ріст населення проходить в геометричній прогресії, а розвиток науково-технічного прогресу – в арифметичній. Динаміка росту населення Землі підтверджує дану гіпотезу.

Таким чином, якщо раніше для подвоєння населення необхідно було 1000 років, то після 1850 року для цього необхідно було 80 років, 46, 50 років – тобто в теперішній час намітилася тенденція подвоєння населення протягом кожних 50 років. За підрахунками вчених, Земля здатна прокормити 60 мільярдів людей, після чого людям на Землі стане тісно.

При збереженні сучасних темпів приросту населення критичний поріг може бути досягнутий вже до 2150 – 2200 рокам. Щоб не допустити цього, людство повинно вирішити дві проблеми:

- знизити темпи росту населення в Азії і Африці, здійснювати там державну політику контролю за народжуваністю, заохочувати малодітні сім'ї;
- шукати нові способи збільшення можливостей Землі прокормити і забезпечити людство.

В цілому проблема відносин людини, природи і суспільства набуває глобального характеру. **Для запобігання техногенної катастрофи** людство, не втрачаючи часу, зобов'язано:

- припинити або зменшити небезпечний антропогенний вплив на природу;
- зайнятися рішенням Екологічних проблем;
- знаходити нові засоби, ресурси для свого існування, не пов'язані з нещадною експлуатацією ресурсів Землі;
- контролювати народжуваність, вирішити проблему народонаселення, підтримувати баланс між його кількістю і якістю.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Охарактеризуйте загальне поняття природи і суспільства, їх відносини.

2. Планета Земля – носій усіх необхідних умов для виникнення життя.
3. Назвіть головні складові природи.
4. Назвіть головні складові суспільства.
5. Що таке глобальні проблеми людства і як їх вирішувати?

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Держав на та етнічна приналежність	Напрямок чи течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

Тести для самоперевірки

1. Сукупність форм організації життя і діяльність людини, цілісна система життя індивіда – це:
 - А. Суспільство.
 - Б. Нація.
 - В. Природа.

2. Верхня тверда оболонка земної кулі – це:
 - А. Біосфера.
 - Б. Гідросфера.
 - В. Атмосфера.
 - Г. Літосфера.

3. Газоподібна оболонка навколо Землі – це:
 - А. Біосфера.
 - Б. Гідросфера.
 - В. Атмосфера.
 - Г. Літосфера.

4. Водна оболонка Землі між поверхнею Землі і атмосферою – це:
 - А. Біосфера.
 - Б. Гідросфера.
 - В. Атмосфера.
 - Г. Літосфера.

5. Чим є суспільство стосовно природи? (6 балів)

- А. Особливою частиною природи.
- Б. Паном природи.
- В. Надприродним утворенням.
- Г. Слугою природи.
- Д. Рабом природи.

6. Сфера існування живих організмів – це:

- А. Біосфера.**
- Б. Гідросфера.**
- В. Атмосфера.**
- Г. Літосфера.**

7. Сфера життя людей як біологічних організмів – це:

- А. Антропосфера.**
- Б. Соціосфера.**
- В. Біотехносфера.**

8. Область складних суспільних відносин між людьми – це:

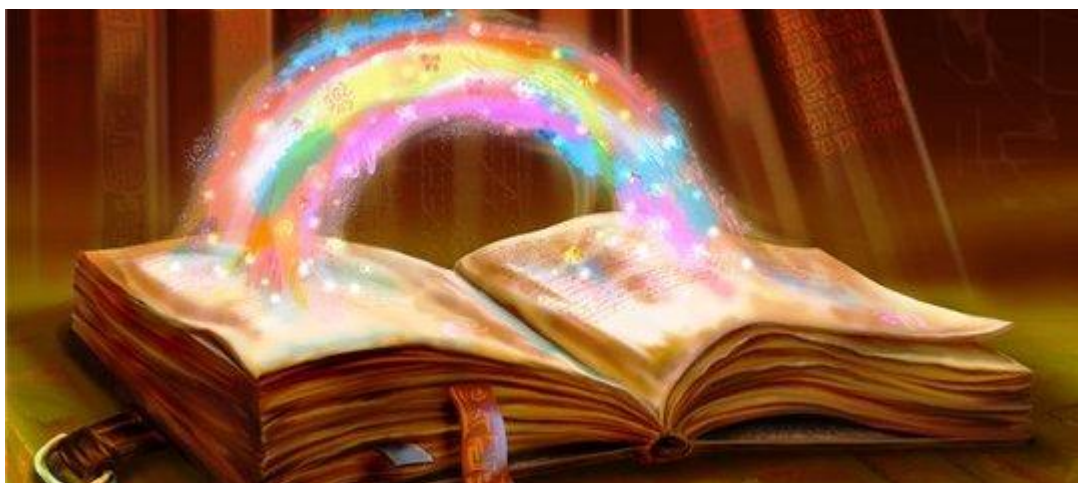
- А. Антропосфера.**
- Б. Соціосфера.**
- В. Біотехносфера.**

9. Область поширення технічного впливу людини і людства – це:

- А. Антропосфера.**
- Б. Соціосфера.**
- В. Біотехносфера.**

ЛІТЕРАТУРА

- 1.** Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
- 2.** Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
- 3.** Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
- 4.** Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
- 5.** Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
- 6.** Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
- 7.** Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
- 8.** Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
- 9.** Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
- 10.** Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
- 11.** Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
- 12.** Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема АКСІОЛОГІЯ В СИСТЕМІ КУЛЬТУРИ

План

1. Людина в системі цінностей. Індивід, особистість.
2. Потреби, інтереси.
3. Структура цінностей.
4. Цінність і ціль.

Людина – суспільна істота, в діяльності якої виявляються суттєві характеристики найвищого якісного рівня матеріального світу – суспільного буття. Будучи продуктом тривалої еволюції матеріального світу, людина є матеріальною, природною істотою, але вона не тільки природна істота, вона людська природна істота, тому сутність її визначається сукупністю усіх суспільних відносин. Людина сама творить своє буття, є єдиним творцем своєї історії. Відношення до продукту праці і відношення праці до акту виробництва в самому процесі праці і є тим, що характеризує людину і дає змогу глибше зрозуміти її сутність.

Індивід – окремо взятий представник людського роду, якому властиві неповторні природні і соціальні якості.

Особистість – це суспільний індивід, якому притаманні соціально значущі риси, що утворюють стійку систему. Соціально значущих якостей у індивіда багато. Особистість же являє собою певну цілісність, систему багатоманітних якостей, рис індивіда. Система ж ця динамічна, рухлива і в той же час відносно стійка. У ході історичного розвитку індивід може набувати одні і втрачати інші соціальні якості, але є якості непроминуші. Наприклад, інтереси особистості у різних умовах можуть бути різними, але інтерес як такий притаманний їй завжди.

Потреби – це вимоги, які ставляться обставинами існування та життєдіяльністю особи, соціальної групи, суспільства до матеріальних і духовних умов життя, соціального середовища в цілому. Потреба виражає активний, творчий характер відношення суб'єкта до об'єктивного світу, який суб'єкт перетворює з метою забезпечення нормальних умов свого існування і розвитку. Потреби людей є рушійною силою розвитку як суспільства, так і самої людини. Заради потреби і здійснюється людська діяльність.

Потреби є основою **інтересів** людини. Категорія потреби охоплює більш широке коло явищ, ніж категорія інтересу. Потреби притаманні всім біологічним організмам, в тому числі й людині. Інтереси ж – тільки людині.

Інтереси, як і потреби, є рушійною силою діяльності, поведінки і вчинків людей. Їх **класифікують**:

- за суб'єктами (інтерес держави, нації, сім'ї);
- за сферами суспільного життя (матеріальні – духовні);
- за значенням (корінні – некорінні);
- за тривалістю (довготривалі – короткотривалі);
- за наявністю суперечностей (узгоджувані – не узгоджувані, гармонійні – негармонійні, антагоністичні – неантагоністичні).

Соціальні норми – це вимоги, які ставляться суспільством, державою, соціальною групою до особистості і які вона має виконувати. Вони потрібні будь-якому суспільству для упорядкування життя, його ефективного функціонування, налагодження необхідної взаємодії його членів.

Формування та існування **життєвої позиції особистості** зумовлюють: суспільне середовище, потреби, інтереси, цінності, ціннісні орієнтації, соціальні

норми, а також певним чином спрямовані емоції. Життєва позиція особистості включає в себе її орієнтацію у навколишньому світі, у навколишньому середовищі, у тому числі ціннісну орієнтацію, її ставлення до інших людей, установку і готовність до здійснення певних дій, форми і способи цього здійснення.

Класифікація життєвих позицій:

- активна – пасивна;
- критична – некритична, пристосовницька;
- істинна – хибна;
- суперечлива – несуперечлива;
- нова – стара;
- прогресивна – реакційна;
- мілітаристська – антимілітаристська;
- економічна, моральна, художня, релігійна, світоглядна та ін.

Діяльність – суттєва визначеність способу буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни, опосередковані ідеальним. Основними моментами діяльності є суб'єкт (носій) діяльності; мета – ідеальний образ бажаного, відповідно до якого перетворюється предмет; засіб, за допомогою якого здійснюється перетворення; предмет (об'єкт), на який спрямована діяльність; результат діяльності.

Виховання – процес підготовки людей до того, щоб вони могли виконувати необхідну, корисну діяльність. У ролі вихователя виступають найрізноманітніші суб'єкти: суспільство, держава, нація, суспільна група, політична партія, громадська організація, трудовий чи військовий колектив, церква, школа, група однодумців, сім'я і т.п. суб'єктом виховання може бути також окремо взятий індивід, який справляє свій вплив на інших індивідів.

Цінність – позитивне чи негативне значення речей, подій, духовних витворів тощо для життєдіяльності певного суспільства, класу чи окремої людини. Якісні й кількісні визначення цінності перебувають у подвійній залежності: з одного боку, цінності зумовлюються внутрішніми властивостями самих речей; з другого, – вони детерміновані характером самих потреб і прагнень суспільної людини.

Урізноманітнення потреб і ускладнення завдань людей, так само як і поява нових засобів задоволення їх і розв'язання, спричиняють глибокі зрушення в сфері

людських цінностей. Кожна річ є сукупністю багатьох властивостей і може бути корисна різними своїми сторонами.

Провідним фактором розвитку цінностей, якісних змін їх і кількісного нагромадження є суспільно-історична практика. Крім основного поділу на позитивні й негативні, цінності ще розрізняють за модальністю як реальні і потенційні, а також як безпосередні й опосередковані, абсолютні й відносні. Відповідно до головних сфер людської життєдіяльності цінності класифікують на матеріальні, суспільно-політичні й духовні.

В буденній мові поняттям цінності часто позначають самий предмет, який здатний задовольнити певну потребу людини. Тут цінність ототожнюють з її носієм і пов'язують лише з позитивним значенням речей, ідей тощо. Тому слід чітко розрізняти філософську категорію цінності від цінності в буденній мові.

Ціль – ідеальний, наперед визначений результат людської діяльності, спрямованої на перетворення дійсності відповідно до усвідомленої людиною потреби. Ціль є безпосереднім внутрішньо спонукальним мотивом людської діяльності. Вона як закон визначає й спрямовує цю діяльність, мобілізує волю й енергію людини.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

- 1.** Людина в системі цінностей. Індивід, особистість.
- 2.** Потреби, інтереси.
- 3.** Структура цінностей.
- 4.** Цінність і ціль.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів, які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він	Держав на та етнічна приналежні-	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді
----------	-----------------------	-------------------------------------	---	---	----------------------	---	-------------------------

		нале-	сть				
		жить					

Тести для самоперевірки

1. Що є основою інтересів людини?

- А. Цінність.
- Б. Виховання.
- В. Діяльність.
- Г. Потреби.
- Д. Ціль.

2. Вимоги, які ставляться суспільством, державою, соціальною групою до особистості і які вона має виконувати – це:

- А. Соціальні норми.
- Б. Інтереси людини.
- В. Потреби людини.

3. Що таке ціль?

- А. Суттєва визначеність способу буття людини в світі.
- Б. Ідеальний, наперед визначений результат людської діяльності.
- В. Процес підготовки людей до виконання необхідної, корисної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

Тема. БАЗОВІ ЦІННОСТІ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

План

1. Історичний розвиток філософських уявлень про цінності.
2. Цінності в структурі соціуму.
3. Логічні елементи категорії цінності.
4. Ієрархія цінностей людського буття.

Основою еволюції філософських уявлень про **цінності** була давня теоретична традиція, що подавала відношення людини до світу в дихотомії знання та цінностей. Віддавна світ ціннісних переживань перебував у центрі філософських досліджень, головним чином у його етичних, естетичних та релігійних проявах. В античну, середньовічну епохи філософи розробляли ціннісну феноменологію, не піднімаючись до аналізу власне категорії “цінність”, її логічного змісту.

Цінності в житті суспільства виступають соціально-значимими орієнтирами діяльності суб'єктів, одним із факторів розгортання політичної історії. Вони є чимось більш високим, ніж звичайна зацікавленість людини. Саме через культурні цінності людина задовольняє свої потреби, і саме існування цінностей відрізняє людину від тварин. Цінності становлять фундамент культури, і предметним полем формування цінностей є культура. Ці категорії невіддільні одна від одної. Культура і визначається через систему цінностей та ідей, що слугують для регулювання поведінки членів даного соціуму.

Культура є цементом будівлі суспільного життя, а **цінності** – осередком духовного життя суспільства. Культура встановлює, що таке цінність, що – антицінність. Люди, що поділяють однакові цінності, становлять соціальні групи, об'єднуючись у політичній, економічній боротьбі, спрямовуючи, таким чином, історію в певному напрямі. Цінності скріплюють громадську єдність, цілісність соціуму, перешкоджаючи руйнівному впливу ззовні.

Суспільні цінності формуються поступово, через відбір певних видів поведінки і досвіду людей. Спочатку вони з'являються як сукупність звичок, прийомів людського побуту, специфічні форми поведінки, що передаються від покоління до покоління як ознаки власне людського способу життя, відмінні від тваринних, інстинктоподібних. З часом ці прийоми побуту закріплюються,

схематизуються в таких нормативних утвореннях, як традиції, обряди, звичаї, ритуали.

Суб'єкт-об'єктна природа цінностей. Існування культурних цінностей характеризує саме людський спосіб буття, рівень виділення людини з природи. Ціннісний тип світорозуміння зумовлений суспільним способом життя людини, існуванням суспільних потреб. Ці потреби охоплювали основні сфери побуту вже первісної людини – працю, ритуальні танці, навчання, поховальні обряди, звичаї подарунків, гостинності, заборону кровозмішення, жарти, релігійні і магічні дієства. Потреба в таких видах діяльності не мала безпосереднього біологічного значення. Вони і становили основу перших ціннісних комплексів.

Таким чином, аксіологія як теорія цінностей має починати аналіз природи цінностей з дослідження характеру і структури людської діяльності.

Цінності як структурний елемент діяльності. Свій ціннісний світ людина вибудовує в процесі предметно-практичної діяльності. А будь-який акт діяльності включає в себе ідеальний момент, під час якого складається задум дії, її ідеальна мета, план реалізації, а також життєвий смисл цієї діяльності, загалом те, задля чого здійснюється вся дія. Саме цей момент діяльності і характеризує категорія цінності.

Ціннісний світ людини складається з ціннісних образів. На відміну від пізнавального образу, спрямованого на відображення світу таким, який він є, основою, вихідною, власною формою буття цінності є чуттєве переживання. Воно не може бути виражене в об'єктивних характеристиках. Атрибутами його є закличність, наказовість, бажаність, але не об'єктивність, все загальність і необхідність. Емоційно ціннісний образ розкриває сферу потягів, прагнень, спонук, тобто сферу воління.

Цінність – явище соціальне, тому не може бути однозначно істинною чи хибною. Поняття істини надто вузьке для характеристики способу відповідності цінності і дійсності.

Як стандарти поведінки норми передбачають санкції за їх дотримання або недотримання. В соціології розрізняють соціальні й правові норми.

Основна норма, в якій функціонують цінності, - **ідеал**. Особливістю ідеалу є його нездійсненність. У цьому проявляється абсолютність ідеалу, його безкінечність, принципова недосяжність. Саме завдяки безкінечності ідеалу можлива ціннісна ієрархія, певна градація, що визначається відповідністю ідеалу; ідеал же не має ступенів.

Свою діяльність людина будує у відповідності з нормативами і цінностями. Без усвідомлення людиною змісту цінностей, якими вона керується, неможливо визначити цілі її діяльності. Саме цей суб'єктивний аспект вироблення цілей суспільної діяльності людей і відображається категорією ціннісної орієнтації. Ціннісні орієнтації утворюються на основі системи цінностей, які в межах даного суспільства виконують близькі функції, мають єдину систему значень і є найважливішим елементом у структурі особистості. В них відображається вибіркоче, суб'єктивне ставлення особистості до об'єктивних умов її життя. Найважливішою функцією цих орієнтацій є функція регулятора зовнішньої поведінки індивіда.

В історії культури було багато систем ціннісних орієнтацій, які на основі домінуючих цінностей об'єднувались у типи ціннісних орієнтацій. Дослідники виділяють різні типи таких орієнтацій. Загальновизнаними є такі: етико-релігійна

(етизм), образно-естетична (естетизм), утилітарна ціннісна, науково-теоретична, політична (етатизм) орієнтації.

Етизм – це система, що найбільшою мірою виражає загальнолюдський зміст. Цей тип орієнтації будується на ідеалах добра, гуманності, справедливості, для нього характерний високий рівень суспільної активності, відповідальності за долю інших людей.

Для **естетизму** найбільш властива орієнтація, привабливість якої – у здатності відірватись від світу турбот і відповідальності. Естетизм може бути аморальним, спрямованим проти етичних основ життя суспільства.

Політична орієнтація пов'язана з прагненням до влади, до кар'єри. Вона притаманна шанобливим людям, що задля досягнення своїх цілей уміють об'єднувати інших.

До **базових, загальнолюдських цінностей** належать цінності добра (блага), свободи, користі, істини, правди, творчості, краси, віри.

Підсумковою цінністю є **благо** як єдність істини, добра і міри. Благо виступало вищим життєвим орієнтиром людини, узагальнювало в собі і вищу мету її існування, і спосіб життя. Усвідомлення себе частиною універсаму, свого неповторного буття в ньому виражалось у цінностях сенсу і свободи. Пафос перетворення світу орієнтував людину на користь, а подолання перешкод – на цінність добра. Пізнання об'єктивного світу і суб'єктивного світу обумовлювали ставлення до світу й правди. Пізнання і перетворення світу обумовлювали ставлення до світу на основі творчості. Цілісний погляд на світ обумовлював, підносив людський дух до мудрості, а зв'язок з універсамом формував цінності краси і віри.

Порівняно із звичайними цінностями вищі цінності мають скоріше орієнтаційний, ніж регулятивний характер, в них більше споглядальності. **Вищі цінності** – це місткі, емоційно-образні узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій, що визначають усі сфери життя людини. До них відносяться цінності суспільного устрою, спілкування, діяльності, самозбереження, цінності особистих якостей, а також загальнолюдські цінності.

У житті індивіда вищі цінності визначають сенс його існування, з якого випливає вся мотивація даного суб'єкта. Завдяки цим цінностям людина долучається до вищої інстанції, що наповнює сенс її існування, надає йому конкретики.

? Запитання для самостійного закріплення матеріалу

1. Історичний розвиток філософських уявлень про цінності.
2. Що таке цінності в структурі соціуму?
3. Логічні елементи категорії цінності.
4. Ієрархія цінностей людського буття.
5. Цінності як структурний елемент діяльності.

Тест “Хто є хто”

Виберіть у кінці посібника імена філософів,
які належать до даного періоду, та заповніть тест.

№	Ім'я мислителя	Період історії, до якого він належить	Держав на та етнічна приналежність	Напрямок, течія чи філософська школа	Основні праці	Поняття, введені ним в науковий обіг	Оцінка відповіді

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Навчальна дисципліна: Основи філософських знань.

Тема Мета і цінність людської життєдіяльності

Мета заняття: Розглянути проблематику філософії історії та особливості її історичного формування; проаналізувати основні підходи до розв'язання проблем спрямованості та сенсу історії, скінченності та нескінченності; співвідношення прогресу та регресу.

Розглянути системну організацію суспільного життя як стабільний елемент суспільства.

Виховувати повагу до людини, дбайливе ставлення до особистості, її індивідуальності.

Вид заняття: Семінар.

Міжпредметні зв'язки: анатомія, психологія, соціологія, політологія, зарубіжна література, всесвітня історія.

Забезпечення заняття: тема заняття і епіграф на дошці;
візитні картки у ведучих;
таблиці для оцінювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
2. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
3. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
4. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
5. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
6. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
8. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
9. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
10. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
11. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
12. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.

ХІД І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

I. Організаційна частина:

- 1.7. Перевірка наявності студентів на занятті.
- 1.8. Виявлення готовності студентів до занять.
- 1.9. Проведення політінформації.

II. Повідомлення теми, мети, завдань заняття.

III. Мотивація навчальної діяльності:

- розкрити значимість історії філософії як реальності людини та її виявлень;
- зрозуміти головну мету філософії історії – дати людині загальні орієнтації в історії, допомогти їй оцінити можливості та умови свого соціально-історичного життєвого самоутвердження;
- зрозуміти, що людина – найвища цінність історії.

IV. Актуалізація опорних знань студентів:

- 4.1. Сутність процесу пізнання.
- 4.2. Рівні та форми пізнання. Пізнання як процес.
- 4.3. Проблема істини в пізнанні. Істина і правда.**
- 4.4. Особливості наукового пізнання. Основні методи пізнання.

V. Проведення семінарського заняття за планом:

5.1. Філософія суспільства:

- поняття суспільства, основні підходи до розуміння суспільства;
- природні умови суспільного життя,
- демографічні чинники суспільного розвитку;
- сутність і структура суспільних відносин.

5.2. Філософія історії про суб'єкт, рушійні сили, умови та чинники історичного процесу:

- визначення особи, людина та історія;
- матеріальні основи розвитку суспільства.

5.3. Спосіб виробництва матеріальних благ та його структура:

- економічні процеси та відчуження людини;
- політична система суспільства;
- громадське суспільство.

5.4. Філософія культури і науки:

- поняття культури, матеріальна і духовна культура;
- національна культура, культура і цивілізація;
- шляхи відродження української культури;
- наука як феномен культури, структура науки.

5.5. Аксиологія в системі культури:

- базові цінності людського буття;
- людина як чинник розвитку біосфери.

5.5. Домашнє завдання: підготуватися до модуля №3.

**ПИТАННЯ
до модуля №3**

1. Поняття суспільства.
2. Основні підходи до розуміння суспільства.
3. Природні умови суспільного життя.
4. Демографічні чинники суспільного розвитку.
5. Сутність і структура суспільних відносин.
6. Філософія історії про суб'єкт.
7. Рушійні сили, умови та чинники історичного процесу.
8. Визначення особи.
9. Людина та історія.
10. Матеріальні основи розвитку суспільства.
11. Спосіб виробництва матеріальних благ та його структура.
12. Економічні процеси та відчуження людини.
13. Політична система суспільства.
14. Громадянське суспільство.
15. Поняття культури.
16. Матеріальна та духовна культура.
17. Національна культура.
18. Культура та цивілізація.
19. Шляхи відродження української культури.
20. Наука як феномен культури.
21. Структура науки.
22. Людина в системі цінностей.
23. Структура цінностей.
24. Цінність і ціль.
25. Базові цінності людського буття.
26. Цінність орієнтації.
27. Вищі духовні цінності.
28. Поняття про духовну досконалість.
29. Людина як чинник розвитку біосфери.
30. Космічно-природна основа людського буття.
31. Ідеї В.Вернадського про ноосферу.
32. Глобальні проблеми людства.

ЗАПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ
з предмету “Основи філософських знань”

1. Фундаментальне значення проблеми буття у філософії.
2. Реальність буття і небуття.
3. Поняття новітньої філософської онтології.
4. Свідомість людини.
5. Свідомість і мова.
6. Свідомість і самосвідомість.
7. Природа і функції несвідомого.
8. Суспільна свідомість.
9. Роль цінностей в житті особи і суспільства.
10. Зміст і форми філософського вчення про розвиток.
11. Діалектика як вчення про універсальні зв'язки.
12. Принципи діалектики.
13. Поняття закону.
14. Закони діалектики.
15. Категорії діалектики.
16. Поняття гносеології.
17. Проблема пізнання у філософії.
18. Загальне поняття пізнання.
19. Форми пізнання.
20. Об'єкт і суб'єкт пізнання.
21. Логіка та інтуїція.
22. Пізнання і творчість.
23. Пізнання і знання.
24. Проблема істини.
25. Істина і хибність.
26. Критерії істини.
27. Рівні знання.
28. Методологія. Спосіб пізнавальної діяльності та його будова.
29. Методи і методики.
30. Загальні ознаки методології.
31. Методологія пізнання як форма організації діяльності.
32. Філософське розуміння матерії.
33. З історії становлення психічного відображення.
34. Альтернатива діалектики.
35. Фундаментальне значення проблеми буття у філософії.
36. Поняття новітньої філософської онтології.
37. Свідомість людини.
38. Роль цінностей в житті особи і суспільства.
39. Зміст і форми філософського вчення про розвиток.
40. Діалектика як вчення про універсальні зв'язки.
41. Принципи діалектики.
42. Поняття закону.

43. Закони діалектики.
44. Категорії діалектики.
45. Поняття гносеології.
46. Проблема пізнання у філософії.
47. Проблема істини.
48. Методологія. Спосіб пізнавальної діяльності та його будова.
49. Методологія пізнання як форма організації діяльності.
50. Філософське розуміння матерії.
51. З історії становлення психічного відображення.
52. Поняття суспільства.
53. Демографічні чинники суспільного розвитку.
54. Сутність і структура суспільних відносин.
55. Рушійні сили, умови та чинники історичного процесу.
56. Людина та історія.
57. Матеріальні основи розвитку суспільства.
58. Спосіб виробництва матеріальних благ та його структура.
59. Політична система суспільства.
60. Громадянське суспільство.
61. Поняття культури.
62. Шляхи відродження української культури.
63. Наука як феномен культури.
64. Людина в системі цінностей.
65. Базові цінності людського буття.

1. П'єр Абеляр
2. Августин Блаженний
3. Марк Аврелій
4. Фома Аквінський
5. Аль-Арабі
6. Анаксагор
7. Анаксимандр
8. Анаксімен
9. Аристотель
10. Денієл Белл
11. Френсіс Бекон
12. Джорж Берклі
13. Микола Бердяєв
14. Мартін Бубер
15. Будда
16. Володимир Вернадський
17. Володимир Винниченко
18. Джамбатіста Віко
19. Людвіг Вітгенштейн
20. Вольтер
21. Г.-Г. Гадамер
22. Мартін Гайдеггер
23. Г.В.Ф. Гегель
24. Геракліт
25. Томас Гоббс
26. Микола Гоголь
27. Едмунд Гуссерль
28. Рене Декарт
29. Демокріт
30. Дмитро Донцов
31. Емпедокл
32. Епіктет
33. Епікур
34. Зенон Елейський
35. Ібн-Рушд
36. Ібн-Сіна
37. Митрополит Іларіон
38. Томазо Кампанелі
39. Альбер Камю
40. Іммануїл Кант
41. Сьорен К'єркегор
42. Ж.А. Кондосе
43. Огюст Конт
44. Конфуцій
45. Григорій Кониський
46. П.В. Копнін
47. Михайло Костомаров
48. Ніколас Кузанський
49. Лао-Цзи
50. Клод Леві-Стросс
51. В'ячеслав Липинський
52. Джон Локк
53. В.Г. Лейбніц
54. Ніколо Макіавелі
55. Ніколя Мальбранш
56. Карл Маркс
57. Герберт Маркізе
58. Піко делла Мірандолла
59. Мішель Монтень
60. Томас Мор
61. Фрідріх Ніцше
62. Вільям Оккам
63. Оріген
64. Пилип Орлик
65. Блез Паскаль
66. Піфагор
67. Платон
68. Плотін
69. Карл Поппер
70. Олександр Потебня
71. Феофан Прокопович
72. Протагор
73. Бертран Рассел
74. Ж.-Ж. Руссо
75. Ж.-П. Сартр
76. Сенека
77. Григорій Сковорода
78. Сократ
79. Володимир Соловйов
80. Генрі Спенсер
81. Бенедикт Спіноза
82. Тертуліан
83. Елвін Тоффлер
84. Данило Туптало
85. Фалес
86. Людвіг Фейербах

ВІДПОВІДІ НА ТЕСТИ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Питання	Відповідь	Питання	Відповідь	Питання	Відповідь
1	В	47	А	93	Б
2	Г	48	Г	94	А
3	А	49	А	95	В
4	Д	50	Д	96	Б
5	Б	51	А	97	А
6	Д	52	В	98	В
7	А	53	В	99	Г
8	В	54	В	100	А
9	Г	55	Г	101	Б
10	А	56	В	102	В
11	Б	57	Г	103	Г
12	Б	58	Б	104	В
13	А	59	Б	105	Б
14	Г	60	А	106	А
15	В	61	Б	107	А
16	В	62	А	108	А
17	А	63	Д	109	Б
18	Г	64	Б	110	В
19	А	65	А	111	А
20	Д	66	Г	112	Г
21	А	67	А	113	Б
22	А	68	А	114	А
23	В	69	В	115	Г
24	Д	70	Б	116	Д
25	В	71	В	117	В
26	А	72	Б	118	А
27	Б	73	Б	119	А
28	Г	74	В	120	Б
29	В	75	Г	121	В
30	Б	76	Г	122	Г
31	Г	77	Г	123	Б
32	Г	78	А	124	В
33	А	79	В	125	А
34	Д	80	А	126	Б
35	Г	81	А	127	Г
36	А	82	Д	128	Д
37	В	83	Б	129	А
38	А	84	Г	130	А, Б
39	Д	85	В	131	В
40	Г	86	Г	132	Б
41	Б	87	Б	133	В
42	Г	88	Б	134	А
43	Б	89	Д	135	Б
44	В	90	Г	136	В
45	Д	91	В	137	А

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Надольний І.Ф. та ін. Філософія: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 1997.
2. Петрушенко В.Л. Філософія: Навчальний посібник. – К.: Каравела. – Львів: Новий світ – 2000, 2001.
3. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
4. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
5. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
6. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
7. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
8. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
9. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
10. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
11. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
12. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
13. Філософія: Курс лекцій. – К., 1994.
14. Философия. Учебник / Под ред. В.Д. Губина. – М., 1997.
15. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия: Учебник. – М.: Проспект, 1996.
16. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996.
17. Фролов И.Т. и др. Введение в философии: Учебник для высших учебных заведений: в 2-х ч. – М.: Политиздат, 1989.
18. Бойченко І.В. Філософія історії. – К.: Знання, 2000.
19. Гордиенко А.Т. Історія філософії України: Хрестоматія. – К.: Либідь, 1993.
20. Горак Г.І. Філософія. – К.: Вілбор, 1997.
21. Горлач М.І. Філософія: Підручник. – Харків: Консул, 2000.
22. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій. – К.: Наукова думка, 1996.
23. Жаров Л.В. Современная философия: Словарь и хрестоматия. – Ростов-на Дону: Феникс, 1996.
24. Тарасенко Н.Ф., Русин М.Ю. Історія філософії України: Підручник. – К.: Либідь, 1994.
25. Гурина М. Философия: Учебное пособие. – М.: Республика, 1998.
26. Богута Й.Й. История философии в кратком изложении: перев. с чеш. – М.: Мысль, 1995.
27. Мотрошилова Н.В., Руткевич А.М. История философии. Запад – Россия – Восток / книга 111 Философия XIX-XX ст. – М.: Греко-латинский кабинет, 1998.
28. Гуревич П.С., Столяров В.И. Мир философии: в 2-х т. – М.: Политиздат, 1991.
29. Никонова К.М. Семинарские занятия по философии. – М.: Высшая школа, 1991.

30. Огородник І.В. Історія філософської думки в Україні. – К.: Вища школа, Знання, 1996.
31. Радугин А.А. Філософія. – М.: Центр, 1996.
32. Старовойт І.С., Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. – Тернопіль: Астон, 1996.
33. Струк Й. Філософія: Курс лекцій. – К.: Интас, 1995.
34. Причепій Є.М. Філософія: Посібник. – К.: Академія, 2001.
35. Кохановский В.П. Філософія: Учебник для высших учебных заведений. – Ростов-на Дону: Феникс, 1995.
36. Тарасенко М.Ф. Історія філософської України. – К.: Либідь, 1994.
37. Бичко І.В. та ін. Філософія: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1993.
38. Заїченко Г.А. та ін. Філософія: Підручник для вузів. – К.: Вища школа, 1995.
39. Бублик С.А. Релігієзнавство – Київ. Юрінком Інтер. 1998.
40. Калінін Ю.А., Харьковченко Є.А. Релігієзнавство. Підручник. Київ. 1995
41. Рибачук М.Ф. Релігієзнавство. Навчальний посібник. Київ “Освіта”. 1997
42. Єришев А.А. Религиоведение. Учебное пособие. Киев. 1999.
43. Головащенко. Біблієзнавство. Вступний курс. Київ “Либідь”. 2001.
44. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”.
45. Історія і теорія релігії та вільнодумства. /Під редакцією Заковича М.М. – К., 1996.
46. Історія релігій в Україні: Навчальний посібник //За редакцією Колодного А.М., Ярославського П.Л. – К., 1999.
47. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навчальний посібник у 3-х книгах. – К., 1994.
48. Калінін Ю.А., Лубський В.І. Релігієзнавство. Курс лекцій. – К., 1996.
49. Лубський В.І. Релігієзнавство. – К., 1997.
50. Релігієзнавство: предмет, структура, методологія. / За ред. Колодного А., Лобовика Б. – К., 1996.
51. Бондаренко В., Єленський В., Журавський В. Релігійне життя в Україні: стан, проблеми, шляхи оптимізації. – К. 1996.
52. Дохристиянські вірування. Прийняття християнства. / За ред. Б.Ломовика. – К., 1996.
53. Історія Православної церкви в Україні. – К., 1997.
54. Іванишин В. Українська церква і процес національного відродження. – Дрогобич, 1990.

РЕЦЕНЗІЯ
на навчальний посібник з дисципліни
“Основи філософських знань”

Розробка посібника з курсу “Основи філософських знань” для вищих учбових закладів I-II рівнів акредитації – доцільна, особливо актуальна в даний час.

Посібник достатньо повно охоплює основні теми з предмету “Основи філософських знань”. Питання викладені ясно, чітко сформульовані, логічно послідовні.

Даний посібник дає можливість прищеплювати студентам навички самостійного поповнення знань, формувати у них творче мислення, є одним з важливих у навчальному процесі.

Посібник допомагає студентам зорієнтуватися в сучасній філософській проблематиці, окреслити напрями розуміння основних філософських питань.

Обсяг матеріалу у даному навчальному посібнику визначається навчальною програмою з дисципліни, регламентується робочим навчальним планом, забезпечується навчально-методичними засобами конкретної дисципліни: підручниками, монографіями, науковими статтями, методичними розробками, навчальними посібниками, конспектами лекцій тощо.

У моделюванні структури навчального процесу звертається увага на те, що велику роль у навчальному процесі відіграє індивідуальний підхід, творчість, особистість викладача.

Даний методичний посібник складено на високому методичному рівні з урахуванням інноваційних технологій та сучасних підходів до організації навчального процесу.

Посібник заслуговує на увагу, є доцільним при організації самостійної роботи студента, охоплює всебічно навчальну дисципліну “Основи філософських знань”, дає можливість творчо підходити до будь-якої проблеми.

Посібник з курсу філософії покликаний забезпечити високу світоглядну методологічну підготовку студентів, сформулювати їх філософську культуру як теоретичне підґрунтя університетського рівня підготовки спеціалістів. Мета посібника – допомогти студентам зорієнтуватися в сучасній філософській проблематиці. Окреслити напрями розуміння основних філософських питань.

Рецензент Матвієнко В.М.,
заступник директора з
навчально-методичної
роботи, викладач вищої категорії,
викладач-методист.

В.М. Матвієнко